

BANKACILIK TARİHİ GELİŞMELERİ

Özge GÜVEN

**Yüksek Lisans Tezi
Çalışma İktisadı Anabilim Dalı**

Danışman: Doç. Dr. Ertuğrul RECEP ERBAY

2019

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BANKACILIK TARİHİ GELİŞMELERİ

Özge GÜVEN

ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI
DANIŞMAN: Doç. Dr. Ertuğrul RECEP ERBAY

TEKİRDAĞ-2019
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 2019

Özge GÜVEN

ÖZET

Kurum, Enstitü	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD	: Çalışma İktisadı Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Bankacılık Tarihi Gelişmeleri
Tez Yazarı	: Özge Güven
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ertuğrul Recep Erbay
Tez Türü, Yılı	: Yüksek Lisans Tezi, 2019
Sayfa Sayısı	: 119

Bu araştırma bankacılık sektörünün Türkiye’de tarihsel süreçteki değişimini ifade etmek ve bankacılık sektöründe yaşanan değişimlerin ülke ekonomisinde yarattığı durumları ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti’nden başlayarak Türkiye’de bankacılık sektörünün mevcut durumunun ifade edilmesi amaçlanan bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak Osmanlı’dan günümüze bankacılık sektöründe yaşanan değişimler ve gelişmeler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: banka, bankacılık, Osmanlı, Türkiye

ABSTRACT

Institution, Institute	: Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences
Department	: Department of Study Economics
Title	: Developments in Banking History
Author	: Özge Güven
Adviser	: Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul Recep Erbay
Type of Thesis Year	: MA Thesis , 2019
Total Number of Pages	: 119

This research represents the change in the historical process of the banking sector in Turkey and to reveal the situation created by changes in the banking sector in the economy of the country has been prepared. The expression of the current state of the banking sector in Turkey, starting from the Ottoman Governmental method has been used in literature intended for this research. The changes and developments experienced in the banking sector from the Ottoman Empire to the present day were transferred from the primary and secondary sources.

Keywords: bank, banking, Ottoman, Turkey

ÖNSÖZ

Araştırmanın tamamlanması aşamasında benden desteklerini esirgemeyen tez danışmanım sayın Doç. Dr. Ertuğrul Recep Erbay'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her anında olduğu gibi bu zorlu tez sürecinde benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Özge Güven

Tekirdağ, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. BANKANIN TANIMI VE BANKACILIĞIN KAPSAMI.....	5
1.1. Bankacılığın Tanımı ve İşlevi	5
1.2. Banka Türleri	6
1.2.1. Mülkiyet Yapılarına Göre Bankalar	7
1.2.1.1. Kamu Sermayeli Bankalar.....	8
1.2.1.2. Özel Sermayeli Bankalar.....	8
1.2.1.3. Yabancı Bankalar	8
1.2.2. Kapsamlarına Göre Bankalar	10
1.2.2.1. Özel bankacılık.....	10
1.2.2.2. Perakende bankacılık	10
1.2.2.3. Toptancı bankacılık	11
1.2.2.4. Holding bankacılığı	12
1.2.2.5. Uluslararası bankacılık.....	12
1.2.2.6. Evrensel bankacılık.....	13
1.2.2.7. Kıyı bankacılığı	13
1.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar	14
1.2.3.1. Merkez Bankaları	14
1.2.3.2. Yatırım bankacılığı	15
1.2.3.3. Ticari bankalar.....	15
1.2.3.4. Katılım (İslami) Bankalar.....	16
1.2.3.5. Kalkınma Bankacılığı	17

2. TÜRKİYE'DE TARİHSEL AÇIDAN BANKACILIĞIN GELİŞİMİ: MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E İKTİSAT POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK	18
2.1. Liberalizmden Milli Ekonomiye Dönüşüm.....	18
2.2. Milli İktisatta Süreklilik.....	21
2.2.1. Reel sektör.....	23
2.2.1.1. Sanayi	23
2.2.1.2. Dış ticaret.....	25
2.2.1.3. Tarım	28
2.2.2. Finansal sektör	29
2.2.2.1. Yabancı sermaye	29
2.2.2.2. Para ve iç borç	31
2.2.2.3. Milli burjuvazi.....	34
2.3. İkinci Meşrutiyet Dönemi Finans ve Bankacılık Politikaları	35
2.3.1. Emisyon Bankası Sorunu: Osmanlı Bankasıyla Olan İlişkiler	37
2.3.2. Milli Bankacılık Fikrinin Oluşması.....	38
2.3.3. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası	40
2.3.4. Taşrada Kurulan Milli Bankalar.....	45
2.3.4.1. Milli bankacılık hakkındaki teşvik yazıları.....	49
2.3.4.2. Kuruluş yöntem ve gerekçeleri	50
2.3.4.3. İttihat ve Terakki üyelerinin rolü	53
2.3.4.4. Bankaların uğraşı alanları ve etkinlikleri.....	54
3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE FİNANS VE BANKACILIK POLİTİKALARI.....	56
3.1. Milli Bankacılığın Gelişmesi	57
3.2. İzmir İktisat Kongresi'nde Milli Bankacılık.....	61
3.3. İcra Vekilleri Heyeti Kararları ve Meclis Zabıtlarında Milli Bankacılık.....	64
3.4. Türkiye İş Bankası'nın Kurulması	67
3.5. Taşrada Kurulan Mini Bankalar	76
3.5.1. Milli bankacılık hakkındaki teşvikler	78
3.5.2. Kuruluş yöntem ve gerekçeleri	80
3.5.3. Cumhuriyet kadrolarının rolü	82

3.5.4. Bankaların uğraşı alanları.....	83
3.5.5. Büyük Buhran'ın bankacılık üzerindeki etkileri	85
3.6. Yeni Türk Devletinin Kuruluşu Sırasında Türkiye'de Bankacılık	86
3.6.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kuruluşu.....	89
3.6.2. Belirli Görevlerle Kurulan Devlet Bankaları Dönemi: 1933-1944	90
3.6.3. Özel Bankaların Gelişme Dönemi: 1945-1960	91
3.6.4. Planlanan Dönemde Bankacılık: 1960-1980.....	93
3.6.5. 1980-1990 Bankacılıkta Serbest ve Dışa Açılım Dönemi.....	96
3.6.6. 1990-2002 Holding Bankacılığı, Bankacılıkta BBDK-TSMF Dönemi	98
3.6.7. 2000 Sonrası Yeniden Yapılanma Dönemi ve Mevcut Durum	102
3.7. AB Bankacılık Sektörü ve Türk Bankacılık Sektörü	104
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	113
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1: Kuruluş Yıllarında Dağıtılan Temettü (1925-1928)	71
Tablo 3.2: Cumhuriyet Döneminde Açılan Bölgesel Veya Yerel Bankalar	88
Tablo 3.3: Bankacılık Sektörü Açık Pozisyonu (1991-2000, Milyar Tl).....	100
Tablo 3.4: Türk Bankacılık Sektörü Verileri-Avrupa Ülkeleri Bankacılık Sektör Verileri	105
Tablo 3.5: Ab Ve Diğer Avrupa Ülkelerindeki Kişi Başı Aktif, Kredi Ve Mevduat (Bin Euro).....	107
Tablo 3.6: Kişi Başı Milli Gelir (Ab-Türkiye)	108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: 1911-1921 Yılları Arasında Kurulan Milli Bankaların Dağılımı.....	46
Şekil 3.1: 1911-1932 Yılları Arasında Kurulan Bankaların Faaliyet Süreleri	60
Şekil 3.2: Banka Sayısı (1990-2002)	101

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ş.	: Anonim Şirket
AB	:Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BHS	: Bulanık Hiyerarşi Prosesi
BİST	: Borsa İstanbul
BYYP	: Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankalar Birliği
TL	: Türk Lirası

GİRİŞ

Bankacılık sisteminin yapısal sorunlarını anlamak ve 1980-2001 yılları arasında bankaların mali durumlarına odaklanmak için geçmişe gitmek zorundayız. Bugünün bankaları ve diğer finansal aracılıları kapsayan finansal koşullarını değerlendirmek için, geç Osmanlı dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin finansal ve ekonomik çevresini başından günümüze incelemeliyiz.

Bunu yaparak, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, devlet (ler) in operasyonlarını finanse etmek, iç sanayiye geliştirmek ve iç ve dış ticarete dayalı ticaret geliştirmek amacıyla kurulması gereken bir finansal sistem oluşturma çabaları arasındaki bağlantıların temelinde sermaye birikimi süreci görülebilir.

Türkiye tarihindeki en önemli finansman yöntemlerinden biri, Osmanlı Devleti'nde yüzlerce yıldır devlet faaliyetlerinin finansmanında önemli rol oynayan vergi tarım veya zamanlama sistemidir.

On altıncı yüzyıla kadar bu sistemler, vatandaşları borç alan olarak itibarını kötüleştiren, ancak devlete borç vermesi bakımından fakir bir üne sahip olan devlete borç vermeye teşvik etmek için bir piyon biçimi olarak çalıştı.

On altıncı yüzyılın sonlarına kadar, yerel vergi çiftçileri tarafından toplanan tarım vergileri, vergi gelirlerinin en büyük bölümünü oluşturuyordu.

Sipahi'nin bölge içinde vergi toplama yetkisi vardı. Ayrıca devlete belirli miktarda asker sağlamak ve hazırlamaktan da sorumluydu.

On altıncı yüzyılın ikinci yarısına kadar, devlet maliyesi imparatorluğun hızlı bir şekilde genişlemesiyle elde edilen gelirler sayesinde devletin göreceli olarak güçlüydü ve devlet merkezde toplanan gelirleri artırma gereğini hissetmedi.

Ancak, on altıncı yüzyılın sonunda, askeri teknolojideki ilerlemeyle birlikte, geleneksel eski tarz silah kullanan tımarlı sipahi'ye, tüfekler ve diğer ateşli silahlar kullanan merkez ordusu ordusuna kıyasla azalan ihtiyacı belirginleşti. Böylece, profesyonel askerlere dayanan bir merkez ordusu İstanbul için daha önemli hale geldi.

Devletin temel amaçlarından biri ordu için gerekli harcamaları ayırmaktı. Bu nedenle, askeri ücretlerin ve askeri teçhizatın ödenmesi için sabit bir gelire ihtiyaçları vardır. Bu gereksinim için yeni vergi sistemi merkezi otorite tarafından değiştirildi. Malikâne sistemi olarak adlandırılan belirli bir geliri garanti altına almak için uygulamaya konulmuştur.

Bu sistemin temel özelliği, belirli bir süre için devlet adına vergi tahsil etme hakkına sahip olacağını belirleyen bir açık artırma sistemi idi. Açık artırmanın kazanımı (vergi-ifti), merkezi devlete belirli miktarda para ödemeyi kabul etti.

Malikane sistemi, devletin vergi gelirlerini teminat olarak kullanmasına ve uzun vadede borç almasına izin verdi. Düz ileri vergi tarım sistemine kıyasla, devlet tarafından uzun vadeli borçlanmaya doğru önemli bir kaymayı temsil ediyordu.

Ancak uzun vadede malikane sistemi merkezi hükümetin beklentilerini yerine getirmedi. Bu aslında devlet gelirlerinde düşüőe yol açtı çünkü devlet, onları satın alan kişilerin ölümünden sonra gelir kaynaklarının kontrolünü yeniden elde edemedi.

Devlet bütçesine ağır bir yük getiren 1768-1774 Rus-Türk savaşı neticesinde, ek gelir için acil ve vazgeçilmez bir ihtiyaç ortaya çıktı ve daha sonra esham sistemi getirildi. Bu sistemde, bir vergi kaynağının yıllık net gelirleri nominal olarak belirlenmiştir. Bu gelirler çok sayıda hisseye bölündü ve ardından alıcıların ömrü boyunca farklı yatırımcılara satıldı. Kaynağın yıllık gelirleri vergi çiftçileri tarafından toplanmaya devam etti.

Pamuk'a göre, muhtemelen hisse sisteminin evriminin en önemli yönü, yüzyılın başında meydana gelen hisse senetlerinin hamiline yazılı hisselerindeki dönüşümünde gözlenmiştir. Müslüman olmayanların çoğu malikane sözleşmesine sahip olmalarının yasak olduğunu, ancak Yunanlılar, Ermeniler ve Yahudilerin finansçı, broker ve muhasebeci olarak bu seçkinlerin bir parçası olduğunu ekledi.

O dönemde diğer ülkeler gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun para sistemi de kıymetli madenlere dayanıyordu. Ankraj metalleri olarak altın ve gümüş, Osmanlı para sisteminde altın Sultani ve gümüş Akçe olarak resmi para olarak kabul edildi. Bu sistem bimetalizm olarak adlandırılır ve on altıncı yüzyıla kadar yaygın bir şekilde

kullanılır. Bu bimetallism yanında, genellikle küçük işlemler için kullanılan mangır veya pul denilen cooper para vardı.

Osmanlı devleti bölgesel olarak tam teşekküllü bir imparatorluk olacak şekilde genişlediğinden, bu basit sistem sürdürülemedi. Her biri farklı ekonomik güçlere ve çok farklı ticaret modellerine maruz kalan yeni fethedilen bölgeler, zaten kendilerine ait iyi kurulmuş para birimlerine sahipti. Osmanlılar, bu alanlarda para ve para birimine iki aşamalı bir yaklaşım izlemiştir. Altın madeni paraları mevcut uluslararası standartlarda birleştirdiler, ancak yeni illerin keskin ticari ilişkilerine ve ihtiyaçlarına göre gümüşde çoklu para birimi bölgelerinin oluşturulmasına izin verdiler.

Diğer çağdaş devletlere paralel olarak, Osmanlı Devleti, mali nedenlerden ötürü Osmanlı hükümeti için önemli olan sözde dış ticareti desteklemek için yerel pazarda yabancı para dolaşımını da sağladı.

Pamuk, bu durumu merkezi hükümetin pragmatizması ve esnekliği olarak değerlendirmektedir. Mesela, örneğin: Osmanlı merkez idaresinin, fethedilen tüm bölgelere timar rejimi empoze etme girişiminde bulunmadığını ve mevcut uluslararası standartlarda altın madeni para birliğini birleştirdiklerini, ancak keskin bir şekilde net olarak gümüş cinsinden çoklu para bölgelerinin oluşturulmasına izin verdiğini belirtti. farklı illerin ticari ilişkileri ve ihtiyaçları. On altıncı yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı parasal sisteminde, her biri farklı bir ekonomik işlev ve farklı türde bir madeni para ile nitelenen üç ayrı seviye ortaya çıkmıştı. (Pamuk, 2009)

On yedinci yüzyıldan başlayarak savaşların maliyeti ve yetersiz gelirler ve gümüş enflasyonunun olumsuz maliyeti de Osmanlı para sisteminde önemli bir rol oynamıştır.

Devletin merkezileşmesi ve askeri ve sivil bürokrasinin modernleşmesiyle birlikte, çok yıllık bütçe açıkları Osmanlı harcamaları on dokuzuncu yüzyılın çoğu ve yirminci yüzyılın başlarında gelir alımından daha hızlı arttıkça derinleşti. Sermayenin merkezileşme ve modern bir devlet yaratma talebi ve bunun ardından vergilerle iç gelir kaynaklarını geliştirme girişimleri, İmparatorluğun yapısal değişiklikleri için çok önemliydi.

Finansal sistemini bu olumsuz değişimlere uyarlamak için, Osmanlı İmparatorluğu bütçesini dengelemek için farklı araçlar ve yöntemler kullanmaya başladı.

Osmanlı Devleti tarafından kullanılan ilk yöntem, devlet gelirlerinin ileri satılmasıydı. İkinci yöntem, basit ama meşhur bir enstrümandı, maaşların parasal olarak değer kaybetmesi, kriz döneminde tüm hükümetler tarafından alışkanlıkla uygulanan bir yöntemdi.

1840 yılında kullanılmaya başlayan mali geliri arttırmanın üçüncü yöntemi, kaime denilen faiz getiren kâğıt paranın basılmasıydı. Para politikasını koordine edecek Maliye Bakanlığı'nın olmaması ve ülkedeki bankacılık ve diğer finansal kuruluşların yetersizliği nedeniyle, Osmanlı Para sistemi bütçeyi uygun bir şekilde yönetmek açısından sorunlu bir yapıda kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabalarının dönüm noktası Tanzimat Fermanı oldu. Merkez ve taşra idarelerinin yeniden örgütlenmesi, ceza ve ticaret yasalarının kodlanması ve halk eğitiminin geliştirilmesi ve modernizasyonu bu tarihten başlayarak gerçekleştirilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Türkiye'de bankacılığın tarihsel sürecini ifade etmek amaçlı hazırlanan bu çalışmanın birinci bölümünde banka kavramı ve bankacılık türleri ifade edilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de tarihsel açıdan bankacılığın gelişimi ortaya koyulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise cumhuriyet döneminden günümüze bankacılık sektöründe yaşanan değişimler ortaya koyulmuştur.

1. BANKANIN TANIMI VE BANKACILIĞIN KAPSAMI

1.1. Bankacılığın Tanımı ve İşlevi

Günümüz ekonomilerinde para ve kredi politikasının vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen bankalar, ülkelerin kalkınmasında oynadıkları büyük ve önemli rollerin yanı sıra yerine getirdikleri çeşitli işlevler nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası olarak eşsiz finansal kurumlar haline gelmiştir. Banka kavramı ile ilgili birçok tanım vardır ve eğer tanım en genel şekilde yapılabilirse, banka gerçek ve tüzel kişilerin belli bir süre içinde harcamamış olduğu parayı toplayan ve bunları değerlendiren bir işletme olarak kabul edilebilir.

Bankalar günümüzde insanların hayatlarının hayatta kalmasına aracılık eden kurumlar haline geldi. Önceden, sadece para alışverişi yapılarak çeşitli ihtiyaçlar karşılanırdı. İhtiyaç ve talepler arttıkça, bankalar sürekli yenilik ve değişim geçiriyorlardı. Bu nedenle, yalnızca ülkede faaliyet gösteren bankalar, diğer ülkelerdeki pazar paylarından yararlanmak istedi ve böylece bankacılık sistemi evrensel hale gelmiştir. Gereksiz alternatiflere duysız olmadıkça bankacılık sektörü değişti ve ekonominin önemli bir parçası haline gelmiştir (Duğru ve Dinçsoy, 2014: 48).

İkel anlamda bankacılık, paranın henüz bir değişim aracı olarak kullanılmadığı ticari menkul kıymetler ve emtialar için bir kredidir. Arazi ipotekleri ve kefalet kredileri de kullanılmıştır. Ardından, din adamlarına verilen malların tanrıları halk olarak, bankacılık sisteminin dağıtımını kazandığımız için teşekkür ederiz. Ticari hayatın büyümesi, tüccarlarda fazla para birikmesi ve kredi olarak bu kadar çok paranın kullanılmasıyla bankacılık, büyük tüccarların ailelerinin ikinci mesleği haline geldi (Ergin, 1982).

Tanım olarak, banka mevduatı tahsil eder, tahsilatları ve özkaynakları krediler aracılığıyla toplar, aracı işlemleri sağlar ve genel olarak para ile ilgili tüm konularda faaliyet gösterir (Öcal ve Çolak, 1991:11). Bir başka tanıma göre, insanların belli bir süre içinde harcamamakta oldukları parayı kabul eden, kredi ve ödeme, ödemelerde arabuluculuk, para transferi, senet gibi çeşitli hizmetler sunan bir şirket olarak tanımlanabilir. Bankaları diğer finansal kuruluşlardan ayıran mevduat ve kredi

ürünleri sağlamaktır. Bankalar, kamudan para ödemiş olan ekonomik işletme veya işletme sahibi olan anonim şirket olarak da tanımlanabilir (Battal, 2004:15).

Bankalar, gerçek ve tüzel kişilerin belli bir süre harcamamakta olduğu parayı toplar ve kredi ve yerleştirme yoluyla onları nemlendirmeye çalışır. Ancak bu tanım, bankaların temel görevlerinin krediyle işlem yapmak olduğu fikrine dayanmaktadır, bankaları farklı şekillerde tanımlayanlar da var. Bazı Anglo-Saxon yazarları bankaları çeke tabi mevduat kabul eden bir sistem olarak tanımlar (Öcal, 1981:15).

Bankacılık sektörünün küreselleşmesi, finansal sistemin bankacılığının artması ve uluslararası düzeyde yaşanan krizler, bankacılık faaliyetlerinde pazarlama faaliyetlerinin öneminin artmasına neden olmuştur. Dünya küreselleştikçe ülkeler birbirlerinin kültürlerinden ve ekonomilerinden etkilendi. Bu nedenle, bankalar ülkeler arasında bir rekabet sürecine de girmişlerdir. Öncelikle, pazarlamada çeşitli yenilikler ve farklılıklar yaratma çabaları başlamıştır. Pazarlama mikro ölçekte başladı ve büyüdü. Sadece kâr amaçlı yapılan pazarlama faaliyetleri müşteri odaklı bir yaklaşım haline geldi ve insanların ihtiyaçlarına göre pazarlama şeklini almıştır (Duğru ve Dinçsoy, 2014: 48).

Günümüzün bankacılık sisteminde bankacılık faaliyetleri yıllar içinde gelişti ve çeşitlendi. Bu nedenle, bankacılık faaliyetlerinin kapsamlı ve kapsamlı bir tanımını yapmak kolay değildir. Sürekli gelişen sektörde, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gün geçtikçe birçok yeni hizmet sunulmaktadır. Bu nedenle, her gün kapsamlı bir bankacılık sistemi tanımlamak gittikçe zorlaşmaktadır. Basitçe söylemek gerekirse, banka piyasadan fon alan ve bu fonları farklı sektörlerde kullanan bir finans kurumudur.

1.2. Banka Türleri

Genel sınıflandırmadaki bankalar (Birdal, 1993):

1. Yasal Anayasalara Göre Bankalar a) özel şirketler şeklindeki bankalar, b) sermaye şirketleri şeklindeki bankalar ve c) özel mevzuat çerçevesinde kurulmuş bankalar olarak üç grup.

2. Sermaye Kaynaklarına Göre Bankalar a) Özel sermayeli bankalar, b) Kamu sermayeli bankalar, c) Karma sermayeli bankalar d) Yabancı sermayeli bankalar olmak üzere dört grup tahsis etmek mümkündür.
3. Kredi Notlarına Göre Bankalar a) Kısa vadeli borçlular, b) Orta ve uzun vadeli borçlular. Ancak, bugün bankaların hem kısa hem de uzun vadeli krediler açtığını görüyoruz.
4. Ekonomik Fonksiyonların Özelliklerine Göre Bankalar a) Merkez bankaları b) Ticari bankalar (mevduat bankaları) c) Yatırım ve kalkınma bankaları d) Tarım bankaları e) Madencilik bankaları f) İpotek ve emlak bankaları g) Gruplandırılabilirler.

1.2.1. Mülkiyet Yapılarına Göre Bankalar

Sahiplik yapılarına göre bankalar, sermaye kaynağına göre bankalar olarak da adlandırılmaktadır. Kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli bankalar olarak türlere ayrılmaktadır (Çondur, 2000: 138).

Bankacılık sektörünün düzgün bir şekilde işleyebilmesi için sahipliği kime ait olursa olsun bütün bankaların yürürlükteki mevzuata ve evrensel yönetim ilkelerine uyması gerekir. Sektörün gerektirdiği düzenin dışına çıkılması durumunda bankanın finansal yapısının bozulması ve zarar etmesi muhtemeldir. Geçmişte dünyadaki çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de bankaları yasalara ve kurallara uymaksızın kendi çıkarlarına ulaşmak için kullanan holdingler, aile şirketleri ya da diğer kişi ve kurumlar; bankaların mali yapısının bozulmasına, bankacılık krizlerinin oluşmasına ve ekonominin kötüleşmesine sebebiyet vermişlerdir. Bunun sonucunda zarar eden bankalarla ilgili çeşitli düzenlemelerle ya tasfiye edilip iflas kararı alınmış ya da başka banka ya da bankalarla birleştirilme yoluna gidilmiştir. Ülkemizde 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların hemen başında böyle olumsuz örnekler fazlasıyla yaşanmıştır. Yaşanan krizler sonrasında iflas eden bankalarda hesapları olan vatandaşlar mağduriyet yaşamışlardır. Bu gelişmeler sonrasında devlet köklü bir yapılanmaya gitme kararı almıştır. Günümüzde de mevcut bazı bankaların bu yapıda olması sektörün sağlıklı işleyişine karşı bir tehdit oluşturmaktadır.

1.2.1.1. Kamu Sermayeli Bankalar

Banka sermayesinin tamamı ya da yarısından fazlası devlete ait olan bankalar kamu sermayeli bankalardır. Kamu bankalarının tarihine bakıldığında, bu bankaların genellikle devlet tarafından yapılması gereken ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek üzere kuruldukları görülmektedir. Kamu bankaları daha çok ekonomide devletçilik politikasının ağırlık kazandığı dönemlerde devletin iktisadi teşebbüsü olarak ya da bazı özel ve yabancı bankaların kamulaştırılmasıyla kurulmaktadır. Ülkemizde kamu bankalarının kuruluşu ise özel sermayenin banka kurmak için yetersiz olduğu Cumhuriyet'in ilk yılları ve ithal ikameci ekonomi politikası izlenen 1960-1980 yılları arasındaki Planlı Kalkınma Dönemi'nde ağırlık kazanmıştır (Köse, 2008:15).

1.2.1.2. Özel Sermayeli Bankalar

Özel kişi ve kuruluşların sahibi olduğu bankalar özel sermayeli bankalar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu bankaların öncelikli amacı kar elde etmek olduğu için genellikle ticaret (mevduat) bankaları olarak kurulur (Köse, 2008:15).

Özel sermayeli mevduat bankaları fon aktarma işlevine en çok işlerlik kazandıran banka türüdür. Bu bankaların ana faaliyeti mevduat toplamak ve kredi (Çondur, 2000: 138) kullandırmak suretiyle kar elde etmektir. Diğer bankacılık hizmetleri genel olarak ana faaliyetin icra edilmesiyle oluşmaktadır. Örneğin konut kredisi kullandırmak, müşterilere hayat sigortası, doğal afet sigortası gibi poliçeler düzenlenmesini de sağlarken, bu tür hizmetler aynı zamanda bankaların karlılığının artmasında da etkili olmaktadır.

Ülkemizde kamu sektörünün bankacılık alanındaki girişimleri özel sermayenin de banka kurmasının önünü açmıştır. Özellikle 1945-1960 yılları arasında özel banka kuruluşlarının sayısında önemli artış olmuştur. Ülkemizde o dönemdeki hükümetin özel sektörü teşvik edici politika benimsemesi, özel sektör bankacılığının o dönemde gelişmesinin en önemli nedeni gösterilebilir. Ülkemizde şu anda faaliyet gösteren en köklü özel bankaların temeli o dönemde atılmış ve bu bankalar günümüzde sektörde önemli bir paya sahiptir.

1.2.1.3. Yabancı Bankalar

Yabancı bankalar, ölçek ekonomilerinden, riskin farklılaşmasından ve yayılmasından ve uluslararası finans merkezleriyle doğrudan bağlantılarından en son kredi araçlarını ve teknolojilerini hızlı bir şekilde aktarabilmekte ve konsantrasyon oranını azaltarak diğer yabancıların gelişimini teşvik ederek fiyat rekabetine neden olabilmektedir. Bu özelliği olan yabancı bankalar, artan rekabet ile ulusal bankacılık sektörünün yapısını değiştirmektedir. Aslında, yabancı bankalar, teknik personel, çoğunlukla üst düzey yönetim personeli ve bir ülkeye yatırım yapan teknisyenler yatırım yaptıkları ülkeye geliyorlar. Gelişmekte olan ülkelerde, girişimciler iş yapmayı bilmedikleri bazı şeyleri öğrenirler. Yabancı sermaye ayrıca bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji ile ilgili işletme ve bankacılık bilgilerini yayar (Candemir, 2006).

1.2.2. Kapsamlarına Göre Bankalar

1.2.2.1. Özel bankacılık

Sermayesi, kamu payının olmadığı özel şahıslar veya kuruluşlar tarafından kapsanan bankalardır. Ticaret, mevduat veya yatırım bankaları genellikle özel bankalar olarak kurulur (Kaya, 2012:74).

1.2.2.2. Perakende bankacılık

Bireysel bankacılık olarak da bilinen Bireysel Bankacılık, bireysel müşterilerin daha büyük ticari bankaların yerel şubelerini kullandıkları tipik toplu pazar bankacılığıdır. Sunulan hizmetler arasında tasarruf ve çek hesapları, ipotek, kişisel krediler, banka / kredi kartları ve mevduat sertifikaları bulunmaktadır. Perakende bankacılıkta, odak noktası bireysel tüketicidir (Blanchard ve Galloway, 1994: 16).

Perakende bankacılık, bireysel perakende müşteriler adına mümkün olduğu kadar çok finansal hizmet için tek adresli mağazadır. Tüketiciler, çek hesapları, tasarruf hesapları, kişisel krediler, kredi limitleri, ipotek, banka kartları, kredi kartları ve mevduat sertifikaları gibi perakende bankalardan temel hizmetler beklemektedir. Tüketicilerin çoğu, perakende müşterilerin tüm bankacılık ihtiyaçları için yerinde müşteri hizmeti sunan yerel şube bankacılığı hizmetlerinden yararlanır. Yerel şubeler aracılığıyla, finansal temsilciler müşteri hizmetleri ve finansal danışmanlık sunmaktadır. Finansal temsilciler ayrıca kredi onaylı ürünler için lisans başvurularında liderdir (Grubel, 2014: 140).

Bankalar, perakende müşterilere daha geniş hizmet yelpazesi sunmak için ürün teklifleri ekler. Temel perakende bankacılık hesaplarına ve yerel şubelerdeki finansal temsilcilerinin müşteri hizmetlerine ek olarak, bankalar ayrıca varlık yönetimi, aracılık hesapları, özel bankacılık ve emeklilik planlaması ve geniş ürün yelpazesine sahip finansal danışmanlık ekipleri gibi yatırım hizmetlerini de içermektedir. Bu yardımcı hizmetlerden bazıları, dış kaynaklı üçüncü taraf bağlantıları aracılığıyla da sunulmaktadır. Tüm genişletilmiş teklifler, daha fazla hesap bağlantısı sayesinde müşterilerin fonlara erişmesine ve kişisel işlemlerini hızlı ve kolay hale getirmesine yardımcı olarak daha fazla kolaylık sağlar.

21. yüzyılda internet finansmanı bankacılık işlemlerine geçiş, bireysel bankacılık müşterilerine sunulan teklifleri genişletti. Birçok çevrimiçi banka, müşterilere İnternet ve mobil uygulamalar aracılığıyla bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Bu bankalar, geleneksel bankaların sağladığı hemen hemen tüm hesap ve hizmetleri düşük bankacılık şube harcamalarından daha düşük oranlarda sunmaktadır (Blanchard ve Galloway, 1994:16).

1.2.2.3. Toptancı bankacılık

Toptan bankacılık, ticari bankalar ve diğer finansal kuruluşlar arasındaki bankacılık hizmetlerini ifade eder. Bu tür bankacılık büyük şirketler ve diğer bankalar gibi daha büyük müşterileri ilgilendirirken, bireysel bankacılık daha fazla bireysel veya küçük ölçekli işletmelere odaklanmaktadır. Toptan bankacılık hizmetleri; para birimi dönüştürme, işletme sermayesi finansmanı, büyük ticaret işlemleri ve diğer hizmet türlerini içerir.

Toptan bankacılık, iki büyük kurum arasında borç verme ve finansal uygulamaları tanımlamak içindir. Toptan bankacılık hizmetleri devlet kurumları, emeklilik fonları, güçlü finansal kaynakları olan şirketler ve benzer büyüklük ve nitelikteki diğer kurumsal müşteriler için ayrılmıştır. Bu hizmetler nakit yönetimi, ekipman finansmanı, büyük krediler, ticari bankacılık ve güven hizmetlerinden oluşmaktadır (Grubel, 2014:144).

Toptan bankacılık, aynı zamanda kurumsal bankalar arasındaki borçlanma anlamına gelir. Bu tür borçlar bankalararası piyasada görülür ve genellikle büyük miktarda para içerir. Birçok standart banka, ticari banka olarak faaliyet göstermektedir ve geleneksel perakende bankacılık hizmetlerine ek olarak toptan bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Bu, toptan bankacılık arayan bir kişinin özel bir kuruma gitmesi ve kişisel perakende bankacılığı yapan bankayı kullanması gerektiği anlamına gelir.

Yüksek miktarda varlığa veya ticari işlemlere sahip büyük işletmeler için, perakende bankacılık hizmetlerinden ziyade toptan bankacılık hizmetlerine katılmak avantajlıdır. Birden fazla şubesi olan bir işletmenin nakit yönetimi için toptan bankacılık çözümüne ihtiyaç duyduğu birçok durum vardır. Örneğin, bir saat şirketi bir ülkede 10 satış

ofisine sahiptir ve 50 satış ekibi üyesinin her birinin bir kurumsal kredi kartına erişimi vardır. Saat şirketinin sahipleri, bir şirketin standart perakende bankacılık için çok büyük olduğunu kolayca görebiliyor; her satış ofisinin, toplam 10 milyon dolar tutarında bir girişimde toplam 1 milyon dolar nakit paraya sahip olması gerektiğini varsayıyor. Bunun yerine, işletme sahipleri bir bankaya giriş yapabilir ve şirketin tüm finansal hesaplarını tutan bir kurumsal tesise başvurabilirler. Toptan bankacılık hizmetleri, her ikisi de saat şirketi kuracak asgari nakit rezerv şartlarını ve / veya asgari aylık işlem şartlarını karşılayan bir indirim sunan bir tesis olarak hareket eder. Bu nedenle, işletme açısından bakıldığında, perakende kontrol hesabı ve 50 perakende kredi kartı yerine tüm finansal hesapları birleştiren ve ücretlerini düşüren bir şirket tesisine girmek yararlı olacaktır.

1.2.2.4. Holding bankacılığı

Bankacılık, basitçe bir veya daha fazla bankaya doğrudan veya dolaylı olarak bir bankaya sahip olmak veya kontrol etmek olarak tanımlanabilir. (Parasız, 2011: 56). Bankacılık holdingine yönelmenin temel nedeni, bankayı daha kolay tutan gruplara veya holdinglere kaynak aktarma arzusudur. Hızla büyüyen şirketler grubu, bir yandan faaliyetlerini artırırken, bir yandan da bu faaliyetleri ve yatırımları finanse etmek için kaynak aramak istediler. Bir banka satın alarak bir banka elde etmenin daha kolay olacağı inancıyla başlayarak, holding bankacılığı da işletmelerin itibarını arttırmada etkili olmuştur. Böylelikle holdingler bağlı ortaklıklarına düşük faizli kredi kullandırmış ve grup dışındaki şirketlere uyguladıkları yüksek faiz ve komisyon ücretleriyle kar etmeye çalışmıştır (Kaya, 2012:87).

1.2.2.5. Uluslararası bankacılık

Endüstriyel faaliyetler 1970'lerde değişmeye başladı. O zamana kadar çoğu banka, kendilerini yabancı operasyonlarda bulunan yabancı şirketler olarak gören ve uluslararası ağların hızlı büyümesiyle küresel pazarlar ortaya çıkmış olan iç pazarlara yoğunlaşmıştır.

Bankalar, ticaret sektörünü değerlendirme, fiyatlandırma ve borç verme fonksiyonları aracılığıyla izler. Bu bağlamda, Uluslararası Bankacılık Faaliyeti, finansal

enstrümanların yaratılması ve yönetimi veya başka bir ülkedeki aşırı birimlerden veya ulusal finansörler çerçevesinde sermaye taşımacılığına aracılık eden uluslararası bir ticaret hizmetleri operasyon sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bankaların küreselleşmesini ele alırken, küreselleşmenin iki farklı yönüyle ilgileniyorlar. İlk husus, bankacılık hizmetlerinin ithalat ve ihracatı ile döviz cinsinden işlemler arasındaki değişimdir. Ancak ikinci unsur, küreselleşmeyle birlikte değişen bankaların stratejileriyle ilgilidir (Toprak, 2001:24).

Uluslararası bir banka, bir ülkedeki varlığı için çeşitli formları kabul edebilir. Daha spesifik olarak, bir temsilcilik ofisinin oluşturulması, dış bankacılık pazarının ilk araştırması için kurulan en basit uzatma yoludur. Bu formdaki banka şubeleri finansal sektör işlemleri yapan herhangi bir fonla ilgilenmemekle birlikte, temsil ettikleri bankanın yurtdışında yasal olarak veya vergi ile ilgili olmadığı düşünülmektedir.

1.2.2.6. Evrensel bankacılık

Finans sektöründe birçok ürün üreten firmalar olarak ortaya çıkan evrensel bankalar, müşteri portföylerini kendi ülkelerinde tutuyor. Ayrıca, yabancı ülkelerde bireysel bankacılık faaliyetlerinde fazla bir şeyleri yoktur. İşletme finansmanı, sermaye piyasası ve döviz araçları gibi hizmetler de dahil olmak üzere çok çeşitli hizmetleri içeren bir bankacılık türüdür (Yağcılar, 2011:11).

1.2.2.7. Kıyı bankacılığı

Kıyı bankacılık, aynı zamanda off-shore bankacılık olarak da bilinir, daha az kontrol ve vergilendirmeye sahip bankalardır. Çok uluslu işletmelere ve uluslararası girişimlere hizmet ediyorlar. İşlemler dönüştürülebilir para ile yapılmaktadır. Yani, buldukları ülkede geçerli para biriminin dışında bir para birimiyle çalışırlar. Bu bankalar, ülkelerinin bankacılık mevzuatından çıkarılmıştır. Finansal kısıtlamaları yoktur. Kıyı bankaları; takas işlemleri, leasing, faktoring, vazgeçme, altın-döviz işlemleri, işlemler gibi tahvil ihraçları gibi işlemler gerçekleştirir (Yağcılar, 2011:11).

1.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar

Birçok ülkede, bankacılık sistemleri az çok belirgin yapılar göstermektedir. Bankaların tanımı ve bankacılıkta olduğu gibi, bankaların sınıflandırılmasında genel kabul görmüş bir fark yaratmak zordu. Ekonomik, yasal koşullar ve çeşitli ülkelerdeki sermaye fırsatlarının farklılaşması bankaların yapılarında farklılıklara neden olmaktadır. Dolayısıyla, bankaların sınıflandırılmasında yasal yapılar, sermaye kaynakları, büyüklük ve kredi notu gibi kriterlere göre uluslararası bir standarda ulaşmak mümkün değildir (Birdal, 1993).

1.2.3.1. Merkez Bankaları

Ülkedeki ana finansal sistemin kontrolünü sağlar. Kredi denetleyicisi olarak çalışıyor. Ayrıca, banka devletin döviz sözcüsüdür. Merkez Bankası çoğunlukla ülke hükümetine aittir. Merkez Bankası, ülkede kurulacak bankacılık yapısında liderdir. Ticari ve diğer bankaların faaliyetlerini onlar için denetler ve düzenler. Aynı zamanda, tüm mali ve parasal konularda, hükümet danışmanı olarak ve bankacılık sektöründe çalışmaktadır. Merkez Bankası ayrıca, ülke varlıklarının yurtdışında bir sunucu olarak tutulmasını sağlamak, hükümete sürekli kontrol sağlamak ve çoklu döviz kurlarını yönetmekle sorumludur. Merkez Bankası'nın en önemli işlevi ülkedeki para ve kredi miktarını düzenlemektir. Merkezi kayışın inşa edildiğini ve tüm dünyada gelişmekte olan ülkelerde parasal ve finansal bir çerçeveye konduğunu söylemek çok abartılı değil. Gelişmekte olan ekonomilerde, Merkez Bankası aynı zamanda ekonomik büyümenin hızını artırmak için terfi ve kalkınma işlevlerini de yerine getirmelidir. Her ülkede, ticari bankaların denetimi ve diğer finansal kurumların faaliyetleri için finansal piyasaların lideri olarak görev yapan bir banka bulunmaktadır.

Merkez Bankası'nın temel işlevi parasal istikrar sağlamak ve ülke bankasını düzenleme zorunluluğunu belgeleyen banka olarak uluslararası ödemeleri ile bilinen bir banka olmaktır (Karaş, 2016: 890).

Para birimi düzenlemesi, iş dünyasının veya genel halkın gereksinimlerine göre bireysel olarak veya en azından kısmen tekel olarak verilir.

- Bankacılık hizmetleri için uluslararası ajansın genel performansı

- Ticari bankaların nakit rezervleri
- Ülkenin uluslararası rezervlerinin rezervasyonu ve yönetimi

1.2.3.2. Yatırım bankacılığı

Yatırım bankaları, menkul kıymet ihracı yoluyla menkul kıymet ihracı yoluyla uzun vadeli finansman arayan yatırımcılar arasında arabuluculuk yapan aracı kurumlardır (Suicmez, 1990). Yatırım bankacılığı, kurumsal finanstan birleşme ve satın almalara, fon yönetimi ve risk sermayesine kadar tüm sermaye piyasası faaliyetlerini kapsar. Bugünün yaklaşımı, yukarıdaki tanımların iç içe geçtiği, çok çeşitli yapı ve fonksiyonlardan oluşan bir kavram olarak yatırım bankacılığıdır (Varol, 1997). Bir yatırım bankasının oluşumunun temel şartı, sermaye piyasasının kurulması ve işletilmesidir.

1.2.3.3. Ticari bankalar

Ticari bankacılık, tüm ticari faaliyetlere katılan bankaları ifade eder. Neredeyse her ülkede, ekonomik hayatta genellikle çok önemli bir yere sahip olan ticari bankalar, çok yönlü bankacılık hizmetleri sunmaktadır ve kısa vadeli kaynakları kullanan veya borçları için kısa vadeli kaynaklar talep eden bankalar olarak tanımlanmaktadır. Türk bankacılık sistemi de çok şubeli bankacılığa dayanmaktadır ve faaliyetleri ticari bankacılığa odaklanmaktadır (Ergin ve Aypek, 1997).

Ticari bankacılık terimi genellikle mevduat kabul eden kredi kuruluşları olarak adlandırılır. Ticari bankalar, para piyasasında sınai ve ticari işletmelere kısa vadeli ticari krediler açılarak aktif hale getirilmektedir. Kısa vadeli ticari krediler, işletme kredilerinin değişken maliyetlerini karşılamak için kullanılır. Bu nedenle, kredi veren kurumlar olan ticari bankalar riski düşürmeli ve kar oranını yükselterek faaliyet göstermelidir. Ticari bankalar tarafından ödünç alınan kaynakların oluşumu bağlamında, kredi vermede kullandıkları yöntem anlamında mevduat bankaları olarak da adlandırılırlar. Bu ticari bankalar ve mevduat bankaları, ticari bankaların gösterilmesi ve ticari bankaların çalışma düzeninin yanı sıra, genel olarak bankacılığın tarihsel gelişim sürecini göstermek için de önemlidir.

1.2.3.4. Katılım (İslami) Bankalar

Katılım bankacılığı kavramı, 1985 yılında ilk kez Türkiye finans sektörüne girmiştir. Türkiye'de çeşitli nedenlerle finansal değer elde etmek için ekonomide iki katılım bankasının kuruluş tarihi, finansal kurumlar için işletilen ekonomiye getirilemez. Özel finansal kurumlar, İslami bankacılık, faizsiz bankacılık gibi finansal ortamda diğer ticari faaliyetlere katılan bankalar, kavramlar gibi ifade edilir. Bugün, bu bankalar, diğer ticari bankaların faizsiz yöntemlerle yaptığı işlemlerin neredeyse tamamını yapmaktadır. Katılım bankaları, bu konuda tamamlayan ve ekonomiyi çeşitlendiren bir banka türü olarak görülmektedir (Özulucan, Abitter ve Deran, 2009: 86).

Katılım bankalarını diğer ticari bankalardan ayıran en büyük fark, faiz ödememeleridir. Faaliyet sonuçlarına katılan katılımcıları öngören bu sistem, faizsiz bankacılık olarak da bilinmektedir (Özcan ve Haziroğlu, 2000: 9).

Kâr ve faiz arasındaki fark şu şekilde ifade edilebilir: Aynı miktarda ve aynı türde iki şeyin değiş tokuş edilmesi durumunda, herhangi bir tarafın kabul ettiği fazlalığa faiz denir. Sermayenin sonunda faiz çıkarılırken kâr elde edilirken, kâr payı desteklenen projelerin etkinliğine göre oluşturulur.

Bu noktada, faiz ve kar payı kavramları arasındaki farkın ele alınması yararlı olacaktır. Projenin verimliliği düşükse, elde edilecek kar da düşük olacaktır. Verimliliği yüksek bir projeye yatırım yaparsanız, kar payı da yüksek olacaktır.

Özetle; katılım bankaları; alternatif finansman yöntemi hizmetleri, finans sektöründe faaliyet gösterenler, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri verenler. Bu kurumlar; Bankacılık hizmeti vermenin yanı sıra, cari hesap ve kar / zarar hesabı hesaplarıyla biriktirdikleri fonları tasarruf sahiplerinden faizsiz finansman prensiplerine göre transfer ederek reel sektörün kar / zarar hesaplarıyla paylaşırlar. Başka bir deyişle, bu tür bankacılık faaliyetlerinde bulunan ve şimdi katılım bankası olarak adlandırılan bankalar, neredeyse tüm bankacılık hizmetlerini farklı yöntemlerle ilgiyle ilgisi olmayan kurumlardır.

1.2.3.5. Kalkınma Bankacılığı

Ekonomik kalkınmayı başlatmak ve hızlandırmak için sermaye, işletme, yönetim ve teknik bilgi desteği sağlamak amacıyla kamu, özel veya kamu-özel ortaklıklar şeklinde kurulan finansal kuruluşlar genellikle kalkınma finans kurumları veya kalkınma bankaları olarak adlandırılır. Kalkınma bankaları, II. Gelişmekte olan ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan finansal araçlar, yatırım bankacılığının geliştirilmesinden bu yana yatırım bankalarına özel işlemler yaparak sermaye piyasasının gelişimine katkıda bulunmuştur (Gücenme, 1994). Kalkınma bankaları genellikle girişimcilerin kilit endüstriyel alanlara yatırım yapma konusundaki endişelerinden kurtulmalarına yardımcı olmak ve gelişmekte olan ülkelerde kurumsal ve teknik zorluklar geliştirerek sermaye çıkışları geliştirmelerine yardımcı olarak iyileşmelerine yardımcı olmak amacıyla kurulmaktadır. Uygulamada kalkınma bankaları genellikle, finansal güçlülükleri ve karlılıkları ile çelişen bir dizi hedef ve faaliyetle, orta ve uzun vadeli kredilere, kamu mülkiyetine veya kontrolüne odaklanan kurumlardır (Gücenme, 1994).

2. TÜRKİYE'DE TARİHSEL AÇIDAN BANKACILIĞIN GELİŞİMİ: MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E İKTİSAT POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK

2.1. Liberalizmden Milli Ekonomiye Dönüşüm

19. yüzyılda dünya ekonomisine liberal düşünce hâkimdi. Bu durum bütün dünyada yüzyılın son çeyreğindeki buhrana (1873-1878) ve I. Dünya Savaşı'nın liberal düşünceyi sarsmasına ve kendi kendine yeterli olmak manasına gelen “milli iktisat”a doğru bir yöneliş başlamasına kadar geçerli olmuştur. Osmanlı Devleti de 19. yüzyılda küresel ekonomiye açılmıştı. 20. yüzyılın başında II. Meşrutiyet'in liberal havası ekonomide de etkili olmuş, serbestlik ve bireycilik fikrinin önü açılmıştır. Bireyin kişisel çıkarını gözettiği takdirde toplumu en üst refah düzeyine ulaştırabileceği vurgulanmış, “teşebbüs-ü şahsi” yaygın bir kullanım alanı bulmuştu.

Bundan böyle Osmanlı “menfaat-i şahsiye”sini gözetecek, “mülkiyet-i şahsiye”sinin dokunulmazlığına inanacak, “hukuk-ı şahsiye” sine sahip çıkacaktı (Toprak, 1982, 23).

Bu dönemde teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkeziyetçi fikirlerin en güçlü savunucuları olarak Prens Sabahattin ve Mehmet Cavit Bey ön plana çıkıyordu. Mehmet Cavit Bey'in de kurucuları arasında bulunduğu Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası liberalizmin kurumsal yayın organı olarak işlev görmekteydi. Cavit Bey klasik iktisat öğretilerini ve 19. yüzyıl liberalizminin görüşlerini benimsemiştir. Böylelikle bireyciliği toplumculuğun önünde tutuyor ve bireyciliğin “istiklal ve hürriyete” kapı açtığını söylerken toplumculuğun uç noktasında olan sosyalizmi esaret olarak nitelendiriyordu. Cavit Bey ayrıca sermaye ve servet üzerinde çok durmuştur, sermayesiz emeğin zayi olacağını ve Osmanlı'nın kurtuluşunun ancak sermaye temerküzü ile olacağını savunmuştur (Toprak, 1982:23).

Bu fikri gelişmeler ve özgürlük ortamı iktisadi ve özellikle ticari alanda etkili olan yabancı ve gayr-i müslim unsurların lehine olmuştur. Bu liberal ortam ve uluslararası politikadaki liberalleştirme faaliyetleri yabancı sermayeyi pozitif yönde uyarmıştır (Altay, 2010:325). Meşrutiyet'in liberal dönem olarak nitelendirilen ilk beş yılında

(1908-1913) kurulan anonim şirketlerde yabancı gayr-i müslim unsur ortaklığına gidilmiş, şirketlerin çoğunda yabancı sermaye ağırlığını korumuştur. Ancak, II. Meşrutiyet'in liberalizminin getirdiği serbest rekabet koşulları altında, Müslüman esnaf fakirleşti ve mesleklerini kaybetti. Lonca düzenindeki dayanışma ile hayatta kalabilen Müslüman esnaf, loncaların kaldırılmasından olumsuz yönde etkilendi (Toprak, 1982:58).

Türk milliyetçiliği böyle bir ortamda çiçek açıyordu. Türk milliyetçiliği, kısmen 1908 Devrimi'nin liberal entelektüel ortamı nedeniyle, liberalizme, özellikle de ekonomik liberalizme bir tepki sonucu ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğinin ekonomik boyutu, ulusal ekonomi, Müller'ten Schmoller'e romantik Alman ekonomik geleneğinden esinlenmiştir. Böylece birey ikinci plana itildi ve toplum ile devlete sahip çıkıldı. Bu durum Osmanlı iktisat yazınına da etki etmiş liberaller yerine milli iktisatçıların görüşleri benimsenmiştir. Bu sayede devlet iktisadi yaşama doğrudan katılmış, “devlet iktisadiyatı” milli iktisadın temel yürüncesini oluşturmuştu (Toprak, 1982:21).

Ziya Gökalp'a göre, Osmanlı toplumunda yıllarca ekonomi, kozmopolitti. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bile, okullara gitmelerine izin veren, gitmelerine izin vermeyenler, ve ekonomik vicdan tamamen kozmopolitti. Ancak, kozmopolit bir ekonomik doktrin olamazdı. Manchester Ekonomisinin kozmopolitizmle ilgili olmadığı, sanayileşmiş olduğu ve bu nedenle serbest ticarete açılmaya aldırış etmeyen İngiltere'nin ulusal ekonomisi olduğu anlaşıldı. Gökalp Friedrich List ve John Rae gibi iktisatçılara referans vererek bu tezin ilk defa onlar tarafından ortaya çıkarıldığını ve gittikçe diğer uluslar tarafından da benimsendiğini söylüyordu. Bu durumdan sadece Türklerin mahrum kaldığını dile getiriyordu (Gökalp. 2008:138). Aynı soruna değinen Tekinalp de okullarda sadece klasik iktisatçıların öğretilerinin tekrarlandığı ve milli iktisat öğretisinin ve öncülerinin esamisinin bile gözükmediğini söylüyordu (Toprak, 1982: 25).

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ulusal ekonomi gündeme geldi. Savaş şartları da ulusal ekonomi için bir ortam hazırladı. Savaş ile Osmanlı Devleti'nin dış bağları büyük ölçüde kesildi. Savaştan önce 15 milyon besin, 30 milyon sanayi malı, Osmanlı Devleti'nin yıllık 45 milyon lira ithalatı da dahil olmak üzere 1915'te bu miktarın yüzde

3'ünü bile getiremedi. Bu nedenle, ülke kendi petrolüyle yerleşmek zorunda kaldı, bir Osmanlı ekonomisi yaratmak istedi (Toprak, 1982:26).

Savaşla birlikte, teslimiyetler tek taraflı olarak kaldırıldı ve koruyucu bir dış ticaret politikası kabul edildi. İç ticarete devlet, ekonomik yaşamın hemen hemen tüm alanlarında etkinliğini arttırdı. Kooperatifler aracılığıyla, ticaretin yabancı ve gayrimüslim Müslümanlardan Müslüman-Türk bileşenine devredilmesi öngörülmüştür. Bu arada, İttihat ve Terakki ulusal bankacılığa odaklandı, Osmanlı Bankası'nın yerini almak için bir devlet bankasının temellerini attı ve Müslüman-Türk asilleri illerinde bir ulusal banka kurmaya teşvik etti (Toprak, 1982: 21).

Milli iktisat savaş ortamının da etkisiyle Osmanlı toplumu tarafından kısa sürede benimsenmişti. İttihatçıların desteğiyle çıkan İktisadiyat Mecmuası “milli iktisada doğru” söylemini düstur edinmiş ve dönem boyunca milli iktisat öğretilerinin dile getirildiği yayın organı olmuştur. Bu dergide Alman ulusal ekonomisinin oluşturulma yöntem ve aşamaları model olarak sunulmuş ve bunun temel taşı olarak görülen “milliyet” üzerine çok ciddi vurgu yapılmıştır. Dergi yazarlarından olan Tekinalp özellikle Friedrich List hakkında pek çok övgüler yaptıktan sonra “Türklerin 'siyasi Bismarck'ları' olduğu gibi 'iktisadi Bismarck' diyebileceğimiz Friedrich List'leri de olmalıdır” demektedir.

Milli iktisadi program kabul eden bir diğer dergi de Türk Yurdu dergisiydi. 1915 yılını milli iktisadın başlangıç tarihi olarak kabul eden dergiye göre Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki liberal havanın etkisiyle iktisat ve sosyoloji, matematik ve kimya gibi kesin yasaları olan soyut bilimler gibi algılanmış ve genel-geçer kaideler olarak görülmüştür. Oysa her iki disiplin de sadece soyut temellere dayandırılıp milli yönleri göz ardı edilemezdi (Toprak, 1982: 26). Gökalp'in dediğine göre aksine milli iktisadın öngördüğü gibi her ulusta var olan iktisadi gerçeği bulmak için ulusun somut gerçekleri, geçmişi, kurumları izlenmeli ve incelenmeliydi. Bu incelemeyi yapmadan sadece klasik iktisadın öngördüğü şekilde “ne olması gerekir” üzerinde durmak “hal-i hazırda ne olduğunu” anlamadan eksik sonuçlara götürecektir ve boş bir uğraşdır (Gökalp, 2008: 1-3).

Özetle, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki 19. yüzyıldan kalma liberal hava Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarının da etkisiyle yönünü milli iktisada çevirmiştir. Dönemin dergi ve makalelerinde şiddetle eleştirilen klasik iktisadın öngörülerinin yerine Alman ulusal ekonomisinin yani milli iktisadın benimsenmesi gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. Meşrutiyet liberalizminden kötü yönde etkilenen Müslüman-Türk unsur İttihat ve Terakki'nin de desteğiyle iktisadi olarak giderek güçlenmeye ve içlerinden yeni sermayedarlar çıkarmaya başlamıştır. Bu milli sermaye daha sonra İstiklal Mücadelesini yürütecek kadroların temelini oluşturmuştur.

2.2. Milli İktisatta Süreklilik

Erik Zürcher yaptığı dönemlendirme çalışmalarında 1908-1950 arasının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını da içermesine rağmen siyasi, iktisadi ve ideolojik olarak çok büyük bir süreklilik içerisinde olduğunu söyler. Fakat bu süreklilik bir görüşün sürekli hâkim olarak devam etmesi şeklinde gerçekleşmemiştir. “Millî” fikrinin her iki döneme de ağırlığını koymuş olmasıyla birlikte birbirleriyle mücadele eden karşıt görüşlerin her iki dönemde de var olduğunu belirtmek gerekir. Mesela iki dönem süreklilik açısından karşılaştırıldığında, liberalizmi takip eden otoriter baskıcı tek parti yönetiminin İttihat ve Terakki de olduğu gibi Cumhuriyet'in erken yıllarında da söz konusu olduğu görülür. Buna göre her iki dönemde de 1908-1913 ve 1919-1925 tarihleri arasındaki liberal ve çoğulcu ortamı baskıcı bir ortam takip etmiştir (Zürcher, 2004:4). Dolayısıyla Meşrutiyet'in başlattığı liberal hava savaşlarla yerini milli iktisada bırakırken Milli Mücadele sonrasındaki özgürlükçü hava da yerini tek parti rejimine ve büyük bunalımın da etkisiyle liberal olmayan bir ekonomi politikaya bırakmıştır.

Bu süreklilik yazar tarafından daha da derinleştirilmiştir. Personelden beslenen Sendikacılar Kemalistler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temel siyasi düşünceleri, İttihatçılıktan beslenen Kemalizm. Pozitivizm, Sendikalar gibi, Kemalistleri de etkiledi. Sendikacılar ve Kemalistler laiklik, popülizm ve devrim ilkeleri arasında benzerlik gösteriyorlar. Böylece, pek çok konuda süreklilik hakkında konuşmak mümkündür. Siyasal düşünce alanındaki benzerlikler, iktisat politikaları alanında da görülmektedir. Özetle, Zürcher kısaca, Cumhuriyetin sosyoekonomik

politikaları ile süreklilik konusundaki yaklaşımını ve Birlikçilerin 1913'te uygulamaya koyduğu ulusal ekonomi programının devam ettiğini belirtti (Zürcher, 2001:52)..

Bu sürekliliği vurgulayan bir başka araştırmacı olan Keyder, ulusal kalkınma temalarının ve amaçlarının çoğunun Sendikacılardan miras kaldığını söylüyor (Keyder, 1990: 45). Bu sürekliliği kurutur, Cumhuriyetin devlet ekonomisinde ilk yıllarında ve özel girişimcilikte şu kavramlara bağlanabilir: Ulusal ekonomi. Bu, Cumhuriyet rejimine önceki yıllardaki tartışmalardan ve deneyimlerden aktarılır ve onun sözü ile ifade edilir (Kuruç, 1988: 36). Boratav'ın 1923-1929 döneminde Türkiye ekonomisine yaptığı dönemselleştirme çalışmaları, Cumhuriyet dönemi, ekonomi açısından ekonomi politikasının ve kamuoyunun, 1908-1922 döneminde de şaşırtıcı bir süreklilik içinde olduğunu göstermektedir (Boratav, 2006: 39).

Kemalist liderlerin, Cumhuriyet kurulduğunda içtenlikle inandıkları uzun vadeli siyasi program olan Yahya Sezai Tezel, Kemalistlerin imparatorluktan ulus devlete devrıldıkları ve aldıkları uzun vadeli siyasal programdır. 1920'lerde Kemalistler. ve piyasa ekonomisine dayalı kapitalist bir ekonomik gelişme süreci (Tezel, 2002: 459). Nitekim, bu konuda da benzer bir görüşe sahip olan Kuruç, 1923'ten sonra inovasyon hareketlerinin kazandığı ticaret segmentinden başlayarak ekonominin canlanmaya ve canlanmaya başladığı yıldır. Momentum. Modern bir ticaret, sınai mülkiyet ve finansal sermaye yapısı kaçırılmıştır. Yeniden canlandırılması ve yenilenmesinin “ulusal” olması isteniyor. Bu canlanmanın, yabancı kaynakların ekonomik desteği durumunda bir kalkınma ve inşaat hareketine dönüştürülebileceği ifade edilmektedir (Kuruç, 1988:31).

Döneme ilişkin araştırmaları bulunan bu yazarların hepsi “milli iktisat”ın geçiş dönemi boyunca süreklilik arz ettiği görüşünde birleşmektedirler. Kurumsal yapının iktisadi alandaki çatısı olan Milli iktisadın bu sürekliliği geçiş dönemi iktisat politika ve faaliyetleri üzerindeki süreklilikte en etkili rolü oynamıştır. Bu genel durumun açıklanmasından sonra bu bölümün devamında milli iktisadı oluşturan unsurlar teker teker ele alınarak bu sürekliliğin sektörler bazında da geçerli olup olmadığı incelenecektir.

2.2.1. Reel sektör

2.2.1.1. Sanayi

II. Meşrutiyet döneminde sanayileşme sorununu Dersaadet Ticaret ve Sanayii Odasının yayın organı olan Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi “Bugün tekmil mamulat ihtiyacatımızı, hatta serpuş-ı millimiz olan fesimizi bile memalik-i ecnebiyyeden tedarik ediyoruz” diyerek dile getiriyordu. O güne kadar sanayinin olmayışını da baskıcı idarenin caydırıcılığına bağlıyordu. Bu durum Meşrutiyet idaresiyle değişmiş artık sanayinin gelişmesi için bir engel kalmamıştı. Bu gelişmeyi de Osmanlı sermayedarları yapacaklardı (Toprak, 1982: 169).

Sanayileşmenin önemini vurgulayan diğer bir kesim de Türk Yurdu çevresiydi. Yusuf Akçura o sıralarda İstanbul'da bulunan ve İttihatçılarla yakın ilişkisi bulunan Rus asıllı Parvus'un yazılarına dergisinde yer veriyordu. Parvus Osmanlı'nın Tanzimat sonrası İktisaden bağımlı hale geldiğini ve bu mali boyunduruktan ancak sanayileşmekle kurtulabileceğini söylüyordu (Parvus, 1977:35).

II. Meşrutiyet'le birlikte, Osmanlı gazete ve dergilerinde yer alan sanayileşmeden yana yazıların yanı sıra, kapsamlı bir teşvik politikası da Bab-ı Âli'nin gündemine gelmişti. 1908 ertesi, sanayileşmeyi özendirmek amacıyla, sanayicilere “imtiyaz” ya da “inhisar” türü ayrıcalıklar önerilmiş, iki teşvik yasa tasarısı hazırlanmıştı. 1913 Aralık ayında Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati yayınlanmış, onu 1914 başlarında Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi izlemiş ve 1 Ocak 1917'de de Teşvik-i Sanayii Kanun-u Muvakkatinin Suret-i Tatbiki Hakkında Nizamname çıkarılmıştı. Görüldüğü gibi II. Meşrutiyet yıllarında sanayileşmeye yönelik yoğun bir mevzuata rastlanmaktaydı. Bab-ı Âli artık sanayileşmenin ülke kalkınması için taşıdığı önemi kavramış görünüyor, sanayicileri ayrıcalık ve bağışıklıklarla donatıyordu (Toprak, 1982: 172).

Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası Meşrutiyet yönetiminin sanayileşmeye verdiği önemi şu satırlarla açıklıyordu:

“... devr-i sâbıkta (geçmiş dönemde) mâliye memurları fazla vergi almak gayretiyle bazı yolsuzluklarda bulunurlardı. Halkımızda tevellüd eden (ortaya

çıkan) fikr-i tereddüd dahi bu cihetle pek haksız değildi. Mamefih idare-i meşrutenin erbâb-ı sanayi tazyik şöyle dursun bilakis onlara muavenette (yardımda) bulunmak suretiyle menafi-i hazine-i devlete (devlet hazinesinin menfaatlerine) daha ziyade fâide temin etmek cihetini düşünmüş, gaye-i amali (çalışmalarının amacı) memlekette sanayinin terakkisini temin ve bu suretle de erbab-ı sanayi terfihte (rahatlatmakta) bulunduğu aşikârdır. Teşvik-i Sanayi Kanunu erbab-ı sanayiye bu derece teshilat (kolaylıklar) gösteriyor. Bu kanun dahi hükümetin nasıl himayekârâne bir hatt-ı hareket takip ettiğini isbât eder.”

Geçici Sanayi Teşvik Yasasından belli ölçekteki işletmeler yararlanabiliyordu. Bu teşvikler yasa kapsamına giren fabrikalara bedelsiz arazi temini, arazilerden alınan vergilerden muaf olma, fabrika kurulum inşaatı esnasında ithal edilen malzemedan gümrük vergisinin alınmaması, makinelerden ve yurtiçinde üretilmeyen hammaddelerin ithalinden gümrük vergisi alınmaması, ihraç edecekleri mallardan ihracat vergisi muafiyeti, devletin yerli malı tüketimine öncelik vermesi şeklinde sıralanabilir.

Cumhuriyet döneminde de sanayii teşvik ve sanayileşmenin önemi varlığını korumuştur. 1927 yılındaki Teşvik-i Sanayi Kanunu yerli özel kesimde sermaye birikimini amaçlıyordu. Bu yasa tümüyle Cumhuriyet yönetiminin ürünü değildir. 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun bir devamı sayılır. Amaç aşağı yukarı aynıdır, 1927'de kapsam genişlemektedir. Özel kesim sanayine çeşitli bağışıklıklar verilir, verilmiş olanlar genişletilir. On beş yıl için düzenlenmiş olan 1913 kanunu, bir anlamda süresinin bitiminde genişletilerek uygulanacaktır (Kuruç, 1987:47).

1931 yılındaki bir konuşmasında Mersin Mebusu Hamdi Bey sanayii teşvik kanunuyla yapılanları anlatıyor ve sanayicilerin devlet tarafından himaye edildiğine vurgu yapıyordu:

“Memleketimizde en fazla himaye gören bir sınıf varsa o da sanayicilerdir. Teşvik-i Sanayi Kanunu yapılmış ve bu kanun mucibince (gereğince) sanayi müesseseleri müsakkafat (ev, han, dükkân...) arazi, kazanç vergilerinden, kesri munzamlardan, vilayet ve belediye ruhsatiye resimlerinden, eğer eshama münkasım (hisselere bölünmüş) şirketlerden ise tesis ve inşaat malzemesi, eğer mevad-ı iptidaiyesi (ham maddesi) hariçten geliyorsa gümrük resminden muaftır. Bundan başka âlât-ı tesisîye ve inşaat malzemelerinin naklinden yüzde 30 tenzilata (indirim) tabidir. Bugün memlekette beş altı yüz sanayiciyi koruyacağız diye, 14 milyonlu bir nüfus üzerine ağır bir gümrük resmi konmuştur.”

Özetleyecek olursak, İttihat ve Terakki döneminde Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğu ve sanayiye eğilmenin doğru olmadığı gibi muhalif görüşler de olmasına rağmen sanayiye teşvik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde de önceki dönemin kapsamını genişletmek amaçlı benzer nitelikler taşıyan bir sanayi teşvik politikası takip edilmiştir.

2.2.1.2. Dış ticaret

19. yüzyıl Osmanlı iktisat literatüründe liberalizm sürekli vurgulandı ve Gülşah Ohannes Paşa ve Portakal Mikail Paşa gibi ekonomik ve mali konularda kalem tutanlar serbest ticaret politikasını kabul ettiler ve ülke içi gümrüklerin kaldırılmasını önerdiler. Yüzyılın sonunda, Mehmet Cavit Bey, Ricardo ve Bastiat'tan esinlenerek liberalizmin savunuculuğunu üstlendi ve ülkelerin karşılaştırmalı üstünlük ilkeleri ışığında uzmanlaşacağını ve ödemeler dengesinin dengeleneceğini savundu (Toprak, 1982: 105).

Cavit Bey, Mebusan Meclisinde endüstri destekçisi olmadığını söyledi. Bu ülkede asla ilerlemeyecek olan himaye gibi iddialı bir araca ihtiyaç olmadığını iddia eden maliye bakanı, en küçük himayenin mal fiyatlarında bir artışa yol açacağını savundu (Cerrahoğlu, 1975:332-334).

Cavit Bey'e göre bir ülkenin hem ticarete hem ziraatta hem de sanayide bulunması kuru bir iddiaydı. Asıl olan ülkenin herhangi bir malda veya sektörde diğer ülkelere kıyasla daha ucuz üretim yapıp bunu uluslararası piyasalarda pazara sürmesiydi. İş bölümü insanlık için en büyük ilerleme unsuruydu ve bu doğal iş bölümünde Türkiye'nin payına tarım düşüyordu. Elverişli topraklar, ucuz iş gücü, zengin madenler ve topraklarının ucuzluğu tarım sektörünü diğer sektörlerden daha verimli hale getiriyordu. Bunun için tarıma ağırlık verilmeliydi. Fakat bu liberal görüşe muhalefet edenler de vardı. Ahmet Mithat Efendi, Mizancı Murat, Musa Akyiğitzade ve Kırkor Zohrap Efendi gibi yazarlar başlangıçta himaye usulüne başvurmadan serbest ticaret koşulları altında sanayileşmiş hiçbir ülkenin olmadığını İngiltere'nin bunu başka ülkelere dayatırken kendisinin bazı ürünlerde ağır gümrük vergileri uyguladığını delil olarak ileri sürüyorlardı (Toprak, 1982:106-112).

Cavit Bey'in liberal dış ticaret öngörüsüne rağmen I. Dünya Savaşı yıllarında koruyucu bir dış ticaret politikasına geçildi. Kapitülasyonların kaldırıldığı ay (Eylül 1914) gümrük vergileri yüzde 15'e çıkarılırken, ertesi yıl da savaş süreci boyunca uygulanacak olan yüzde 30'a yükseltilmişti. Böylelikle savaş şartlarından yararlanılarak kapitülasyonların izin vermediği gümrük politikalarına geçilmişti. Dış ticaretin serbest olup olmaması hakkında tartışmalar olsa da o zamana kadar uygulanmış olan ad valorem vergi sistemi yerine spesifik vergi sistemine geçilmesi konusunda bir fikir birliği oluştu ve spesifik tarifeler kabul edildi (Pamuk, 2008:149). Bu yolla gelişmekte olan sanayi kollarının korunması amacı güdüüyordu.

Yeni Gümrük Tarifesini hazırlayan komisyon üyelerinden Darül-Fünun Hukuk Fakültesi Ulum-ı İktisadiyye ve Maliyye müderrisi, Maliye Nezareti Müsteşarı Hasan Tahsin Bey, Bab-ı Âli'nin o güne değin gümrüklerde yalnız “mali nokta-i nazarı” takip ettiğini, yeni gümrük tarifesiyle “ziraat ve sanayi-i mahallîyeyi himaye etmek” amacını güttüklerini, ancak “ülkenin sanayiye olan istidadı”nı göz önünde bulundurarak topyekûn bir koruyucu politikaya başvurmaktan kaçındıklarını belirtiyordu (Toprak, 1982: 116).

Bu yeni gümrük tarifesi İttihatçılar için iki açıdan önem arz ediyordu. İlk olarak bu tarife ile iktisadi bağımsızlığın bir nevi bir sembolü teşkil edilmiş oluyordu. Çünkü o zamana kadar bu tarifeleri kapitülasyonlar veya uluslararası anlaşmalar belirliyordu. İkinci olarak Bab-ı Âli çıkardığı bu tarifelerle ilk defa mali endişeden uzak iktisadi bir karara imza atıyordu. Yani hazinenin gelirlerini düşürmeyi göze alıp milli iktisada katkısı olacak bir karara imza atmış oluyordu. Aslında bu kararlar ilk planda gümrük gelirlerini azaltacaktı fakat yerli sanayici ve ziraat ehlinin bu korumacı şartlar altında gelirlerini artırdıktan sonra hazine bunlar üzerinden dolaylı vergilerini artıracaktı (Toprak, 1982:116).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde dış ticaret politikasının pek bir değişiklik göstermeden devam ettiğini görüyoruz. Nitekim M. Kemal 1922'de yaptığı bir konuşmasında Osmanlı'daki durumu şu sözlerle özetliyor:

“...Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemeyen iktisadiyatımızı bir de iktisadi kapitülâsyon zincirleriyle

bağladı. Teşkilât ve ferd kıymet nokta-i nazarlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde, bir de fazla olarak, imtiyazlı (ayrıcalıklı) mevkiye bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şerait tahtında (şartlar altında) memleketimize sokuyorlardı. Bütün şubat-ı iktisadiyemize (iktisadi birimlerimize) bu sayede hâkim-i mutlak olmuşlardı...” (Sevim, 2006:226)

Konuşmasının devamında iktisadi bağımsızlığa vurgu yapıyor ve iktisadi bağımsızlık için mali yeterliliğin ve bütçenin denk olmasının önemine dikkat çekiyordu. Bunların ancak milli gelir kaynaklarıyla başarılacağını söylüyordu. 1923'de İzmir İktisat Kongresinin açılışında yaptığı konuşmasında da Osmanlı'nın iktisadi bağımlılığını yineliyor ve devletin kendi gümrük vergilerini belirleyemiyor olmasını şu cümlelerle eleştiriyordu:

“... Bir devlet ki tebaasına(halkına) koyduğu vergiyi ecnebilere koyamaz; bir devlet ki gümrükleri için rüsum muamelesi ve saire tanzimi (gümrük vergisi düzenlemesi) hakkında menedilir, bir devlet ki ecnebler üzerinde hakk-ı kazasını tatbikten (haklarını uygulamaktan) mahrumdur. O devlete müstakil denilemez. Osmanlı ülkesi ecnebilerin müstemlekesinden (sömürgesinden) başka bir şey değildi...” (Ökçün, 1968:248).

Buradan M. Kemal'in spesifik gümrük tarifelerinin milli menfaatle daha uyumlu olduğunu düşündüğü çıkarılabilir. Bunu kendisinden sonra konuşan İktisat vekili Mahmut Esat Bey de gümrükler hakkındaki fikirlerini açıklarken dile getirir:

“...İktisat siyasetimizde ve meselâ gümrüklerde mutlak himayeci olamayız. Memleketimizin ihtiyacı olan şeylere karşı bir kapıya benzeyen gümrüklerimizin iki kanadını da açar ve herşeyin ithaline müsaade edebiliriz. Bunlar o gibi şeylerdir ki, memleketin istihsâlini (üretimini) tezyid (artırmak) ve tanzim (düzenlemek) için ithallerine zaruret-i kat'iyeye(zorunluluk) vardır ve memleketin iktisat menfaati bundadır. Bazı ithalâta karşı gümrüklerimizin yalnız bir kanadını açarız ve mutasavvıt (orta halli) bir resim (vergi) alarak memlekete girmesine müsaade ederiz. Çünkü memleketin ihtiyacı bunda mutavassıttır. Bazı ithalâta karşı gümrük kapılarımızı tamamen seddeder (kapatır), arkasına bir de ordumuzu koyar ve memlekete o gibi eşyadan hiç bir şey koymayız. Çünkü bunun memlekete girmesi iktisadiyatımız için bir zarar, bir tehlike teşkil eder...” (Ökçün, 1968:263).

Özetle buraya kadar aktardığımız bilgiler İttihat ve Terakki'nin takip ettiği yumuşak korumacı bir dış ticaret politikasının ve spesifik gümrük tarifelerinin her iki dönem siyaset ve iktisat kadrolarınca benimsendiğini göstermektedir. Tabi İttihat ve Terakki bu taleplerini uygulamak için savaş koşulların beklemek zorunda kalırken

Cumhuriyet kadroları da Lozan'da kararlaştırıldığı üzere kendi tarifelerini koymaları için 1929 yılını beklemek mecburiyetindeydiler.

2.2.1.3. Tarım

Toprak sorunu İttihatçıların 1908 Selanik kongresinde tartışılmış ve gerçekten de köylünün yükünü hafifletecek tedbirler önerilmişti. Meşru mülkiyete dokunmamak kaydıyla köylüye toprak dağıtılması, bunun için düşük faizle kredi sağlanması, âşârın yarıya indirilmesi ve yavaş yavaş bir kadastro sistemine geçilmesi ve tarım okulları açarak modern yöntemlerin öğretilmesi önerilerin temelini teşkil ediyordu. Fakat bu kararların politikaya dönüşmesinin önünde toprak ağaları büyük bir engel teşkil ediyordu ve İttihat ve Terakki toprak ağalarına rağmen bir politika geliştirme gücünden hem dışarıdaki toprak kayıpları hem de dâhili karışıklıklardan dolayı yoksundu. 1913'de iktidara geldiklerinde bu politikaları yeniden dile getireceklerdi ama ertesini yıl savaşın patlak vermesiyle bunlar kâğıt üzerinde kalacaktı ve Türk köylüsünün durumu çarpıcı bir biçimde kötüleşecekti (Ahmad, 1999: 89-91)

Toprak ağaları pozisyonlarının sarsılacağından endişe ettiklerinden tarım alanında modernleşmenin de ancak kendi kontrollerinde gerçekleşmesine istiyorlardı. Orta sınıf toprak sahipleri de makineleşme konusunda toprağın mülkiyeti sorunundan dolayı yavaş davranıyorlardı. 1913'deki gayrimenkullerin el değiştirmesine dair yasa toprakta özel mülkiyetin kurulmasını ve toprak sahiplerinin güvenceye kavuşmasını sağlıyordu ama savaşın patlak vermesiyle bu da yeterince etkili olmamıştı. İttihatçıların köylülerin durumunu iyileştirmek için düşündükleri bir çarede kooperatifçilikti. Bu vesileyle Ziraat Bankasından küçük çiftçiye düşük faizli kredi verilecek ve kooperatifler etrafında örgütlenen köylü bu krediden faydalanarak arazisini ekip biçecekti. Fakat bu görüş İttihatçıların iktidarı elinde tutan siyasileri tarafından pek benimsenmeyecekti. Onlar büyük toprak sahiplerini destekleyeceklerdi ve küçük köylülerin fakirleşmesine rağmen zengin bir toprak aristokrasisi oluşturacaklardı (Ahmad, 1999:102-104).

Cumhuriyet dönemindeki tarım politikalarına damgasını vuran temel problem düşük düzeyde toprak kullanımınıdır. Bunun sebeplerini genel olarak; nüfusun azlığı, üretim

tekniklerinin gelişmemiş olması ve iktisadi diğer sebepler olarak sıralayabiliriz. 10 yıl boyunca süren savaşlar tarım iş gücünü büyük ölçüde yıpratmıştı. Makineleşme noktasında da yedek parça ve tamir işleri makine kullanımını büyük ölçüde engelliyordu. Üçüncü sebep ise diğerlerine göre bu problemin daha kapsamlı şekilde ele alınmasını sağlıyor. Zira iktisadi sebepler denilen daha çok ulaşım, taşımacılık ve dış pazarlara açılma imkânlarını kapsayan sebepler toprakların kullanım oranlarını ve verimliliği önemli ölçüde etkiliyordu.

Cumhuriyet kadroları bu problemlere dair politikalar geliştirmişlerdi. Nüfus problemi için teşvikler söz konusuydu. Ayrıca makineleşme konusunda da bazı vergi muafiyetleri getirilerek ileri üretim tekniklerine bir teşvik uygulanıyordu. Politikaların çoğunluğu da üçüncü alanda yoğunlaşıyordu. Devlet ulaşım ve taşımacılık alanında demiryolları yapımına büyük önem vermişti. Bunun yanında tarıma dayalı sanayi kurma çabaları da üretimi desteklemekteydi. Örneğin Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarının 1926 yılında faaliyete geçmesi pazar için üretilen pancar miktarının 4 yıl içinde 5 kata yakın artmasına yol açmıştır. Bunların yanında âşâr vergisinin kaldırılması, kooperatifçiliğe önem verilmesi ve tarımsal eğitimin yaygınlaştırılması diğer önemli politikalar olarak göze çarpmaktadır.

Özetleyecek olursak İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirmek istediği ve fakat toprak ağalarının ve savaş koşullarının engeliyle karşılaştığı birçok toprak reformunu Cumhuriyet kadroları gerçekleştirebilmiştir. Bu alandaki sürekliliği politikalardan ziyade fikirlerin sürekliliği şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

2.2.2. Finansal sektör

2.2.2.1. Yabancı sermaye

İttihat ve Terakki ülkenin bayındırlık ve altyapı hizmetlerinin yapılabilmesi için büyük miktarlardaki sermaye ihtiyacının farkındaydı ve bunun yerli sermaye tarafından karşılanamayacağını, henüz böyle bir sermayedar sınıfın oluşmadığını da bilincindeydi. Çünkü o zamana kadar yapılan altyapı hizmetleri ve büyük işletmeler hep yabancı sermayeye dayanmaktaydı. Bu nedenle yabancı sermayeye başvurmanın kaçınılmazlığını her fırsatta dile getiriyorlardı.

İttihat ve Terakki döneminin maliye nazırı olan Cavit Bey'in yabancı sermaye hakkında “ecnebi sermayelerinden müstağni kalamayacağımız tayin ve tahahhuk etmiştir. Bunlardan mahrumiyet vesait-i medeniyyeden mahrumiyettir” demektedir. Demiryolu gibi altyapı hizmetlerinin yapılabilmesinin ancak yabancı sermaye ile mümkün olduğunu tespit ettikten sonra yabancı sermayeyi çekecek bazı şartlar sıralamaktadır (Toprak, 1982: 84).

İttihat ve Terakki içinde sosyalist kanadın “hangi milletten, hangi memleketten olursa olsun, bizim memleket için sermayeden bir zarar gelmeyeceğini” savunuyor olmasına karşın genel kanaat sınırsız ve kayıtsız bir teslimiyetin doğru olmadığı yönündeydi. Kırkor Zohrab Efendi, Parvus ve Galip Haldun gibi yazarlar “yabancı sermayeye gerek yoktur” şeklindeki bir fikrin cahilane olduğunu söylüyorlar fakat milli sermayenin yapabileceği işlerin de olduğunu bunları da yabancı sermayeye vermenin doğru olmadığını belirtiyorlardı. Ayrıca yabancı sermayenin yanında milli sermaye ve milli sermayedarlarında hızlı bir şekilde oluşturulması gerektiğine vurgu yapıyorlardı (Toprak, 1982:83-86).

Savaş koşullarının da etkisiyle sermayede millileşme hareketi hız kazanmış ve bazı demir yolu ve liman işletmeleri millileştirilmiştir. Fakat tüm bunlar yapılırken yabancılara özellikle de müttefik güçlere Türkiye'nin yabancı sermaye düşmanlığı yaptığı izlenimi de verilmemeye çalışılıyordu. Bu sebeple mutlaka yabancı sermayenin gerektiği alanlarda yerli sermayeyi ortak koşmak veya yerli işgücünü istihdam etmek gibi karma bir modelde karar kılınmıştı. Bu şekilde hem milli sermaye kendi kendine yeterli hale gelinceye kadar işletmelerin devamı sağlanacak hem de yabancı sermayeye karşı düşman bir tutumun söz konusu olmadığı vurgulanacaktı (Toprak, 1982:88-93).

Cumhuriyet dönemi iktisat politikasında etkili olan isimler de İttihat ve Terakki'nin yabancı sermaye yönelik tutumunu sürdürmüştür. Daha 1921 yılında Celâl Bayar, yabancı sermaye hakkında şunları belirtiyordu:

“Millet iktisaden düşkün bir raddeye girmiş ise bu da memleketimizde ecnebi imtiyazın kapitülasyonların Türk tacirlerine tefevvuk ederek(üstün gelerek) memleketimizin bütün gelir kaynaklarına fiilen el koymalarındandır. Memleketimize imtiyaz şeklinde giren sermayenin düşmanıyım. Çünkü onun

arkasından nüfuz-ı siyasî girer ve memleketin hürriyetine ve istiklâline suikast eder ve bizi esir yapmak ister. Nitekim İngilizler Hindistan'ı bu surette esir etmişlerdir. Memleketimize hayırhah bir surette yalnız ticaret kastı ile gelen sermayeye muavenet(yardım) edebiliriz. “(Şahingiray, 1956:54).

M. Kemal de 1922'deki Meclis açılış konuşmasında milli emek ve sermayenin yetersiz kalacağı noktalarda yabancılara başvurmanın memleket menfaati noktasından zorunlu olduğunu şu şekilde ifade ediyordu:

“... İnşaat ve tesisâtın işletilmesi bugünkü sa'y-i mâliyemizle gayri mütenasip (mali gücümüzü aşan) cesim sermayelere mütevakkıf (büyük sermayelere bağlı) olan umur-u nafiada (bayındırlık işlerinde), ecnebi sermayesinden ve icabına göre ecnebi mütehasıslarından (uzmanlarından) âzami derecede istifade etmek memleketimizin menfaat ve âmuriyetini (imar edilmesini) ve milletimizin saadet ve refahını az zamanda temin nokta-inazarından zaruridir...” (Ökçün, 1968:227).

İzmir İktisat Kongresinde de yabancı sermayeye, karşı bir tutum sergilenmez. Ancak ihtiyatlı bir yaklaşım egemen olur. Bunu, M. Kemal'in kongrenin açılışında yaptığı konuşmasındaki “Çok sa'y (emek) ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet (uymak) şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız.” ifadesi de ortaya koyar.

İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey de kongrede yapmış olduğu konuşmasında yabancı sermayeye millet menfaatleriyle çelişmedikten sonra en çok kolaylığı göstermeleri gerekenlerin kendileri olduğunu şu şekilde beyan etmektedir:

“Biz Türkiye'yi, iktisadiyatını bir esirler ülkesi halinde ecnebi sermayesinin eline terk ve tevdi (bırakamayız) edemeyiz. Fakat memleketimizde meşru bir surette kazanmak ve yaşamak isteyen yabancı sermayesine kanun ve nizamlarımıza tâbi olmak üzere Türkiyelilerden fazla bir imtiyaz, bir hile ardında koşmamak şartıyla memleketimizde her türlü teshilâtı (kolaylıkları), hattâ diğer milletlerin gösterdiği teshilâttan fazla kolaylıkları irae (göstermeye) etmeğe her zaman hazırız. Yalnız yabancıların bizi asrî ve medenî bir millet olarak tanımaları ve ona göre bize karşı vaz-ı hakikîlerini (gerçek pozisyonlarını) almaları lâzımdır...” (Ökçün, 1968:263-264).

Özetle, İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet yönetiminin yabancı sermayeye karşı tutumu ciddi bir benzerlik göstermektedir. Her iki yönetim de milli menfaatlere ters düşmeyecek ve kanunlara uygun bir şekilde gelen yabancı sermayeye ihtiyaç olduğunu ve bunu memnuniyetle karşılayacaklarını dile getirmişlerdir.

2.2.2.2. Para ve iç borç

İttihat ve Terakki savaş giderlerini karşılamak için emisyon yoluna başvurarak enflasyonist bir politika izlemiştir. İlk önce Osmanlı Bankası'ndan banknot ihraç etmesini talep etmiş menfi yanıt alınca Duyun-ı Umumiye'nin ihraç ettiği banknotları kullanmıştır. Bu banknotların teminatı için de Viyana ve Berlin'den altın borç almıştır. Fakat savaş giderlerine yeterli olmayan bu miktarlar tükenince Almanların kapısı yeniden çalınmış ama Almanlar bu sefer borç vermek yerine yeni bir emisyon bankası kurmak fikrini teklif etmişlerdir. Bab-ı Âli Osmanlı Bankası varken yeni bir emisyon bankası kurmak fikrine sıcak bakmamıştı. Savaş Şartları altında Osmanlı Bankası'nı satın almak da mümkün görünmüyordu. Bu sırada savaş tüm hızıyla devam ediyor, askerlerin yeme ve giyinme ihtiyaçları için para ihtiyacı Şiddetle baş gösteriyordu. Bu sebeple Almanya'nın kapısını borç için tekrar çalan Bab-ı Âli altın yerine savaş ertesini ödenmek üzere Alman hazine bonolarıyla dönmüştü. Bu bonoları teminat göstererek piyasaya sürülen banknotlar, banknotlara olan güveni iyice sarsmış ve altın ve madeni paranın değerinin yükselmesine sebep olmuştu (Toprak, 1982:234-245).

Osmanlı'da ayarları değişik birçok farklı madeni paranın tedavülde olması, yabancı paraların ticarete kabul ediliyor olması ve esnafın madeni paralara birbirinden farklı değerler biçiyor olmaları para sistemini oldukça karmaşıklaştırıyordu (Ferid, 2008:11). Savaş sırasında kâğıt paraların da tedavüle girmesiyle para sistemi neredeyse çalışamaz hale geldi. Bab-ı Âli çözüm olarak Tevhid-i Meskûkât Kanunu çıkararak değer ölçütünü altın, para birimini ise kâğıt kuruç olarak kabul ediyordu. Ufak madeni paraların yerini kâğıt paraların alması halk tarafından rağbet görmemiş satıcı madeni paraya kâğıt paradan daha fazla güvenir olmuştu. Kâğıt para miktarı arttıkça madeni paralar değerleniyordu. Bab-ı Âli'nin kâğıt para sistemi parasal sorunların çözümü için yeterli olmamıştı. Altın ve bono karşılığı banknot basımından sonra Almanya'nın da baskısıyla Osmanlı 1918 yılında bir iç borçlanmaya girişmişti. Bu Osmanlı Devleti'nin halka açılarak gerçekleştireceği ilk iç borçlanmaydı ve başarılı olup olmayacağının da verdiği endişeyle müthiş bir propaganda yapılmıştı. Bu borçlanmaya katılmak adeta milli kutsal bir vazife olarak halka sunulmuştu. Hatta Ziya Gökalp'e göre bu borçlanma çağrısı devletin artık milli iktisadiyatı esas olarak takip ettiğini göstermesi açısından da çok önemliydi. Nitekim bütün bu propagandalar

başarılı olmuş ve devlet 18 milyon tutarında bir iç borçlanmaya gidebilmişti (Toprak, 1982:251-262).

Cumhuriyet dönemi para politikasına “sağlam para denk bütçe” ile sloganlaşan bir fikir hâkimdi. Öyle ki gerek Kurtuluş Savaşı sırasında, gerekse Cumhuriyetin ilânından Merkez Bankası'nın kuruluşuna dek geçen süre içinde ülkede yeni para çıkarılmamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı artırılan vergiler ve halktan alınan bağışlarla sağlanmıştır. Yani Milli Mücadele enflasyonsuz yürütülmüştür (Sabır, 2006: 6). Merkez Bankası kuruluncaya dek tedavüle yeni para çıkarma imkânına sahip olmayan Cumhuriyet hükümeti, Merkez Bankası'nın kurulmasından sonra da tedavül hacmini fazla genişletmemeye özel bir özen göstermiştir. M. Kemal'in bu tutumunu en güzel şekilde İsmet İnönü'nün şu sözleri özetlemektedir.

“Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile 'evet' dedirtemedim.”

Bu tutumun sergilenmesinde şüphesiz Osmanlı tecrübesinin büyük etkisi vardı. Sürekli alınan yabancı borçlarla ülkenin iktisadi bağımsızlığını yitirdiğini ve sömürge haline geldiğini düşünen bir yönetim mevcuttu. Bu yönetimin özellikle savaş döneminde Türk parasının çok ciddi değer kaybetmesini ve piyasayı ve halkı zor durumda bırakmasını göz önünde bulundurarak böyle anti-enflasyonist bir politika izlemeyi benimsemiş olması son derece makuldü (Aysan, 1980:8).

İç borçlanma Cumhuriyet yönetiminin dış borçlanmadan önce tercih ettiği bir yöntemdi. Osmanlıların hesapsız borçlanmalarının kötü sonuçlarını göz önünde tutan Cumhuriyet'in kurucusu, dış kaynak aramaksızın kamu harcamalarını enflasyona gitmeden, vergi gelirlerini arttırarak, halktan uzun vadeli borç alarak ve özellikle bütçe kalemlerinde azami tasarruf sağlayarak gerçekleştirmişti (Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, 1982:54).

Sonuç olarak Bab-ı Âli savaş öncesinde ülkedeki para sistemindeki karışıklığı fark etmiş fakat savaşın başlamasıyla gerekli önlemleri alamamıştır. Savaşın olağanüstü şartları altında tüm savaş giderlerini dış borçlanma, para emisyonu ve az miktarda iç borçlanma ile gidermek yoluna gitmiştir. Bütün bunlar zaten savaş sebebiyle güçlükler

içerisinde olan halkın iyice zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet yönetimi başta M. Kemal olmak üzere halkı zor durumda bırakacak para politikalarından olabildiğince uzak kalmaya özen göstermişlerdir. Zaten bir merkez bankasının olmamasından dolayı emisyon yolu pek kullanılamamıştır. Ayrıca borçlanma konusunda Osmanlı gibi son derece gayr-i adil şartlar altındaki borçlanmalar reddedilmiş. Fakat uygun şartlar görüldüğünde gerek iç gerek dış borçlanmaya gidilmiştir. Bu haliyle Bab-ı Âli ile Cumhuriyet yönetiminin para ve borçlanma politikalarının birebir süreklilik içerisinde olduğunu söylemek doğru olmaz. Cumhuriyet dönemi para politikalarının, daha çok ağır savaş koşullarının etkisi altında geçirilmiş olan Bab-ı Âli yönetiminin politika ve kararlarına karşı bir tepki ile şekillenmiş olduğu söylenebilir.

2.2.2.3. Milli burjuvazi

İttihat ve Terakki İstanbul murahhası Kemal Bey cemiyetin ilk başlarda askere ve sonrasında memurlara dayandığını ve askerlerin siyasette bulunmalarının doğru olmadığını tüm dünyada olduğu gibi cemiyetçe de tecrübe edilmiş olduğunu söyler. Memurların da kendilerine yüksek maaş veren hükûmeti tercih edeceklerinden cemiyete mesnet teşkil edemeyeceklerini dile getirir. Son olarak esnaf cemiyetlerinden güç alınması yoluna gidildiğini bunda da sokak gösterileri düzenletmekten öteye gidilemediğini vurgular ve milli bir burjuvazi sınıfı oluşturmanın önemini şu şekilde ifade eder:

“Şu halde İttihat ve Terakki Cemiyeti bunlardan da istifade edemiyor. Binaenaleyh sair memalik-i mütemeddinede (diğer medeni ülkelerde) olduğu gibi memleketimizde de bir burjuva sınıfı meydana getirerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu sınıf sayesinde idame-i mevcudiyetine (varlığının devamına) çalışmak icap etmekte ve bu maksatla cemiyet milli şirketler teşkiline, bir milli banka küşadına (açılmasına) ve Müslüman esnaf ve tüccarın birer cemiyet halinde birleşmelerine gayret eylemektedir.” (Toprak, 1982:3).

Ziya Gökalp de aynı analizi sosyolojik olarak yapıyordu. İttihat ve Terakki'nin ideologlarından biri olan Gökalp'e göre “Türklerin iktisadi sınıflardan mahrumiyeti Osmanlı ülkesini güçlü hükümetlerden mahrum bırakıyordu. Yönetimler, iktisadi sınıflara yaslandıkları oranda başarılı olurlardı. Çünkü tüccar, sanatkâr ve işadamı sırf kendi faydası için hükümetin kuvvetli olmasını isterdi.” (Toprak, 1982:3).

Yusuf Akçura da Osmanlı'yı yerli bir burjuvaziden mahrum olma noktasında Polonya'ya benzetiyordu. Polonya'da da memur ve köylüden oluşan yerli halk sermayenin Alman ve Yahudi burjuvazisinin elinde toplanmasına seyirci kalmıştı. Aynı şekilde Osmanlı da Avrupa sermayedarlarının bekçiliğini yapıyor konumundaydı. Yazara göre bu durumdan kurtulup sermayedar bir burjuva sınıfı çıkarmadığı müddetçe yalnız asker, memur ve köylüden güç alan Osmanlı-Türk toplumu çağdaş bir devlete dönüşemezdi (Toprak, 1982, 33).

M. Kemal Rus Büyükelçisi Aralov'la yaptığı bir söyleşide “Türkiye'de sınıflar yoktur. Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor” diyerek milli bir burjuvazinin yokluğunu dile getiriyordu (Aralov, 1967: 234-235). Uygulamada da bu sınıfı teşkil etmek için devlet desteğiyle yönetime yakın kişilerin yeni işletmeler kurmalarının önü açılıyordu.

Rıza Arslan'a göre M. Kemal ve arkadaşlarının kamu yatırımlarının yanında özel sektör yatırımlarına da önem vermelerinin asıl sebebi bir burjuva sınıfı oluşturabilmektir. Bu sınıfın üretim ilişkileri üzerinden toplumu liberal, laik ve batılı anlamda demokratik yönde dönüştürebilir ve böylece rejimin yükünü ve sorumluluğunu üstlenebilir bir hale gelmesi istenilmekteydi. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinde amaçlanan da buydu. Çağdaşlaşma sürecinde örnek alınmış demokratik Batılı ülkelerde de, 19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısında, Burjuva Demokratik Devrimleri bu sınıfın önderliğinde başarılmıştı (Arslan, 2008: 35).

Kısaca ifade etmek gerekirse ülkeyi iktisaden kalkındırarak ve geliştirecek yerli bir “zenginler sınıfı” her iki dönemde de bir gereklilik olarak görülmekteydi. Çünkü İttihat ve Terakki yabancı sermayedarların ülke aleyhindeki girişimlerinin bertaraf edilmesi için böyle bir sınıfın nasıl zaruret haline geldiğini ve böyle bir sınıftan mahrum olmanın getirdiği zararları bizzat yaşayarak anlamıştı. Cumhuriyet kadroları da örnek aldıkları Batılı ülkelerdeki çağdaşlık seviyesinin yakalanmasında bu sınıfın etkin rolünü görüyor ve bunu başarmak için elinden gelen gayreti sarf ediyordu.

2.3. İkinci Meşrutiyet Dönemi Finans ve Bankacılık Politikaları

Erik Zürcher *Turkey: A Modern History* adlı kitabının girişinde geçmiş dönemlere ayırarak incelemenin kaçınılmazı mümkün olmayan bir eleştiri konusu olduğunu belirtir. Çünkü iki dönemi birbirinden ayıran dönüm noktalarının tarihçinin kişisel tercihlerinden bağımsız olamayacağı açıktır. Fakat bu hal geçmiş dönemlendirerek çalışmanın getirdiği faydaların terkedilmesini gerektirmez. Aksi halde geçmiş birbirinden farksız tarihi gerçekler yığına dönüşecektir. Dönemlendirmenin geçerli bir enstrüman olabilmesi için iki talebi karşılaması gerekir. İlk olarak dönemlendirmenin açıklayıcı nitelikte olması gerekmektedir. Yani dönemlendirme önemli gelişmelerin görünür hale gelmesini sağlıyor olmalı. İkinci olarak dönemlendirme tanımlanan dönemin gerçek gelişmelerini yansıtmalıdır. Tamamen bir tümevarım söz konusu olamaz. Bu da tarihçinin dönemlendirmesini dönemlemeye değer bulduğu hangi tarihi gerçeklere dayandıracağı sorusunu öne çıkarır.⁷³

Türk Bankacılığının tarihçesini inceleyen çalışmalara baktığımızda genel olarak dönemlendirmenin şu şekilde yapıldığı görülür.

(1847 -1923) Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (borca dayalı yabancı bankacılık)

(1923 -1933) Ulusal Bankalar Dönemi

(1933 -1945) Kamu Bankaları Dönemi

(1945 -1960) Özel Bankalar Dönemi

(1960 -1980) Planlı Dönem

(1980 - 2002) Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi

(2002 - 2007) Yeniden Yapılandırma Dönemi (Keskin, 2008:1).

Cumhuriyet dönemi bankacılığı alanında çok önemli çalışmaları olan Öztin Akgüç de buna benzer bir dönemlendirmeyi 1975 yılındaki kitabında yapmıştır. Akgüç, Osmanlı İmparatorluğu dönemini ayrı tutarak 1923-1930 dönemini yerel (mahalli) bankaların geliştiği dönem olarak adlandırmıştır (Akgüç, 1975:15). Burada bu çalışmanın da konusuna uygun olması bakımından bu dönemlendirmede bir değişikliğe gidilerek

Osmanlı dönemi iki alt döneme ayrılacaktır. Çünkü Osmanlı dönemini bir bütün olarak ele alan bir dönemlendirme milli bankacılığın ortaya çıktığı II. Meşrutiyet dönemini öncesinden ayırmayı mümkün kılmıyor. Dolayısıyla milli bankacılık fikrini, II. Meşrutiyet ile başlayan milli iktisat akımının bir alt şubesi olarak incelemenin daha doğru olacağı düşünüldüğünde milli bankacılık dönemini Cumhuriyet değil de II. Meşrutiyetten başlatmak daha doğru olacaktır. Böylelikle milli bankacılık dönemi, “milli bankacılığın oluştuğu başlangıç dönemi (1908-1923)” ve “milli bankacılığın geliştiği dönem (1923-1933)” olarak iki alt dönem halinde incelenecektir. Bu bölümde milli bankacılığın oluştuğu başlangıç dönemi ele alınacaktır. Sonraki bölümde ise milli bankacılığın geliştiği dönem incelenecektir.

2.3.1. Emisyon Bankası Sorunu: Osmanlı Bankasıyla Olan İlişkiler

Tabakoğlu Osmanlı'da ticaretin teşvik edildiğini ve dolayısıyla bu ticareti gerçekleştirmek için gerekli olan kredinin de yaygın bir arz ve kullanım alanı olduğunu söyler. Kredi arzında *vakıf bankalar* olarak nitelendirdiği para vakıflarına dikkati çektikten sonra vakıf statüsünde olan sosyal güvenlik kurumlarının da kredi arzını sağlayan önemli unsurlar biri olduğunu ifade eder. Bu sosyal güvenlik kurumlarına örnek olarak da yeniçeri orta ve esnaf sandıklarını vermektedir (Tabakoğlu, 2003:277). Bazı araştırmacılara göre ilk milli banka sayılan Ziraat Bankası da bu sandıklara benzeyen *menafi sandıklarının* kurumsal bir kimlik altında yeniden düzenlenmesiyle oluşmuştur. Fakat diğer yandan Osmanlı'da modern manada bankacılık Galata sarraflarının faaliyetleriyle başlamıştır. Tarihi yüzyılları aşan çoğunluğunu Levantenlerin oluşturduğu bu sarraflar ilk zamanlarda para değişimi işlevi görürken zamanla devletin tüm para ve kredi işlerini yapar hale gelmiştir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yönetimdekiler mali işlerini bu sarraflar vasıtasıyla yürütmekteydiler. İlk bankalar bu sarrafların kurumsal kimlik kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bankerlerin başarısız birkaç banka denemesinden sonra Bab-ı Âli yerli sermayeli bir devlet bankası kuramayacağını da anlayınca Avrupa sermayesine başvurmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani) 1856 yılında bir İngiliz sermayesi grubunun öncülüğünde 500 bin İngiliz lirası sermaye ile kurulmuştur. Başlangıçta, ödeme ve iskonto işlemleri yapmak üzere bir ticaret bankası olarak kurulmuş iken, 4 Şubat 1863

yılında Fransız sermayesinin katılımıyla Bank-ı Osmani-i Şahane adını alarak banknot ihracı ayrıcalığına ve yetkisine sahip bir devlet bankasına dönüşmüştür (Aydemir, 2005:5). Yabancı sermayeli bir bankanın devlet bankası özelliğine sahip olmasının nedeni ülkede para ihracının yapılabilmesi ve parasal alana istikrar kazandırabilmektir (Eldem, 1999:89).

Osmanlı Bankası zaman içerisinde olağanüstü yetkilere sahip olmuş ve Duyun-ı Umumiye ile birlikte Osmanlı'nın finans ve ekonomik yaşamına adeta damgasını vuracak bir güce ulaşmıştır. Bankaya tanınan ayrıcalıkların dünyada benzeri olmadığı 1875 sözleşmesi hissedarlar genel kuruluna sunulurken övgüyle belirtilmiştir (Toprak, 1982, 136). O dönem için İmparatorluğun veznedarı ve emisyon bankası olarak işlev gören bankanın tahtını sarsacak bir rakip kurum veya banka hayal bile edilemiyordu.

Osmanlı Bankası'nın ülke ekonomisindeki bu üstünlüğü II. Meşrutiyet'le birlikte başlayan milliyetçilik fikirlerinin de etkisiyle tartışılır hale gelmişti. Çünkü Osmanlı Bankası Duyun-ı Umumiye ile birlikte “devlet içerisinde devlet” görünümündeydi. Osmanlı maliyesi Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye'ye danışmadan iş göremiyor, bu kuruluşlar ise Londra ve Paris'teki idare meclislerinin sözünden çıkmıyorlardı. Banka Balkan savaşı yıllarında Bab-ı Âli'ye ciddi parasal sorunlar yaşatmıştır. Maliyenin çıkarmış olduğu hazine bonolarını tanımamış zaten savaş dolayısıyla zor durumda olan ülke maliyesini daha müşkil duruma sokmuştur. Bu tutum I. Dünya Savaşı başladığında da devam etmiştir. Banka savaş nedeniyle alınan bazı kararlara yurtdışındaki yönetim merkezlerinden onay gelmeyince yine karşı-tutum sergilemiştir. Bu hadise bankanın üç yöneticisinin değiştirilmesiyle neticelenmiştir. Osmanlı Bankasının bu tutumu İttihatçıların milli sermayeli bir bankaya olan ihtiyaçlarını şiddetlendirmiş ve Osmanlı Bankası yerine kurulacak bir devlet bankası fikrini iyice pekiştirmiştir (Toprak, 1982: 137).

2.3.2. Milli Bankacılık Fikrinin Oluşması

İttihatçıların milli iktisat politikalarının içinde bankacılık da önemli bir yer alıyordu. Yabancı sermayenin hâkim olduğu bu alanın ülke ekonomisi için önemli olduğunu fark eden İttihat kadrosu bu alanın da millileştirilmesi gerektiğine olan inançlarını her

fırsatta dile getiriyor ve kredinin önemine vurgu yapmayı hiç ihmal etmiyorlardı. Milli bir bankadan ve dolayısıyla milli krediden yoksun olmayı ivedilikle halledilmesi gereken bir sorun olarak görüyorlardı.

Osmanlı Bankası'nın bu “devlet içerisinde devlet” görünümüne son verecek ve milli menfaatleri takip edecek milli bir bankanın kurulması fikri çeşitli ortamlarda sıkça dile getiriliyordu fakat kurulacak bankanın Avrupa'nın boykotuna uğrayacağına da kesin gözüyle bakılıyordu.

İttihat ve Terakki, Osmanlı Bankası'nın yerine sermayesi tamamen Türk olan milli bir bankanın kurulmasının ülkenin iktisadi istiklali için şart olduğunu düşünüyor ve bu fikrin kamuoyuna benimsetilmesi çalışmalarını yarı resmi yayın organları olan Tanin Gazetesi öncülüğünde yürütüyorlardı. Gazete “milli banka” gereğini şu satırlarla açıklıyordu:

“...Bugün milli sermayelerle vücuda getirilmiş bir bankanın vücudu inkişaf-ı iktisadimiz (ekonomimizin gelişmesi) için hemen ve istikbalen bir hayat memmat meselesi olmuştur.... Memleketimizin iktisaden belini doğrultabilmesi için milli teşebbüsate terviç ve teşvik edecek milli bir bankanın tesisi zaruridir. Harb-i Umuminin zuhuru üzerine gümrüklerimizde istiklal-i iktisadi ilanına muvaffak olan, içinde bulunduğumuz harb-i azim için de memleketin zirai ve ticari ve sinai terakkiyatını istihdafen (gelişmesini amaçlayarak) birçok mühim teşebbüsler icrasından hali kalmayan (geri kalmayan) hükümet-i haziranın (şu anki hükümetin) müzaheret ve muavenetiyle (destek ve yardımlarıyla) böyle bir milli banka teşekkül etmek üzeredir.” (Toprak, 1982: 140).

Bu propaganda kısa sürede diğer gazeteler tarafından da örnek alınmıştır ve milli bankanın iktisadi bağımsızlık için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu üstünde durulmuştur. “İktisâdi Cihad” ilan edilmiş ve herkesin bu cihada icabeti talep edilmiştir.

Genel merkez üyesi, cemiyetin ideologu olan Ziya Gökalp kaleme aldığı genelgede, I. Dünya Savaşıyla birlikte iki türlü kapitülasyonla mücadele edildiğini dile getiriyordu. Siyasal kapitülasyonlar 1914'de kaldırılmıştı, toplumsal kapitülasyonların ise sadece ordu ve devletin gayretiyle kaldırılamayacağını, bunlardan kurtulmak için ulusun her ferdinin belki birkaç nesil canla başla çalışması gerektiğini söylüyordu. Genelgeye göre, toplumsal kapitülasyonların bir kısmı iktisadi nitelikteydi. Siyasal kapitülasyonlar kaldırıldıktan sonra en önemli husus olarak iktisadi kapitülasyonlar

kalıyordu. Zira iktisadi bağımsızlık sağlandıktan sonra diğer toplumsal kapitülasyonlar “harsi yani fikri kapitülasyonlar” daha kolay şekilde bertaraf edilebilirdi.

Genelgenin devamında Gökalp ulusu toplumsal bir uzviyete benzetir. Nasıl insan uzviyetinin hareket aygıtının merkezi beyin ise ulusal uzviyette de siyasal örgütün merkezinin Kabine olduğunu belirtir. Aynı mantıkla kan dolaşımının bir merkezi vardır ve bu merkez kalptir, öyleyse ulusal uzviyette de iktisadi örgütün bir düzenleyici merkezi olması gerekiyordu ki bu da banka idi. Kalp nasıl kanın deveranı aracılığıyla insan uzviyetinin devamını sağlıyorsa, banka da toplumsal uzviyetin devamı için kredi deveranını sağlamalıydı. Bu benzetmeden yola çıkarak Gökalp şu sonuca varıyordu: “Meğer bizim milli deveran-ı demimizin merkezi, yani milli kalbimiz yok imiş.” (Toprak, 1982: 141).

Sonuç olarak İttihat ve Terakki cemiyetinin ve Bab-ı Âli'nin yardımlarıyla milli bir bankanın kurulması siyasal bağımsızlığı sınırlayan engelleri kaldıracağından çok önemli bir vazife olarak görülüyordu. Ayrıca bu banka sayesinde iktisadi bağımsızlığın sağlanması ve toplum uzviyetinin milli bir kalbe sahip olması gerçekleşeceğinden dolayı bu uğurdaki bütün çabalar iktisadi cihat kapsamında ele alınıyordu.

2.3.3. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası

Drama Mebusu Rıza Bey'in 1908 yılında mecliste gündeme getirdiği tamamen milli sermayeyle “Osmanlı İttihat ve Terakki Bankası” adında bir banka kurmak şeklindeki teklifi o zaman için reddedilmiş ve fakat zamanla milli bir banka kurulması fikrine ilişkin talepler kamuoyu desteğinin de oluşturulmasıyla giderek artmıştır (Oktar ve Varlı, 2009: 8). Son derece olumsuz olan Osmanlı ekonomisi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hızla artmaya başlayan askeri harcamalar nedeniyle sabit bir bütçe açığı verdi. 1911-1912 mali yılında, 775 bin Osmanlı lirası olan bütçe açığı, 1917-1918 mali yılında yaklaşık 3 milyon Osmanlı lirasına sahipti (Güran, 2006: 71).. Bütçe açıkları da dış borçlanma ile kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak savaş koşulları nedeniyle bu ihtimal tamamen ortadan kalktı. Vergilendirme yoluyla yeni kaynaklar yaratma girişimleri de başarısız oldu. Sonuç olarak, para yoluna giden tek yol gibi

görünüyordu. İlk olarak, kağıt para karşılığı altın paralar Duyun-ı Umumiye İdaresi'ne yatırıldı, sonra Almanya'dan ödünç alındı. Alman hazine bonoları garanti edildi (Pamuk, 2008:160).

Büyük miktarlardaki büyük genişleme ve gıda üretimindeki daralma, fiyatlarda hızlı bir yükselişe neden olmuştur (İlkin ve Tekeli, 1981:117). 1917 yılına gelindiğinde, Türkiye'de yüzde yirminci yüzyılın sonuna kadar yüzde 300 enflasyon oranı bulmak bir daha görülmeyecekti (Pamuk, 2008:162).

1917'nin başlarında böyle bir konjonktürde kuruldu. Bankanın kuruluşunda Maliye Bakanı Cavit Bey'in desteği çok büyüktü. İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Bey, Bağdat Yahudi tüccarı Sason Efendi, Halep Abud Efendi ve Selanikli bir tüccar olan Tevfik Bey, Cavit Bey'in öncülüğünde bankanın lideriydi (Oktar, 2009: 13).

İstanbul'un merkezinde bulunan bankanın başkenti 4 milyon lira olup, faaliyet süresi otuz yıl ile sınırlıdır (Ökçün, 1997: 224). Bankanın amacı; Tamamen ulusal bir kredi kurumu olarak ve finansman sorununu ortadan kaldırarak açıklanmıştır. Başka bir deyişle, tamamen ulusal olan bir kredi kurumu oluşturmaktır (Eldem, 1994: 126). Bu nedenle, bankanın 400 bin hissesinin payı sadece Osmanlı konularına tahsis edilmek zorundadır. Nitekim, bankanın ana sözleşmesinde hisse senetlerinin isme yazılacağı ve sadece Osmanlı konularının bankada hissedar olabileceği açıkça ifade edilmektedir. Bu sayede bankanın ulusal kimliği korunmuş ve yabancıların kontrolüne girme önlenmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ilk defa hisse ihracı yapılırken, bankanın tüm işlem ve kayıtlarında Türk dilinin kullanımı empoze edilmiştir (Oktar, 2009: 14).

Kalifiye personel bulunmaması nedeniyle, bankanın kuruluş sözleşmesinde ilk on yılda yalnızca genel müdürün ve bazı uzmanların yabancı uyruklu olabileceği kabul edildi. Nitekim, Avusturya-Macaristan vatandaşı olan Victor Veill bankanın genel müdürlüğüne getirildi. Öte yandan, diğer tüm personel Osmanlı konularından olmalıdır (Tekeli ve İlkin, 1981: 139). Başlangıçta, banka oluşumuna sahip kadroların yetersizliği nedeniyle, yabancı uyrukluların bankanın üst organlarında çalışmasına izin verildi. Bununla birlikte, gelecekte bu yabancı uyrukluların yerine geçmek üzere,

bankacılık eğitimi almak için Maliye Bakanlığı tarafından Avusturya'ya öğrenci gönderilmesine karar verilmiştir (Toprak, 1999:768).

Bankanın kurulması sırasında yayılan milliyetçi haber ve bankanın genel müdürünün Avusturya-Macaristan milliyetinden gelmesi, Almanların tepkisini çekmişti ve bankanın Fransız taraftarı olduğuna dair bazı endişeler dile getirildi. Almanların bu tepkilerinin üstesinden gelmek için Cavit Bey, öncelikle Talat Bey'e Almanların gazetelerdeki haberlerden duyduğu rahatsızlıktan bahsetti ve gazetelerin böyle bir propagandada daha az chauvin olacak kadar kötü olmayacağını yazdı. Daha sonra Cavit Bey, Alman finans camiasının önde gelen isimlerinden Monsieur Wasserman ile Alman endişelerini gidermek için bir toplantı yaptı; Bunu, Almanların tepkisini yumuşatan ve karşılıklı ilişkilerin devamını sağlayan anılarında, anılarında şöyle ifade etti (Oktar, 2009: 14):

“... Fransadan muavenet ve müzaheret (yardım ve destek) ümit edecek kadar hissi selimi siyasideen mahrum olmadığımızı, bugün banka meclisi idaresine geçen adamların yarın hükümete geçebileceklerini ve Almanya herkes hakkında böyle suizanlar ve şüpheler beslerse hüsni âmiziş (uyuşma) ve imtizaç mümkün olmayacağını, Almanya Rusya tarafına geçip bizi feda etmedikçe Almanya'dan ayrılmıyacağımızı...”

Bankanın sermayesini paydaş sayısını artırarak güçlendirmek amacıyla, Osmanlı İtibar Bankası hisselerinin değeri 10 lira kadar düşük tutulmuştur. Daha önce belirtildiği gibi, Birlik ve İlerleme Topluluğu, yerel halkı bankanın sermayesine katkıda bulunmaya yönlendirmek için yoğun bir kampanya yürüttü ve ciddi bir çaba sarf etti. Nitekim, Cavit Bey'in anılarında; ve hisse senedi alım talebini arttırmak için çok çaba sarf edildiğini, başvurunun süresinin uzatıldığını ve toplum tarafından atanan kişilerin geniş kapsamlı bir kampanya yürütmek için ülkenin her yerine gönderildiğini belirtti (Varlı, 2010: 72).

İlk makale Sultan Mehmet Reşat tarafından yazılmıştır. 200 hisse senedini alan ve banka hissedarlarından biri olan Sultan'ın hareketi, Tanin gazetesi, Sultan'ın, ekonomik güçlükteki en büyük ve kazançlı bir örnek olduğunu belirtti; Ekonomik Cihat'taki en büyük teşebbüsler olarak gösterilmektedir (Toprak, 1982:146).

Sendikaların çabalarına rağmen, 15 Şubat 1917'den iki gün önce, hisse senetlerinin yazılma tarihi sona erdi ve toplam 253 bin hisse satıldı ve 400 bin hisse satıldı. Son iki gün içinde 30-40 bin daha böylece 100 bin stokları elde edilmesi, kaydedilecek beklenmektedir. Bu iç ve dış finans çevrelerinde Osmanlı İtibar Bankası güven için sarsan başlangıç olacaktır (Toprak, 2003: 63)..

Bankanın, 27 Şubat 1917 tarihinde beklenen faiz ve itibar kaybını gözetmemesi durumunda, Banka tarafından devlet adına çıkarılacak payları satın alma yetkisi verilmiştir (Varlı, 2010, 73).

Maliye Bakanlığı Devlet adına sermayenin 1 / 8'ini oluşturan 500 bin Türk Lirası'nın 5 bin hissesini almaya yetkilidir. Bu hisselerin tamamı devlete ait olacak ve satılması yasaklanacaktı. İlk yazıya ek olarak, Maliye Bakan kayıtlı olduğunu tebliğ edilmeyen pay alma yetki verilmiştir. Buradaki fark, bu hisselerin zamanında satılabilmesidir. Böylece, hisse fiyatı bu şekilde bertaraf edilecek yılın gelir bütçesinde olağanüstü gelir olarak kaydedilebilir (Toprak, 2003:64).

Öte yandan, 21 Şubat 1917'de gelecekte devlet bankası olması beklenen Osmanlı İtibar Ulusal Bankası ile ilgili bir kanun bir dizi ayrıcalık ve kolaylık sağlamıştır. Ayaklarında güçlü kalabilmek ve yabancı bankalara karşı varlıklarını sürdürebilmek için bu ayrıcalıklar şöyledir:

“Evvelen: Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası sermayesi, ihtiyat akçesi, temettuatı, icra-yı sanat etmesine lâzım olan emval-i gayr-i menkule ve mebanisi ve depoları ve mağazaları gerek mevcut bulunan ve gerek âtiyen ihdas edilecek olan her türlü rüsûm ve tekâlif ve harçtan muaftır.

Saniyen: Mezkûr bankanın hisse senedâtıyla teşekkülüne dair ve banka ile devair-i resmiye beyninde cereyan edecek muamelata müteallik evrak ve senedat ve ilanât damga resminden ve Hicaz Demiryolu ianesinden muaftır.

Salisen: Bankanın tesisat-ı ibtidaiyesine muktezî olup memalik-i ecnebiyeden celbedeceği mefruşat, levazım, kasa ve teferruâtı gümrük resminden muaftır.

Rabian: Bankanın hisse senedâtı bilumum devair-i resmiyece kefalet akçesi olarak ve bedellerinin tesviye edilmiş miktarının tamamı üzerinden kabul edilir.

Hamisen: Banka Memalik-i Osmaniye'de vakı olacak muhaberattan ve nükûd vesair irsalatdan dolayı posta ve telgraf ücretinden muaftır.” (Varlı, 2010: 74).

Bu çerçevede, bankaya verilen ilk imtiyaz Ergani Bakır Madenlerini işletmekti. Banka, bu madenleri denize bağlayacak bir demiryolu işletmesi imtiyazı aldı. Ancak, banka Alman sermayesinden gerekli sermayeyi sağlamıştır. Bu durum bankanın ulusal kimliğine zarar vermiş ve bankanın kuruluş amacını bozmuştur (Eldem, 1994: 27). Tüm iyi niyetli çabalara rağmen, ulusal bankacılık kredi piyasasına hükmedip para piyasası eskisi gibi yabancı bankalara bırakıldı.

Cavit Bey, bir yabancı bankanın ve hatta bir yabancı sermayeli Osmanlı şirketinin bile, azınlıkta iken sermayesinde pay sahibi olabileceğini düşünmesine rağmen, muhtemelen Talat Paşa'nın etkisiyle bu fikri bırakmak zorunda kaldı. Bu durum bankanın düzenlemelerinde açıkça görülmektedir. Ancak, yabancıların bankaya ilgisi hiç eksik olmamıştır. Nitekim, 1918'de İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi temsilcisi Sforza, Cavit Bey'i, Deutchbank Genel Müdür Yardımcısı aracılığıyla bankanın başkentine İtalya'nın ortağı olma taleplerini ilettiler, ancak Cavit Bey bu talebi reddetti (kuruluş düzenlemeleri nedeniyle) (Oktar, 2009: 16).

Bir yandan, Merkez Bankası kurulduğu dönemin ekonomik ideolojik iklimi üzerinde çok fazla etkiye sahiptir. Öte yandan liberal bir düşünür olan Cavit Bey'in düşüncelerini yansıtıyor. Cavit Bey, bankanın dönemin gerekliliği üzerine ulusal bir nitelik taşıyacağını ifade eder, ancak hükümetin bankaya müdahale edebileceği ve bankanın çıkarlarına kullanabileceği anlaşılamayacağını açıkça belirtir. Banka meselesi Bakanlar Kurulunda görüşülürken, hükümetin bankayı himayeye alıp tek taraflı hale getirip getirmediği sorulduğunda Cavit Bey, Hükümetin yalnızca ahlaki bir korumaya sahip olduğunu belirtti (Tekeli ve İlkin, 1981: 143).

Merkez Bankası henüz kurulmamışken, Osmanlı Bankası'nın gelecekte emisyon otoritesini devralması bekleniyordu. Osmanlı Bankası'nın banknot basma yetkisi 1925'te sona ermiştir. Bu nedenle, Merkez Bankası faaliyetlerine ancak emisyon

yetkisi olan tek devlet bankası olarak devam edebilmiştir. Yetki devrine atıfta bulunarak bankanın özel pozisyonunu vurgulayan Cavit, 1918 bütçe müzakerelerinde, altı, yedi yıl sonra, bu bankanın bir devlet bankası anlamında, bir ulus bankası olduğu söylenebilir (Tekeli ve Ilkin, 1981: 145).

Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan yenilgisi, Osmanlı İtibar Ulusal Bankası'nın ulusal ve yerel domestikleri muhalefeti çoktan arttırdı. Bankanın kurulmasına karşı çıkan milletvekilleri hükümeti Parlamentoda eleştirmeye başladı ve banka yoğun eleştiri oklarına maruz kaldı. Ayrıca, bankanın varlığının sona ermesine yönelik talepler açıklanmaya başlanmıştır. Aslında, baskıların halk üzerindeki etkisiyle bankayı İngiliz ya da Fransız bankalarıyla birleştirme projesi düşünüldü. Bu proje durumunda, Banka ulusal kontrolünü tamamen kaybedecekti. Cavit Bey, anılarında bankanın bu iflas durumu hakkında şunları söyledi. Osmanlı İmparatorluğu savaşı kazanırsa, Osmanlı Bankası ile birleşirdik. Osmanlı-i Ulusal Bankası itibariyle kamu desteğini yitirmiş olmasına rağmen, bir süredir varlığını korumuştur, 1927'de Türkiye İş Bankası'na katılmıştır (Oktar, 2009: 17).

2.3.4. Taşrada Kurulan Milli Bankalar

İtibar-ı Milli Bankası'nın Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye'nin savaş koşulları içerisindeki menfi tutumlarına tepki olarak kurulduğu ve Osmanlı Bankası'nın emisyon imtiyazını ilerleyen zamanlarda elde etmesi düşünülen bir banka olduğu bir önceki bölümde ifade edilmişti. Bunun yanında İtibar-ı Milli Bankası'ndan başka çoğu genelde tek şubeli gerek İstanbul gerekse İstanbul dışında, genellikle Ege bölgesinde kurulmuş yerel bankalar da vardır.

Şekil 1'de bu dönemde kurulan bankaların illere göre dağılımı gösterilmektedir. Buna göre dönemin başkenti olan İstanbul'u dört banka ile Konya ikişer banka ile de Sakarya ve Kayseri takip etmiştir.

Şekil 2.1: 1911-1921 Yılları Arasında Kurulan Milli Bankaların Dağılımı

Meşrutiyet döneminde (1908-1922) bu bankaların toplam itibari sermayeleri ilk kuruldukları zaman 6.3 milyon iken 1922 yılına gelindiğinde sermaye artırımlarıyla birlikte 7 milyon lira olmuştur. Aynı dönem içinde ödenmiş sermaye ise 2.8 milyondan 3.5 milyon civarına yükselmiştir. Cumhuriyet döneminde (1923-1932) bu bankaların itibari sermayeleri 2.3 milyon lira artarak 9.3 milyon lira olmuş, ödenmiş sermayeleri ise 2.2 milyon lira artarak 5.7 milyon lira olmuştur. Bu bahsedilen sermaye değerleri cari fiyatlar üzerinden hesaplanmıştır. Fakat özellikle I. Dünya Savaşı esnasındaki yüksek enflasyon düşünüldüğünde bu rakamlar yanıltıcı olabilmektedir. Bunun için Tablo 2'de 1918 yılı fiyatları baz alınarak banka sermaye hareketleri sabit fiyatlar üzerinden hesaplanmıştır. Buna göre Meşrutiyet döneminde kurulan bankalarda reel olarak 3.6 milyon liralık itibari sermayenin 1.9 milyonu ödenmiş durumdayken Cumhuriyet döneminde itibari sermaye 5.6 milyona çıkmış ve bunun 3.7 milyonu ödenmiştir. Görüldüğü gibi Meşrutiyet dönemindeki banka sermayeleri yüksek enflasyondan dolayı çok ciddi değer kaybetmiştir. Fakat buna rağmen bu bankaların ödenmiş sermayelerinin yarısından fazlası Meşrutiyet dönemine aittir. İlk sermayeleri dikkate alındığında İtibar-ı Milli ve Konya'da kurulan iki banka dışındakilerin 50-150 bin lira sermayeyle kurulmuş küçük çapta bankalar oldukları görülmektedir. Fakat Milli Aydın, Manisa Bağcılar, Akşehir ve Adapazarı İslam Ticaret Bankaları kısa süre sonra sermayelerini bir milyonun üzerine çıkararak hızla büyümüşlerdir.

Bu dönemde kurulan bankaların ilki Konya Milli İktisat bankasıdır. Bankanın 1917'deki genel kurul açılışına Ticaret Umum Müdürü Münir Bey katılarak genel kurulu adeta İttihat ve Terakki'nin gövde gösterisine dönüştürmüştür. Konuşmasında Türkiye'nin merkezi konumundaki Konya'nın bu banka gibi şahsi teşebbüslerin ve say-i müştereklerin Osmanlı ülkesine buradan yayılması için güzel bir örnek teşkil ettiğini dile getirir. İktisadiyyat Mecmuası da genel kurulun sırf ticari ve mali kaygılar güden bir müesseseye ait bir genel kurul olmadığını, bunun altında yatan asıl saikin hamiyet-i milliye olduğunu ifade eder. Normalde kişisel çıkar ve maddi menfaatlerden dolayı bir şirketin paylarının alınacağını belirten mecmua bu durumun mezkûr genel kurul ve banka için geçerli olmadığını bütün bu menfaatlerin üstünde milli iktisadın yükselmesi idealinin olduğunu vurgular.

1916 yılında Kayseri'de kurulan Köy İktisat Bankası da kurucularının tümünün İttihat ve Terakki üyesi olmasıyla cemiyetin bankacılık faaliyetlerinin bir ürünü olduğunu açıkça göstermektedir. Köylülerden her çift öküz başına alınan tahıla karşılık köylülere bankanın pay senetleri verilmiştir. Alınan bu tahıllar bankanın kuruluş sermayesini oluşturmuştur (Toprak, 1982:157).

Bu dönemde kurulan bankaların bir özelliği de bankacılık yapmak için özelleşmiş olmamasıdır. Bunun güzel bir örneği Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi adında kurulan bankadır. 1916'da kurulan bankanın faaliyet alanı oldukça geniştir. Bunların içinde köylülere tarım kredisi vermenin yanında doğrudan ticaretle uğraşmak ve çeşitli iştiraklerde bulunmak da mevcuttur (Ökçün, 1973, 409-484:426). Mesela Akşehir Bankası da ihraç ürünleri üreten köylülere ve bunların ticaretiyle uğraşan tüccarlara kredi vermiş ve bu arada sahip olduğu büyük depolarda tarımsal malları stok ederek doğrudan ticaretle uğraşmıştır (Atasagun, 1939:143).

Taşra bankacılığının en yoğun şekilde yapıldığı Ege Bölgesi'nde ise, Milli Aydın, Bor Zürra, Manisa Bağcılar ve Eskişehir Çiftçi Bankaları gibi birçok banka kurulmuştur. Bankaların Ege bölgesinde yoğunlaşması aslında bir tesadüf değildir. Çünkü bu bölgedeki tarım alanları büyük ölçüde geçimlik tarım faaliyetlerinin ötesinde ihraç ürünleri üzerine yoğunlaşmış durumdaydılar. Örneğin, Milli Aydın Bankası ve Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Bankası incir mahsulünün alım satımı ve kredi işleriyle

uğraşırken Manisa Bağcılar Bankası da bağ sahiplerine kredi vermek ve ürünlerini iç ve dış piyasalarda pazarlamak için kurulmuşlardır. Bunların yanında tütün ihracatıyla uğraşan çiftçilere destek olmak için kurulan bankalar da vardır.

Bu bankaların kuruluşlarındaki diğer önemli bir etken de öteden beri süregelen gayri müslim ve yabancıların ihracat ürünleri üzerindeki tekeli kırıktır. Örneğin Aydın'da kurulması düşünülen daha sonra Akhisar'da kurulan Tütüncüler Bankası hakkında İktisadiyyat Mecmuası şöyle demiştir. Böyle bir bankanın kurulmasıyla piyasada rekabet ortaya çıkacak ve yabancı tekelden çıkan ticaret ihraç edilen yerlerle doğrudan irtibat kurularak artırılabilecektir. Bunun neticesinde önceden var olan engeller kaldırılacak ve tütünlere olan rağbet artırılarak tütün çiftçisinin menfaati dolayısıyla millet serveti artırılmış olacaktır. Aynı durum üzüm fiyatını düşük tutmak için sendikalaşan İzmirli yabancı tüccarların faaliyetlerine tepki olarak kurulan Manisa Bağcılar Bankası için de geçerlidir. Böylelikle bu tür milli kredi kurum ve kooperatiflerinin sayısının artmasıyla İzmir yöresinde sendikalaşarak piyasaya fiyat dikte eden yabancı ve gayr-i müslim büyük tüccarlar, İttihatçıların örgütlediği bu kuruluşlar karşısında giderek gücünü yitirmiştir (Toprak, 1982:160).

Görüldüğü gibi II. Meşrutiyet öncesinde bankacılık faaliyetlerinde üstün bir yere sahip olan yabancı sermaye özellikle 1913 sonrasında gerek İstanbul'da gerekse taşrada kurulan bankalarla yerini yavaş yavaş milli sermayeye bırakmaya başlamıştır. Genellikle yabancı sendikalaşmaya bir tepki olarak doğan bu milli kredi kurumları İttihat ve Terakki'nin uygulamaya koyduğu milli iktisat politikasının bankacılık ayağını teşkil etmeye yönelik çabalarıdır.

Bu milli bankaların kuruluşlarına ve kurucularına baktığımızda İttihat ve Terakkinin Anadolu'da oluşturmak istediği yerli sermaye sınıfıyla nasıl sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu görmekteyiz. Zira bankaların kurucularının ya hepsi ya da büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki mensubu kişilerdir. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyetinin benimsemiş olduğu “millileştirme” akımının sermaye alanındaki faaliyetlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yine bu bankaların genel olarak kuruluş gayelerine baktığımızda yalnızca ekonomik gayeler için kurulmuş müesseseler olmadığını, kurulduğu yerdeki yöre halkını yüksek faiz oranlarıyla ezen tefecilere karşı kurulduğunu da görmekteyiz. Bu yolla çiftçinin elindeki malın değerini artırarak, malını yok pahasına piyasaya sürmekten kurtulmasına çalışmışlardır.

Sonuç olarak iktisadi faaliyetlerin diğer alanlarında olduğu gibi öncesinde büyük oranda yabancılara terkedilmiş olan bankacılık alanında da Müslüman-Türk eşrafın yavaş yavaş söz sahibi olmaya başladığı kurulan bu taşra bankalarıyla görülmüş oluyor. Bu durum milli iktisadın bankacılık alanı üzerindeki etkilerini açık bir şekilde göstermektedir. Zira Osmanlı'da bankacılık faaliyetlerinin başladığı 1850'lerden 1910'lara kadar bu tarz bir bankacılık girişimine rastlanmamaktadır.

2.3.4.1. Milli bankacılık hakkındaki teşvik yazıları

Yerel halkın girişimleriyle ortaya çıkan milli bankaların dönemin dergilerinde teşvik edildiği ve milli bankacılık girişimlerinin dönemin iktisat yazarları tarafından da desteklendiği söylenebilir. Mesela Ahmet Muhyiddin İslam Mecmuası'ndaki yazısından memleketimizin sadece ziraatle uğraşmasını doğru bulmuyor ve ziraate verilmesi gereken azim ehemmiyetle birlikte ticaret ve sanayinin gelişmesi için *itibar* (kredi) kurumlarına olan ihtiyacı şu cümlelerle anlatıyordu. “Ziraate ve ziraate muavenet ve ziraate teşvik için ona en çok lazım olan sermayeleri ihzar edecek itibar müesseseleri açılması lazımdır”. Hatta yazının devamında büyük ikrazat (borç) şirketlerinin ziraat için kredi vermenin yanında bizzat zirai faaliyetlerde bulunması gerektiğini belirtmiştir.

Tekin Alp İktisadiyyat Mecmuası'nda kaleme aldığı makalesinde Konya Milli İktisat Bankası'ndan bahsediyor ve bankanın dağıttığı temettülerden şu şekilde övgüyle söz ediyor (Toprak, 1982: 154).

“İctima-ı umumide hissedarana yüzde onsekiz hisse-i temettü ita ve tevzii (verilmesi) karargir (kararlaştırılmıştır) olmuştur. Anonim şirketlerde hissedarana tevzi edilen hisse-i temettü pek nadir olarak yüzde onu tecavüz ettiği (aştığı) ve memleketimizde faiz-i nizami yüzde dokuzdan ibaret olduğu nazarı itibara alınırsa bu muvaffakiyetin (başarının) ne kadar mühim olduğu meydana çıkar.”

Servet Habibullah da Edebiyat-ı Umumiye Mecmuasında İtibar-ı Milli Bankası'nın kurulmasını milli bir intibah ve teyakkuz hatta bir Rönesans olarak duyuruyor ve şöyle diyor:

“Millet, üzerinden ecanibin bar-ı müdahalesini (yabancıların müdahale yükünü) kuyud-ı hicr ve aczini (yasak kayıtlarını) atıyor. Türkler anlıyorlar ki hiçbir millet teşkilatı, kuvvetli iktisadiyata müstenid (dayanmadıkça) olmadıkça payidar olamaz. Anın için mukadderat-ı (gelecek) maliyesini bizzat kendi idare etmek isteyen millet her suretle rüşd-ü iktisadisini isbat edecek müessesatı vücuda getiriyor bütün bütün bir Türk müessesesi-i maliyesi olan itibar-ı Milli Bankası hisse senedatının bilhassa küçük sermaye ve tasarruf ashabı tarafından adeta hırzu can edilir derecede iştirat(alınması) edilmesi fikr-i tasarrufun istihlas-ı maddi (maddi kurtuluş) makasudunun her tabakaya yayıldığını belîğ bir surette isbat eder.”

Yazının devamında da bankanın hisse senetlerinin sahibi millet olduğu için bankanın sahibinin de millet olduğu ve bu bankanın ticaret, ziraat ve sanayi için çok ehemmiyetli menfaatler sağlayacağı vurgulanmıştır(Toprak, 1982: 154).

Halka Doğru dergisinde de bu tür milli müesseselerin önemine şu şekilde vurgu yapılmaktadır:

“... Milli iktisadın ilerlemesi için sözlerden ziyade hakiki intibahı (uyanışı) gösteren bu gibi işler lazım olduğunu söylemeye bile hacet yoktur. Hakikaten uyanmak ve çalışmak. İşte bizi içinde bulunduğumuz berzahtan (boşluktan) kurtaracak tek çare. Binaenaleyh bu güzel işin müteşebbislerini alkışlar ve muvaffakiyetler dileriz.” (Toprak, 1982: 154).

2.3.4.2. Kuruluş yöntem ve gerekçeleri

Bu dönemde kurulan milli bankaların genel olarak yurt dışından mamul mal almak ve yurt dışına ham madde satmak için veya kısa vadeli tarımsal kredi vermek için kurulduğu görülmektedir. Diğer yandan daha önceden bu kredi işlemlerini yapan azınlık ve yabancı bankaların bıraktığı boşluğu doldurmaya çalıştıkları da söylenebilir. Dolayısıyla bu dönemdeki bankaları kuruluş yöntemleri olarak ikiye ayırabiliriz. Birinci grup şirketler halinde örgütlenmiş olan Müslüman-Türk tüccar ve toprak sahiplerinin kredi işlerini kolaylaştırmak için bankalara duydukları ihtiyacın neticesinde hükûmetin de gerek dolaylı gerek dolaysız destekleriyle kurulan bankalardır. Mesela Manisa Bağcılar Bankası (1917) iktisadi ve toplumsal yapı içinde güçlü konumda bulunan tüccar ve toprak sahiplerinin zaten mevcut olan banka halinde

örgütlenme potansiyellerinin siyasi iktidar tarafından desteklenerek ortaya çıkardığı örgütlenme türüne örnek teşkil eden bir yapılanmadır. Hatta destek gördükleri iktidarın değiştiği zamanlarda bile toplumsal yapının güçlü bir temeline dayanmış olduklarından mevcudiyetlerini devam ettirebilmişlerdir (Ökçün, 1973:463).

İkinci tür örgütlenme ise savaşlardan dolayı siyasi nedenlerle göç ettirilen azınlıkların ve yabancıların bıraktığı boşluğu doldurmak için yerli tüccar ve toprak sahiplerinin kurdukları şirketlerin ticaretin yanı sıra kredi işlemleriyle uğraşması şeklinde olmuştur. Kayseri Milli İktisat Osmanlı Anonim Şirketi bu duruma örnek olarak verilebilir. Başlangıçta münhasıran ticaretle uğraşan bu şirket sonraları kredi işine girerek kısa zamanda sermayesini büyük oranda artırmıştır. Valilerin ve özellikle İttihat Terakki mensubu mutasarrıfların öncülük ettiği köylü ve çiftçiden alınan küçük ölçekli tahılların sermaye yapılması yoluyla kurulan köy bankaları da bu sınıfa dâhil edilebilir. Bu tarzda örgütlenen bankaların iktidar değişikliklerine karşı çok daha dayanıksız olduklarını söylemek mümkündür (Ökçün, 1973:458).

Milli bankaların kurulma gerekçelerine baktığımızda genel olarak karşımıza azınlık ve yabancıların iktisadi ve finansal hâkimiyetlerinden kurtulma isteği çıkmaktadır. Örneğin Adapazarı İslam Ticaret Bankası kuruluş amacını şu şekilde ifade etmiştir.

“Müessesemizin on sene evvel teşkiline saik olan zevat (sebep olan kişiler) bittabi hatırlarlar ki şirketimiz tüccar ve esnaflı mukaddema (daha önce) piyasamızı taht-ı tahakküm (baskı altında) ve istilalarında bulunduran ecanib sermayesinin ve vatansız muhtekirlerin murabaha ve ihtikârından (aşırı faiz ve stokçuluktan) kurtarmak ve az faizle İslam tüccarına istikraz yaparak milli ticaretin inkişafına yardım maksadıyla teşekkül etmiştir.” (Kutluata, 1970: 27).

Buna benzer başka bir amacı Milli Aydın Bankası'nda görüyoruz. Kuruculardan biri “bankanın tesisinden gaye bankacılıktan ziyade o güne kadar incir mahsülünü yemiş çarşısı komisyoncularıyla Aydın tefecilerinin parasıyla istihsale çalışan müstahsili (üreticiyi) kurtarmak ve serbest eline geçecek mahsul üzerine bir kooperatif tesis etmektir.” diyerek gerekçe olarak yerli halkın benzer şekilde sömürülmesinin önüne geçilmesini öne sürmüştür.

Manisa Bağcılar Bankası'nın geçici yönetim kurulu, bankaya, bankanın halk ve bağ tüccarlarını ve üzüm tüccarlarını stok sahiplerinin elinden kurtaracak ve ulusal ve yerel

ticareti istenen düzeye yükseltecek bir organizasyon olacağını hatırlattı. Mektupta, bankanın üzüm eşyalarını kendi hesaplarına satmak, tahvil sahiplerine düşük faizli borç açmak, dış pazarlarda yeni pazarlar bulmak ve her türlü bankacılık işlemlerini görmek ve tüccarlar bu ulusal girişime katılarak 150.000 TL sermayeden pay alacaklardı (Toprak, 1982:229).

Zinetullah Nuşirevan Türk Yurdu'nda bankanın kuruluş çalışmaları üzerine şu bilgiyi veriyordu:

“İzmir'de Vali Rahmi Bey'in teşebbüs ve gayreti sayesinde tütün ziraat ve ticaretini himaye etmek, memleketin mühim servet menbalarından olan bu mahsul üzerinde muhtekirler tarafından oynanan oyunların önüne geçmeye çalışmak niyetiyle bir anonim şirket teşkil edilmektedir.” (Toprak, 1982: 160).

Burada da stokçuluk yaparak haksız kazanç elde edenlerle mücadele etmek için kurulması düşünülen bir bankanın kuruluş amacı görülmektedir.

Bor Zürra ve Tüccar Bankası'nın kuruluş amacı da kısa vadeli ticari ve özellikle zirai kredi vermek, ziraat aletlerinin temini yoluyla sanayinin gelişmesine yardım etmek, ziraat aletlerinin imali ve tamiri hususunda müteşebbislere kredi vermek veya bizzat kendisi girişimde bulunmak, yöredeki sulardan elektrik üretmek, örnek çiftlikler kurmak ve tüm bankacılık işlemlerini yapmak şeklinde ifade edilmiştir (Sarısır, 2009: 203).

Bunların dışında yabancılara karşı millet olarak bu işleri başarabileceklerinin ispatı olarak görüldüğü durumlar da vardır. Mesela 1920 yılında kurulan Konya Türk Ticaret Bankası'nın idare meclisi raporunda Türklerin milletçe iktisadi olarak neden geri kaldıklarına değinildikten sonra meydana gelen uyanışa değinilir ve şöyle denir:

“Bankacılık malumdur ki, nakit ve itibar-ı mali ticareti olup be-gayet ince bir iştir. Bundan dolayı ecnebler diyorlar ki Türkler ticaretin zübdesi olan bankacılığı değil, velev ki az sermayeli bir şirket-i sarrafiyeyi bile idare edemezler. Çünkü Türkün hiçbir kaabiliyyet ve istidad-ı fitriyyesi yoktur!”

Yazının devamında bu ağır sözlerin sadece lafzen reddi değil bilfiil reddini gösterecek teşebbüslerin olması gerektiği ve bu teşebbüslerden bir tanesinin de savaşın ağır şartları altında kurulmuş olan bu banka olduğu ifade edilmektedir (Ökçün, 1973:466).

2.3.4.3. İttihat ve Terakki üyelerinin rolü

Bu dönemde kurulan taşra bankalarının kurucu kadrolarına bakıldığında genel olarak büyük toprak sahipleri ve tüccarlar başı çekmektedir. II. Meşrutiyetin ilk yıllarındaki liberal havanın etkisiyle tüccarlar ve büyük toprak sahipleri ciddi gelirler elde etmişlerdir. Bu gelirlerini teşebbüs hürriyetinin de onlara sağladığı avantajlardan da yararlanarak daha iyi kullanmak için şirketler halinde örgütlenmişlerdir. Döneme özellikle savaş şartlarının hüküm sürdüğü döneme ağırlığını koymuş olan İttihat ve Terakki de bu milli örgütlenmeleri desteklemiştir. Hatta İttihat ve Terakki mensupları bu örgütlenmelerin birçoğunda öncü olarak bulunmuşlardır. Genel olarak şirketler ve kooperatifler için geçerli olan bu durum milli bankalar içinde geçerlidir.

Yukarıda bahsi geçen taşra milli bankalarının hemen hemen hepsinin kurucuları dönemin iktidarı olan İttihat ve Terakki'ye yakın kimselerdir. Bankaların birçoğunun idare meclisleri veya büyük hissedarları arasında da İttihat ve Terakki mensubu mebuslar veya cemiyet üyeleri bulunmaktadır. Mesela Manisa Bağcılar Bankası'nın (1917) kurucularından birçoğu İttihat ve Terakki'ye çok yakın kimselerdir. Örnek olması için birkaç isim ve meslekleri ile sıralanmıştır:

“Manisa Meb'usu Akhisar'lı Mustafa Fevzi Bey- Hoca ve Hukukçu; İttihat ve Terakki mensubu Karaosmannoğlu Halid Paşa- Büyük çiftlik sahibi; Manisa İttihat ve Terakki Cemiyeti Reisi Hacı Halid Mahmud Beyzade Kani Bey- Çiftlik sahibi; bağ ve çeşitli ziraat; daha sonra CHP'den milletvekili olmuştur. Keresteci Hafız Mehmed Efendi-Kereste Tüccarı; Osmanlı döneminde Belediye Reisi; İttihat ve Terakki mensubu Tüccardan Giritli Selim Sırrı Efendi- Çeşitli Ticaret; İttihat ve Terakki mensubu...”

İttihat ve Terakki'ye yakın tüccar ve toprak sahiplerinin yanı sıra bizzat İttihat ve Terakki üyelerinin kurmuş olduğu banka örnekleri de vardır. Milli İktisat Bankası bu tür bir oluşumun en güzel örneğini teşkil eder (Bilgi, 2013: 113-114). İttihat ve Terakki İstanbul Murahhası olan Kara Kemal'e savaş şartlarından faydalanarak Müslüman-Türk bir tüccar sınıfı oluşturması görevi verilmiştir. Kara Kemal de İstanbul'un gıda ihtiyacını karşılamak gibi deruhte etmiş olduğu bazı imtiyazlardan faydalanarak birçok milli şirket kurduştur. Tarihe “Kara Kemal Şirketleri” olarak geçen bu oluşumun amacı savaştan dolayı artan vurgunculuğun halkı daha fazla ezmesinin önüne geçmektir. Bu şirketlerin bankacılık işlemlerini yürütmeleri için de Milli İktisat

Bankası kurulmuştur. Bankanın kurucularına baktığımızda Milli Mahsulat Şirketi Müdürü Sait Bey, Milli Kantariye Şirketi Müdürü Bekir Bey ve Milli Ekmekçiler Şirketi Müdürü İzzet Bey karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraları savaş şartlarından faydalanarak adam zengin etme ve nüfuz ticareti yapma gibi eleştirilere maruz kalacak olan bu milli şirketlerin o dönem içinde yerli bir tüccar sınıfı oluşturma çabalarına matuf birer girişim olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi İttihat ve Terakki'nin yerli girişimcilerin banka teşebbüslerine siyasal olarak maddi manevi destek vermesinin yanında iktidar olmanın verdiği bazı imkânları kullanarak kendine yakın bir “burjuva sınıf”ı oluşturmak gayesiyle girişmiş olduğu banka teşebbüsleri de vardır.

İttihat ve Terakki'nin milli şirket ve bankalara olan desteği savaş boyunca giderek güçlenmiş ve İtibar-ı Milli Bankasının kuruluşunda en bariz halini almıştır. Çünkü dönemin sermaye olarak en büyük bankası olan İtibar-ı Milli'yi dönemin İttihat ve Terakki'den Maliye Nazırı olan Cavit Bey, İttihat ve Terakki'ye mensup bir gazeteci ve bir tüccar kurmuştur.

2.3.4.4. Bankaların uğraşı alanları ve etkinlikleri

Milli bankaların teşkil edilme amaçlarının genel olarak yerel sermayeyi yabancı ve azınlıkların hâkimiyetinden kurtarmak olduğu belirtilmiştir. Bu amaca etkin bir şekilde hizmet etmek için bankaların uğraşı alanları oldukça geniş tutulmuştur(Çam, 2012: 47). Bankacılık işlemlerinin yanı sıra, ticaret, sanayi, madencilik ve bayındırlık alanlarında her türlü işlemi yapmak, şirketler kurmak ve şirketlere katılmak birçok bankanın çizdiği faaliyet alanını özetlemektedir. Uğraşı alanlarının geniş bir şekilde çizilmiş olmasına rağmen bu dönemdeki milli bankalar özellikle ziraat ve ticaret kredisi üzerine yoğunlaşmışlardır. Gündüz Ökçün 1909-1930 yıllarını kapsayan dönemde kurulan bankaları bizzat siyasi iktidarın kurduğu bankalar ve siyasi iktidar desteğini alan tüccar ve toprak sahiplerinin kurduğu bankalar olarak ikiye ayırmaktadır. Bizzat siyasi iktidarın kurduğu bankaların uğraşı alanlarını (i) Ticari kredi, (ii) Sanayi kredisi ve (iii) Emlak kredisi olarak üçe ayırırken siyasi istikrar tarafından desteklenen eşrafın kurduğu bankalarının uğraşı alanlarını (i) Tarım kredisi, (ii) Ticari kredi ve (iii) Esnafa ve belirli meslek gruplarına kredi veren bankalar olarak

üç ayırmaktadır. Bu başlıkların altına sıraladığı bankalar Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri olarak ayrıldığında Meşrutiyet döneminde daha çok yazarın “siyasi iktidar tarafından desteklenen eşrafın kurduğu bankalar” olarak adlandırdığı taşra bankalarının yoğun olduğunu görürüz. Bizzat siyasi iktidarın kurduğu bankaların ise Cumhuriyet döneminde yoğunlaştığı görülür (Ökçün, 1973:473).

Çoğu kısa dönemli olan bu krediler ticaret sermayesi aşamasında kalmıştır. Milli bankacılık sisteminin verdiği kısa dönem ticari ve tarımsal kredi, esnaf ve emlak kredisi ve tüketim kredisi uzun dönemli ticaret ve ziraat ve sanayi yatırımlarına katkıda bulunamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında henüz çok yeni olan milli bankacılık sisteminin uzun dönem sınai ve zirai yatırımları destekleyecek ölçüde mali yetkinliğe sahip olmadıkları söylenebilir. Ayrıca hem ihracat hem de ziraat için ticari kredi vermek faiz oranlarının tefecilerin elinde yüzde kırkları bulduğu bir ortamda sanayi kredisi vermekten çok daha kolay ve hızlı getiri sağlayan bir işti.

Uzun dönemli ve uygun sanayi kredisi sorunu 1930'lara kadar devam edecektir. Nihayet Büyük Buhranın da etkisiyle devletin iktisadi alana müdahalesinin artmasıyla devlet bankaları tarafından sanayi kuruluşlarına olan destek artacaktır. Aslında bu durum iktisadi olarak pek de şaşırtıcı değildir. Çünkü bütün sanayileşmiş ülkelerde sanayiye verilen ilk teşvikler ve hatta milli sanayiye korumacı kurallar o ülkelerin kamu kesimi tarafından uygulamaya konulmuştur. Yoksa sanayileşme ve sanayi kredisi oluşturma bütünüyle özel kesim ve girişimlere bırakılmamıştır.

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE FİNANS VE BANKACILIK POLİTİKALARI

İkinci Bölümün başında bahsedildiği üzere bu çalışma milli bankacılığı Cumhuriyet'le başlatanların aksine başlangıç olarak II. Meşrutiyet'i esas almıştır. Böylelikle milli bankacılık dönemi, “milli bankacılığın olduğu başlangıç dönemi (1908-1922)” ve “milli bankacılığın geliştiği dönem (1923-1933)” olarak iki alt döneme ayrılmıştır. Bu bölümde milli bankacılığın geliştiği dönem incelenecektir. Bu incelemeye geçmeden önce milli bankacılığı Cumhuriyet dönemiyle başlatan ve öncesindeki bankaları tamamen göz ardı eden yaklaşımın detaylarından bahsedilecektir. Mesela Zarakolu “I. Dünya Savaşı sırasında ve sonraki yıllarda kurulan yerel bankalar bir yana bırakılırsa Türkiye'de ulusal bankacılık sistemi ancak Cumhuriyet döneminde oluşturulabilmiştir” (Zarakolu, 1974:61). diyerek Cumhuriyet öncesi dönemdeki bankaların boyutunu göz ardı ederken Arslan Yüzgün “Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi(1923- 1981)” adlı kitabında Cumhuriyet öncesi bankacılığını şu şekilde özetlemektedir:

“Cumhuriyet öncesi dönemde, yabancı bankaların egemen olduğu ve borçlanma bankacılığı olarak adlandırılan ve Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışına, Devletin iflasına dek sürdürülen çarpık bir bankacılığın bulunduğu söylenebilecektir.” (Yüzgün, 1982:18).

Yazar Cumhuriyet sonrası bankacılık sistemi için de “Her yönüyle Atatürk'ün şekillendirdiği yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde, yine yepyeni bir banka sistemi oluşmuştur” diyerek bankacılık sisteminin yepyeni bir hal aldığını ileri sürmüştür. Hâlbuki bizzat kendisinin vermiş olduğu tabloda Cumhuriyet'in başlangıç yılındaki yabancı ve milli bankaların sayıları 18'er tane olarak eşit verilmiştir. Bu sayı Akgüç tarafından 22'si ulusal 13'ü yabancı banka olmak üzere 35 olarak verilmiştir. Yüzgün'ün verdiği banka sayıları esas kabul edilse bile Ziraat Bankası ve Emniyet Sandıkları haricince hiçbir milli bankanın bulunmadığı II. Meşrutiyet öncesi dönemden Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içerisinde milli bankaların nasıl bu sayıya ulaştığını ve neredeyse yabancı banka sermayeleriyle eşit bir sermayeye sahip olduklarını II. Meşrutiyet dönemindeki bankacılık faaliyetlerini göz ardı ederek anlamak mümkün değildir. Bu durumu dönem içinde kurulmuş olan bankaların ödenmiş sermayelerini karşılaştırarak da görmek mümkündür. Cumhuriyet döneminde

kurulan milli bankaların toplam ödenmiş sermayeleri yaklaşık 22 milyondur. Bu sermayenin içinde Emlak ve Eytam Bankası ile Sanayi ve Maadin Bankası'nın 13 milyon liralık ödenmiş sermayesi mevcuttur. Bu iki bankanın Osmanlı'dan kalan araziler ve sanayi işletmeleri üzerine kurulmuş olduğu düşünülürse geriye kalan 9 milyonluk ödenmiş sermaye Osmanlı'dan kalan sermayeyle kurulan iki devlet bankasının sermayesinden bile daha azdır. Kaldı ki savaşlar da düşünülürse II. Meşrutiyet dönemindeki toplam ödenmiş sermaye olan 3.5 milyon lira da 9 milyonun yanında ihmal edilebilecek bir miktar değildir.

Kısacası bu çalışmada Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye'nin başı çektiği yabancı banka ve şirketlerin Osmanlı'nın sonunu getiren süreç içindeki etkin rolü kabul edilmekle birlikte yabancıların kontrolünde olan bu kurumlara karşı milli banka ve kurumların oluşturulma çabası da hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Fakat milli banka ve kurumların Cumhuriyet döneminde gelişip yabancı sermayenin yerini aldığı da gerek sermaye gerek sayı bakımından açıkça görülmektedir.

Bu bölümde milli bankacılık fikrinin Cumhuriyetin ilk on senesinde nasıl bir gelişme gösterdiği dönemin en önemli özel milli bankası olan Türkiye İş Bankası ve diğer milli bankalar ele alınarak incelenecektir. Bu bağlamda İzmir İktisat Kongresi'nden de kongrenin bankacılık yönü dikkate alınarak bahsedilecektir.

3.1. Milli Bankacılığın Gelişmesi

II. Meşrutiyetten sonra milli sermaye ile kurulan yerel bankaların sayılarının ve toplam bankacılık sermayesi içindeki paylarının hızla arttığı ifade edilmişti. Bu duruma zemin hazırlayan en önemli iki faktör de şöyle sıralanmıştı. İlk olarak yönetim merkezleri düşman devletlerin topraklarında olan gayri-milli emisyon bankası sorunu dönemin iktidarının tamamen milli olan bir devlet bankası kurma ve ona emisyon imtiyazı tanıma gayreti içinde olmasına sebep olmuştur. İkinci olarak da Balkan ve Cihan harbi koşullarının gerektirdiği dışa kapalı kendi imkânlarıyla yetinmek zorunda olan milli bir ekonomi anlayışının döneme hâkim olması yerel halkın kendi aralarında siyasi otoritenin desteğini de alarak milli bir bankacılık oluşumuna gitmesine neden olmuştur. Fakat 1920'lere gelindiğinde toplam bankacılık sermayesi içinde yabancı

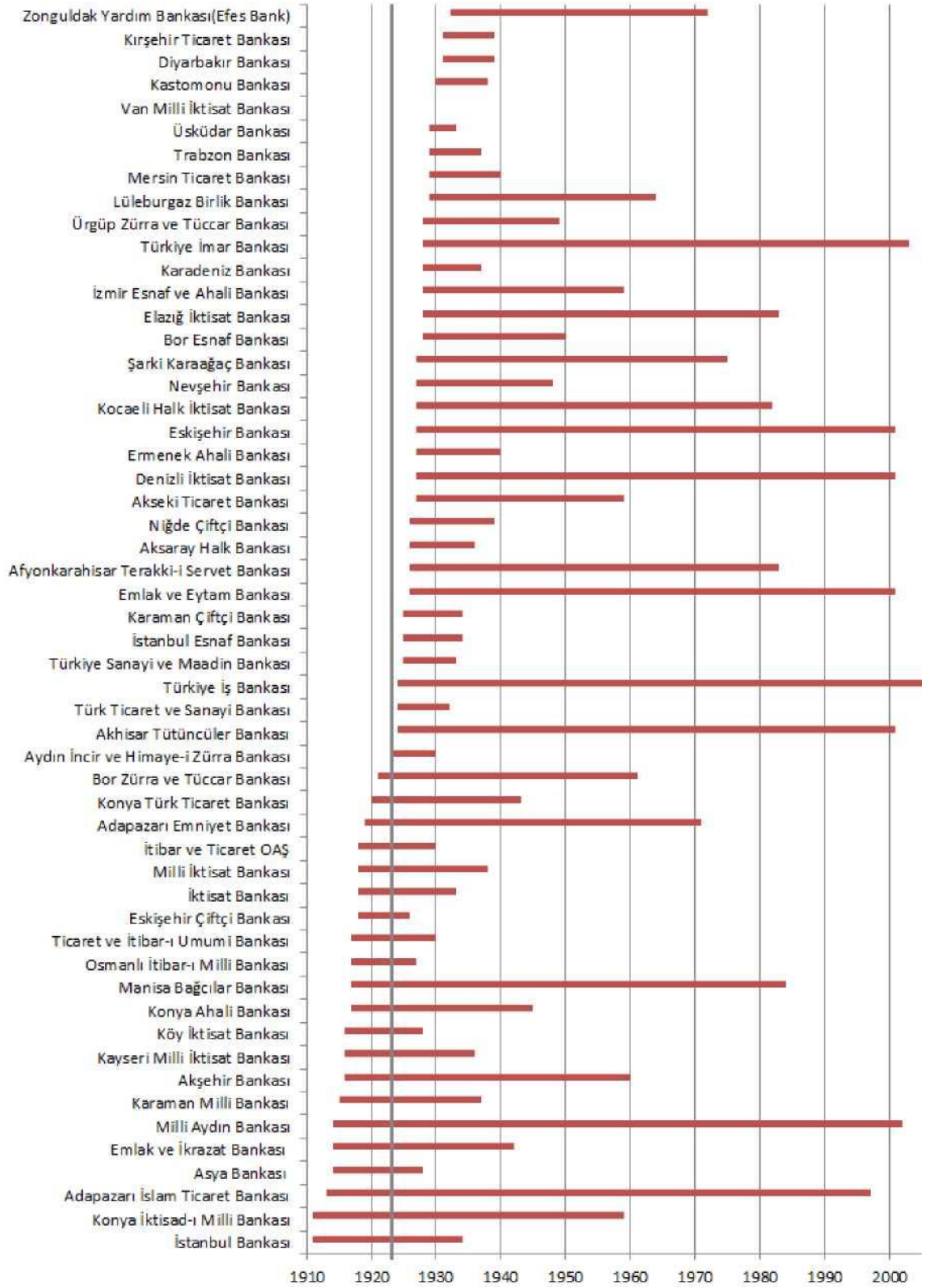
sermaye hala hâkim konumdaydı. “Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların mevduat ve kredi hacimleri hakkında sağlıklı bilgiler sağlanamamış olmasına rağmen yabancı bankaların toplam mevduat içindeki payının % 50 civarlarında olduğu tahmin edilmektedir.” (Derin, 1940: 51).

1920’lerden 1930’lara doğru yabancı banka sermayesi sürekli ve önemli oranda azalarak yerini milli sermayeli özel ve devlet bankalarına bırakmıştır. Öcal da bu dönemin bankacılık sistemini incelediği çalışmasında bu dönem hakkında “milli bankacılığımız gelişirken yabancı bankaların faaliyeti azalmış, birçok yabancı banka işten çekilmiştir” (Öcal, 1973:14). diyerek milli bankacılığın yabancı bankacılık aleyhine geliştiğini vurgulamaktadır. Akgüç 1920’lerin başında % 50 olan yerli sermayenin 1930’lara geldiğinde % 80 civarında olduğunu söylemektedir (Akgüç, 1992:22). Yukarıda bahsedildiği gibi burada bazı hesaplama hatalarının olması ihtimalini göz önünde bulundurmak gerektir. Fakat yine de bu grafikten bu dönemin milli sermaye ile kurulan bankaların gelişme dönemi olduğu sonucunu çıkarmak gerçeklikten uzak değildir. Milli bankaların toplam sermaye içindeki payının sürekli artış göstermesine paralel olarak sayılarının da ciddi oranda arttığı görülmektedir. Dönemin başında yirmi civarında olan milli banka sayısı dönem sonunda elliye yaklaşırken yabancı banka sayısı yirmiden ona düşmüştür. Bu durum sermaye ile banka sayıları arasındaki paralelliği de göstermektedir (Yüzgün, 1982:24).

1923-1933 Yılları Arasında yapı taşları sayılan bankalardan kısaca bahsetmek gerekirse Türkiye İş Bankası yarı-özel bir sermayeyle kurulan dönemin en önemli özel milli bankasıdır. Banka kısa sürede sermayesini ciddi oranda artırmış ve birçok şirketle iştirakler kurmuştur. Aşağıda Türkiye İş Bankası üzerinde genişçe durulacaktır. 1925 yılında kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası da ülkedeki sanayi ve madenleri işletmek amacıyla kurulmuş olan Cumhuriyet döneminin ilk devlet bankasıdır. Kalkınma bankası olarak nitelendirebileceğimiz bu banka yeni tesisler kurmak, işletmek ve finansman şeklinde üç temel fonksiyona sahipti. Fakat banka kendisinden beklenen neticeyi hakkıyla gerçekleştirmediği gerekçesiyle işletmecilik fonksiyonunu 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi’ne, bankacılık fonksiyonunu da 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası’na devretmiştir. Dönemin diğer

önemli bir bankası da 7 milyona yakını ödenmiş 20 milyon itibari sermayeyle kurulan Emlak ve Eytam Bankası'dır. Bankanın kuruluş sermayesini Osmanlı döneminde Şeriye Mahkemeleri yönetiminde bulunan Eytam Sandıklarındaki tasarruflar oluşturmaktadır. Banka ülkenin imarı, inşaat sektörüne kredi sağlanması ve taşınmaz mallardan oluşan servete faydalı bir akıcılık vermesi amaçlarıyla kurulmuştur. Banka 1946 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir. 2001 yılında ise hala faal olan Halk Bankası'na devredilmiştir. Son olarak bu dönemin kuşkusuz en önemli bankası T. C. Merkez Bankası'dır. Fakat bu çalışma Merkez Bankası'nın kurulmasına kadarki süreci incelediğinden T. C. Merkez Bankası hakkında ayrıntılara girilmeyecektir. Merkez Bankası'nın amacı 1715 sayılı kanunun ikinci maddesinde belirtildiği gibi ülkenin ekonomik kalkınmasına yardım etmektir. Bu görevi gerçekleştirmek için kendisine bazı imtiyazlar ve yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler planlı döneme girilen 1960'larda daha da genişletilmiştir (Akgüç, 1975:16-19).

Diğer taraftan mahalli bankalardaki gelişmeye bakmak gerekirse bu dönemde devlet bankaları (Sanayi ve Maadin ile Emlak ve Eytam Bankası) haricinde 31 mahalli banka kurulmuştur. Aşağıda genişçe anlatılacak olan bu bankalar bölgesel ihtiyaçlara zamanın elverdiği ölçüde karşılık vermiş olsalar da büyük bir kısmı Büyük Buhanın da etkisiyle kapanmış ve ancak sekiz tanesi 2000'lere ulaşmıştır. Bunlar Türkiye İş Bankası, Emlak ve Eytam Bankası (Türkiye Emlak Bankası), Akhisar Tütüncüler Bankası (Türkiye Tütüncüler Bankası), İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank), Kocaeli Halk İktisat Bankası (Türkiye Ekonomi Bankası), Denizli İktisat Bankası (İktisat Bankası), Eskişehir Bankası (Etibank) ve Türkiye İmar Bankası'dır. Bunlar arasından da günümüzde faaliyet gösteren sadece Türkiye İş Bankası ve Türkiye Ekonomi Bankası'dır. Bunların dışında kalanlar 2001 yılındaki bankaların yeniden yapılandırılması sırasında TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) yoluyla başka bankalara devir veya tamamen tasfiye edilmiştir.

Şekil 3.1: 1911-1932 Yılları Arasında Kurulan Bankaların Faaliyet Süreleri

3.2. İzmir İktisat Kongresi'nde Milli Bankacılık

Birlikçilerin ulusal ekonomik politikalarına dayanarak Cumhuriyet'i kuranlar, 1920'lerde ekonomik gelişme ve modernleşmenin temel mekanizması olarak yerel ve ulusal burjuvazinin gelişimine dönüştü. 1920'lerde, bu yöndeki talep ve talepler yüksek sesle yükseltildi. Cumhuriyet henüz ilan edilmeden bu dönemin başında düzenlenen İzmir Ekonomik Kongresi'ni incelemek ve bu kongrede belirtilen ulusal ekonomik politika uygulamalarını incelemek için dönemin ekonomik milliyetçiliği kavramının belirlenmesi açısından önemlidir (Varlı ve Koraltürk, 2010: 131).

1920 Ekonomik Kongresi 1920, sürekliliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'ne geçişinde bir kırılma olmadığını, 1920'lerde ülke ekonomisinin bunu göstermesi açısından önemli olduğunu belirterek, hedeflenen ekonomi politikasını izlemiş veya izlemiştir. Ahmed, Kongre'de öne sürülen önlemlerin neredeyse hepsinin tek bir temel amacı hedef aldı: Ulusal ekonominin kurulmasının ve ekonomik güçlerin geliştirilmesinin gerekli olduğunu söyleyerek ulusal ekonominin kongrede önemini vurguladı. Kısa süre içinde ortaya çıkan Cumhuriyet devletinin sosyoekonomik temelini oluşturacaktı (Ahmed, 1999: 186-187).

Boratav, İkinci Anayasa Monarşisinin ilan edilmesinden sonra İttihat ve Terakki hükümetlerinin izlediği ekonomik politikalara rehberlik eden ulusal ekonomi görüşünün ana unsurlarının ve kongre ve Misak-ı Ekonomi'nin genel atmosferinin benzer olduğunu belirtir (Boratav, 2006: 46). Toprağın, ulusal ekonominin kongresine cumhuriyeti taşıdığı söylenir, ancak kongre konuşmasının liberal unsurlarını da içerdiği gibi, ulusal çıkarların durum göstergelerinin piyasa göstergelerine sürekli bir çevre yaratmaya çalışan bir ortam yaratma çabasında, ayrıca devletçiliğin köklerini görmenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Toprak, 1982:68).

1920'lerdeki âşârın kaldırılması, çeşitli bankaların kurulması, özel mülkiyetin kanunla koruma altına alınması gibi iktisadi gelişmelere bakıldığında, Tekeli ve Şaylan'ın "Kogrede çıkan iktisadi politika önerileri, milli burjuvazi yaratmaya dönük liberalist bir politikadır." değerlendirmesini doğrular nitelikte olduğu görülür (Şaylan, Tekeli ve Gencay, 1987: 72).

Kongrede yabancı sermayenin milli menfaatler çerçevesinde kabul edilmesi, yabancıların ayrıcalıklarından milli teşebbüslerin de faydalanması, iş gücünü Türkleştirme çabaları gibi kararlar alınmıştır. Bu kararlar göz önüne alındığında, Boratav'ın Ulusal Ekonomi perspektifinin kongrede benimsendiği ve ekonomik ve politik bağımsızlık perspektifinin kongre tarafından işaretlendiği görüşüne varıldığı görülmektedir (Boratav, 2007:17).

Kongrenin heyet-i faalesinin hazırladığı ve kongre öncesinde katılacak olan azalara gönderdiği Türkiye'nin iktisadi durumunu inceleyen ve kongrenin ele alacağı sorunları belirten raporundaki beş ana başlıktan birincisini *Türkiye'de kredi meselesi* başlığı oluşturmaktadır. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in kongrenin iktisadi meselelerin esasını teşkil eden bir layiha hazırlayıp hazırlamadığını sorması üzerine dönemin İktisat vekili Mahmut Esat Bey katılımcıları mecburi tutmamak kaydıyla istişari bir mahiyeti olan bir layiha hazırladıklarını söyledikten sonra şunları dile getirir: “İktisat Vekâletinin kanaatine göre memlekette en evvel halli lazım gelen mesailden biri kredi meselesidir. İtibar-ı mali ve şahsi meselesinde ne yapılabilir?” benzeri soruları dile getirdikten sonra bu başlığı Vekil şu cümleyle sonlandırmaktadır. “İktisat Vekaletinin nokta-i nazarına göre, mebzul sayı müfid kılmak (bol olan emeği faydalı kılmak), sonuna getirebilmek için her şeyden evvel memleketimizde kredi meselesinin halledilmesi lazımdır.” (Ökçün, 1968:14).

Bu tasarının ayrıntılarında Türkiye'de iktisadi teşebbüslerin batıdaki gibi gelişmemesinin sebebi olarak batıdaki kredi sistemi gibi bir sistemin yokluğundan kaynaklandığı belirtilmektedir. Batı ile arasındaki iktisadi mesafeyi kapatmak için gerekli olan iktisadi teşkilatları kurmak ve kredi müesseseleri ortaya çıkarmak Türkiye'nin önünde bulunan en önemli vazifelerindendir. Bunları teşkil ederken de ecnebi sermayesinin memlekette ulaşım ve sanayii noktasında yapmış oldukları ümran faaliyetlerini zikrettikten sonra bu ecnebi sermayesine memleketin şu anda muhtaç olduğunu fakat bunların içinde siyasi arka planı olan ve milli iktisat ile uyuşmayanlarının katiyen terk edilmesi gerektiğini söylemektedir. Daha sonra ticaret ve sanayinin gelişmesi için paranın tek başıyla yeterli olmayacağı ve batıdaki gelişen sanayi ve ticaretin para ile değil kredi ile mümkün olduğuna değinilmiştir. Kredinin

paraya göre üstün olan özellikleri sıralandıktan sonra şimdiye kadar tüccar ve zirailerin muhtaç oldukları “Osmanlı” ismi altındaki yabancı bankalara karşın Türkler tarafından idare olunan milli ticaret ve ziraat bankalarına olan şiddetli ihtiyaç dile getirilmiştir. Layihanın devamında ise şu tespitlere yer verilmiştir: “Sanayisi gelişen Amerika, Almanya ve İngilizlerin sanayi tarihlerine bakıldığında bankaların bu tekâmülde çok etkili bir rol oynadıklarını görürüz.” Sanayi erbabına azami kolaylık gösterecek ve süratle muamele yapacak sanayii bankalarına şiddetle ihtiyaç olduğunu vurguladıktan sonra bu başlığı şu şekilde sonlandırır. “Bütün bu ayrı ayrı maksatlar için kurulacak olan ticaret ziraat ve sanayii bankalarının sermaye hareketleri içinde nazımlık vazifesini görecek milli bir devlet bankası gerekmektedir ki banknot ihracı ile devlet kredisini ve diğer bankaların kredilerini tanzim etsin.” (Ökçün, 1968:67).

Kongre öncesindeki layihada milli kredi meselesinin ehemmiyeti vurgulandığı gibi kongre esnasında yine Mahmut Esat'ın yapmış olduğu konuşmada da şu şekilde yinelenmiştir.

“Çok ehemmiyet atfettiğim bir mesele kredi meselesidir. Eğer bankalar tesis etmezsek ecnebi sermayesine eziliriz. Bankalar, Türkiye'nin iktisadi hudutlarının siperleri olacaktır. Kanaatimiz Türk iktisadiyatı bankalarla başlamalıdır. Türkiye'de şahsi teşebbüslerle bankalar vücuda getirilemez. Buna hükümet de yardım etmelidir.” (İnan, 1989: 54).

Kongrenin sonunda grupların ayrı ayrı aldıkları kararlara bakıldığında her grubun faaliyet alanlarını destekleyecek bir banka kurulmasını istedikleri görülmektedir. Mesela Tüccar Grubunun Esasları içindeki “Bankalar” başlığı altında şu maddeler yer almıştır.

Madde 1- Münasip bir isim altında bir ticaret ana bankası teşkili.

Madde 2- Tekâlif-i milliye ve iaşe bedeli vesaire olarak tüccarın Hükümette olan matlubatı (alacakları) bankaya verilerek ashab-ı matluba mazbatalarına mukabil banka senedi itası (verilmesi).

Madde 3- Çıkarılacak hisse senedatının Türkiye tebaasına ve Türk anonim vesair şirketlere tahsisi.

Madde 4- Hükümetin dahi bankaya bir sermaye koyarak hissedarlığına iştiraki ve ancak Hükümet aldığı bu hisseleri talep vukuunda ihraç ile halka satarak yavaş yavaş alakasını kat'ı.

Madde 5- Banka hisse senedatının gerek mevzu ve gerekse bilahare konulacak her nevi usul ve tekâliften muaf tutulması gibi bazı müsaadat-ı mahsusaibrazı (hususî izinler gösterilmesi). (İnan, 1989:77).

Sanayi ve Çiftçi grupları da bu alanlardaki kredi mekanizmasının oluşturulması ve iyileştirilmesi taleplerinde bulunmuşlardır. Tüccar Grubu ayrıca “İtibar teşkilat ve teshilatı” başlığı altında da piyasadaki mevcut kredi kurumlarının belirlenen faiz oranının üstünde faiz uygulamalarının önüne geçilmesi için önlemler alınmasını istemektedir. Bunun için Murabaha Nizamnamesinde bağlayıcı ve haksız kazançlara mahal bırakmayacak düzenlemelerin yapılması gerektiği öne sürülmüştür (Ökçün, 1968:417).

Son olarak Kongre'nin yabancı sermaye hakkında Hükümet'e sunduğu esaslara bakacak olursak. Memleketin ecnebi sermayesine olan muhtaciyeti yinelenmektedir fakat bu sermayenin memlekete muzır olacak şekilde girmesi istenilmez. Sadece yerli sermayenin girebileceği bazı iş alanlarının belirlenmesi gerektiği dile getirilir. Ayrıca kanunen Türk sayılmayan şirketlere herhangi bir imtiyaz verilmemesine ve Türk şirketlerin yararlanacakları muafiyetlerden yabancıların yararlanmamaları ayrıca hiçbir hükümet müzayedesine girmemeleri şart olarak ileri sürülmüştür.

3.3. İcra Vekilleri Heyeti Kararları ve Meclis Zabıtlarında Milli Bankacılık

1922 yılında İzmir Mebusu ve dönemin İktisat Vekili olan Mahmut Esat İcra Vekilleri Riyaseti'ne (Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na) yazmış olduğu, aciliyetini “dakika geciktirilmesi sorumluluk gerektirir” şeklinde bildirdiği dilekçesinde Yunan işgalinin bitmesiyle boşalmış olan topraklarda tarım yapılabilmesi için bir bankaya ihtiyaç olduğunu bildirmektedir. Hatta bu yerlerdeki Ziraat bankalarının mali durumunun pekiyi olmadığı belirtilerek boşaltılan topraklardaki terkedilmiş malların bankaya devredilmesi istenmektedir. Bu finansmanın acilen sağlanmaması halinde atıl kalan

üzüm, incir ve tütün ziraatının yapılamayacağı ve ahalinin bundan büyük zarar göreceği ifade edilmiştir.

1925 yılında İcra Vekilleri Heyeti tarafından imzalanan bir kararname milli bankalara devletin nasıl destek verdiğini açıkça göstermektedir. Şöyle ki verilen kararda resmi ve milli kuruluşların mevduatlarını yabancı bankalara değil de milli bankalara yatırmaları zorunlu kılınmıştır. Böylelikle yatırılan bu mevduat üzerinden yüzde yirmilere varan kar oranlarını yabancı bankalar değil de milli bankalar elde etmiş olacaktır.

“Kararname

Müessesat-ı milliye ve resmîyenin (resmî ve milli müesseselerin) fazla-i mevcutlarını yüzde üç veya dört faizle ecnebi bankalara vermeleri ve mezkur bankaların mevzu bahis mebalîği (meblağları) yüzde yirmiye kadar temettü'le işleterek kar temin eylemeleri kabil-i tecviz (kabul edilemeyeceğine) olamayacağına, müessesat-ı mezkurenin (bahsedilen müesseselerin) badema (bundan sonra) milli bankalara tevdiatta bulunması, Ticaret Vekalet-i Celilesinin 29 Haziran 341 tarih ve 16078 (ticaret müdüriyeti) numarolu tezkiresiyle vuku' bulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 19 Temmuz 341 tarihli icraatında tasvib ve kabul olunmuştur. “

Taşrada kurulan milli bankalar için siyasi ve ekonomik otoritenin çeşitli destekler verdiği daha önce dile getirilmişti. Aşağıda TBMM'ye yazılan dilekçede yeni kurulan bir taşra bankası olan Bor Zürra ve Tüccar bankasının Ziraat Bankası'ndan istediği maddi desteği alamadığını belirten ve yardımın yapılması için gerekenin yapılmasını isteyen tahrir (önerge) bulunmaktadır. Bu tahrir mecliste okunduktan sonra Başvekâlete havale edilmiştir.

“Meclis Riyaset-i Celileye

Ziraat bankaları olbabdaki kanun ve nizamnamesi dâhilinde müessesat-ı ziraiyyeye ve zürra bankalarına muavenet ve nakden yardım etmek ile mükellef iken 338 gayelerinde (sonlarında) teşekkül eden Bor Zürra ve Tüccar bankasının bunca müracaatını nazar-ı ehemmiyete alınmamasından müteessirdir. Mezkur (bahsedilen) bankanın milli müessesatımızı ihmal etmemesi için meclis-i alinin kesb-i ittılai'na arz-ı keyfiyet eder ve bankaca lazımı ve usulü dairesinde muavenetin ifasına delaletinizi rica ve temenni eylerim efendim.”

1925 yılında Bolu Mebusu Mehmet Vasfi Efendi'nin İstanbul Limanı Transit antrepolarının kapatılmasının ticaret üzerindeki kötü etkisi hakkında Maliye ve Ticaret Vekâletlerine sormuş olduğu bir soru üzerine Maliye Vekili Hasan Bey bu antrepoların

özel olanlarında kaçakçılık faaliyetleri olduğu için kapatıldığı ve resmi depolara dönüştürüldüğü cevabını vermektedir. Bahsedilen depolardan biri de İtibar-ı Milli Bankası'na aittir. Bu münasebetle bunların tamamıyla kapatılmadığını resmi depolara dönüştürüldüğünü dile getiren Hasan Bey devamında İtibar-ı Milli Bankası'nın milli bir müessese olmasından dolayı bankanın menfaatlerini düşünmenin milli menfaat gereği olduğunu şu şekilde ifade eder:

“Bahusus (özellikle) İtibarı Millî Bankasının-ki aynı zamanda bizim Millî müessesemizdir. Bunun her türlü menafîinin (menfaatlerini) düşünmekte her halde bizim menfaatimiz iktizasındandır (gereğidir). Deposu da bina mübadelesi vesilesi ile bize geçmiştir ve aynı zamanda resmî gümrük deposu olarak umumun istifadesine küşad edilecektir (açılacaktır). Mesele budur. Yoksa ihtiyacı ticariyi elimizden geldiği kadar teshil etmek ve elimizden geldiği kadar yardım etmek lâzımdır.” (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1982: 118).

Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluş kanununun görüşmelerinde dönemin hükümetinin milli bankalara ne gibi bir görev yüklediğini görmek mümkündür. Dönemin Ticaret Vekili Ali Cenani Bey kanun tasarısının bir maddesi hakkındaki soru üzerine açıklama yaparken bu kanunla teşvikat-ı sınaïyye namıyla şimdiye kadar yapılmış olan 700 bin lirayı bulan ödemelerin kurulacak olan Sanayi ve Maadin Bankası'na devredileceğini ve bankanın sanayi işletmeleri ve fabrikaları yönetecek olan şirketler kuracağını ifade etmiştir. Böylelikle sanayileşme ve milli bir sanayi oluşturma çabaları özel sektörden çok bizzat bir devlet bankasının koordinasyonu ile devlet işletmeleri eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yine bu kanunun 8. Maddesinde bankanın kendisine devredilen işletmeleri hisselerinin % 51'i Türk özel veya tüzel kişilerine ait olan şirketlere devredebileceği kabul edilmiştir. Alıcı şirketlerin çoğunluk sermayesinin milli olmasına dikkat edilerek çoğu Osmanlı Devleti'nden kalmış olan işletmelerin yabancı sermayenin eline geçmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Başvekâlet tarafından bu kanun için hazırlanan esbab-ı mucibede (gerekçede) halkın kapitülasyonların kaldırılması ve Lozan Antlaşması'ndan sonra iktisadi alanda pek çok girişimlerde bulunduğu bahsedilmektedir. Fakat bu girişimlerin değişik uzmanlıklar gerektirmesi sebebiyle iyi niyetlerle başlamış olmasına rağmen neticenin alınmadığı dile getirilmektedir. Bu girişimlere destek olmak ve ikmal etmek için bir banka kurulması gerektiği “Memleketimizde sanayi inkişaf ve terakkisi(gelişmesi ve ilerlemesi) için tevessül edilecek tedabirin

(başvurulacak tedbirlerin) en mühimmi mütemerkiz (merkezileşmiş) sermayeler vücuda getirmek ve halkı teşebbüsâtı iktisadiyeye (iktisadi girişimlere) hazırlamak meselesidir” şeklinde ifade edilmektedir (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1982: 138).

Milli bankalara devredilen fabrikalardan biri de Uşak Şeker Fabrikasıdır. 1926 yılında kurulan Alpulu ve Uşak Şeker fabrikaları ilk yerli şekeri üretmişlerdir. Fakat bunlardan Uşak Şeker Fabrikası hâzinenin bir milyon lirayı aşan yardımına rağmen giderlerini karşılayamamış ve sürekli zarar etmiştir. 1930 yılına gelindiğinde sermayesinin %'ü kaybeden fabrikanın o zamanki kanunlar gereği tasfiye edilmesi gerekmektedir. Dönemin iktisat Vekâleti tarafından Meclis'e sunulan “Millî bankalarca teşkil olunacak şeker şirketine iştirake ve avans verilmesine dair 1/717 numaralı kanun” tasfiye sonucunda açıkta kalacak olan fabrikanın en büyük alacaklısı olan Sanayi ve Maadin Bankası ile Ziraat Bankası tarafından kurulacak bir şirkete devredilmesini öngörmektedir. Fabrikanın neden sürekli zarar ettiği ve yerinin bu iş için uygun olup olmadığı tartışmalarının ardından kanun kabul edilmiştir. Böylelikle içinde 400 bin lira civarında halk payının da bulunduğu bir şirket verimliliğinin artırılması için milli bankalar tarafından kurulan bir şirkete devredilmiştir (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1982: 186).

3.4. Türkiye İş Bankası'nın Kurulması

Söz konusu bir bankanın kuruluşu olunca akla ilk olarak kuruluş sermayesi ve fikrinin nasıl oluştuğu gelmektedir. Döneme ait belge ve hatıralardan Türkiye İş Bankası'nın kuruluşu esnasında M. Kemal'e Hindistan Müslümanlarının (bugünkü Pakistan) Milli Mücadele için göndermiş oldukları 500-600 bin liradan artan 250 bin liranın M. Kemal'in Osmanlı Bankası hesabından alınarak bu iş için kullanıldığı anlaşılıyor. Ayrıca hesap defterleri incelendiğinde M. Kemal'in Türkiye İş Bankası 2 numaralı hesabına da 207 bin lira yatırmış olduğu görülmektedir. Böylelikle 250 bin lirası 25 bin tane hisse senedi karşılığı olarak 207 bini de hesabına nakit olarak yatırılmış şekilde bizzat kendisi tarafından toplam 457 bin lira bankanın kuruluş sermayesi olarak kullanılmak üzere bankaya tevdi edilmiştir (Kocabaşoğlu vd. 2001:4).

Kuruluş sermayesindeki bu paranın bu şekilde kullanılmasının hikâyesini Celal Bey'in anlattığı hatırasından şu şekilde özetleyebiliriz. M. Kemal'in kayınpederi Muammer Bey (ki İzmir'in ithalat ve ihracatla uğraşan tanınmış ailelerinden biridir) M. Kemal'e bu parayı değerlendirme teklifinde bulunur. M. Kemal de onu Celal Bey'e yönlendirir. Muammer Bey Celal Bey'in yanına gelip M. Kemal'in elindeki paradan bahseder ve bunu değerlendirme teklifine binaen burada olduğunu söyler. Muammer Bey'in fikri bu para ile bir ithalat ve ihracat şirketi kurmaktır. Fakat Celal Bey bunun M. Kemal'in adını lekeleyebileceğini ve uygun olmadığını onun yerine bir banka kurulmasının hem toplumun kredi sıkıntısını çözmek açısından hem de böyle bir şaibeden uzak olmak açısından daha münasip olacağını söyler ve fikir birliğine varırlar. Bunun yanında banka fikrinin bizzat M. Kemal'in olduğuna dair Cemal Kutay'ın hatıraları da vardır. Yazara göre M. Kemal bu fikrini bir Vekiller Heyetinde (bakanlar kurulu) dile getirmiş ve “halkın doğrudan doğruya itimat ve itibarından doğup meydana gelecek tam manasıyla asri ve milli bir Türk bankası” kurulmasını istemiştir. Türkiye İş Bankası'nın kurulma fikrinin ortaya çıkışına dair bilgi ve hatıralar derlendiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: M. Kemal'in elinde milli mücadeleden kalan bir miktar para bulunmaktadır. Kayınpederinin teşviki ile bu parayı değerlendirmek ister. Eski bankacı ve yeni Mübadele ve İmar İskân Vekili Mahmut Celal Bey'in uyarı ve önerisiyle bir banka kurulmasına karar verilir. Karar verildikten sonra bakanlar kurulu toplantısında karar kesinleşir ve nizamname-i esasi hazırlanıp resmi olarak başvuru yapılır (Koçak, 2001: 27-35).

Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında kurulan ilk büyük banka, M. Kemal Atatürk'ün isteği üzerine İş Bankası'ydı (İş Bankası). O zamana kadar, Türk bankacılık sistemi, o dönemde etkin bir şekilde işlemeyen Ziraat Bankası'na dayanıyordu.

Bu nedenle yabancı bankaların mevduat içindeki payı% 78, kredilerdeki payı% 5,331 olmuştur. Bankaların ana hedefi sadece sermaye kaynağını tahsis etmek değil, aynı zamanda ticari faaliyetleri finanse etmek için bir kaynak oluşturmak amacıyla bir mevduat havuzu oluşturmaktı.

Celal Bayar, İş Bankası'nın ilk başkanı oldu. Ancak bankanın oluşturulmasına verilen finansal destek büyük oranda Atatürk'ün kendisinden geldi. Bağımsızlık mücadelesi

sırasında Atatürk, gelecekteki Pakistan ve diğer ülkelerdeki Müslüman destekçiler tarafından şahsen 600.000 TL'ye kadar verildi. Bu paranın çoğu harcanan çabayı desteklemekteydi. Savaşın ardından bu paranın bir kısmı Atatürk'e iade edildi ve daha sonra bankanın başlangıç sermayesi olarak 250.000 TL bağışta bulundu. Başka bir destek gösterisinde Atatürk, fonlarının geri kalanını yeni bankadaki banka hesabına aktardı. İlk sermaye 1.000.000 TL idi. Bu 1 milyon TL'nin 250.000 TL'si Atatürk tarafından ödenmiş, sermayenin bir kısmı Bayar'ın yerel tüccarlardan ve tüccarlardan ve milletvekillerinden aldığı çabalarla toplanmıştır (Kocabaşoğlu, vd., 2001:28).

İş Bankası'nın sermaye talebine ek olarak, Atatürk'ün talebine göre, Osmanlı Bankası bu yeni kurulan bankanın sermayesi olarak kullanılmak üzere 500.000 TL kredi vermiştir (Eldem, 1999: 398).

Atatürk'e ek olarak, bankanın kuruluşunda 36 kurucu daha vardı. Banka resmen 26 Ağustos 1924 tarihinde resmen başladı (Kocabaşoğlu vd., 2001: 31-70).

İş Bankası, hem Atatürk'ün rejimi sırasında hem de 1938'deki ölümünü takiben hükümetin ekonomik politikalarıyla yakından ilişkili oldu. Bu yarım devlet bankasının statüsünün temel sebeplerinden biri yönetim tarzından geldi. Çünkü başkan Bayar, kabinede Ekonomi Bakanı ve bankanın yönetim kurulu üyelerinin çoğu da TBMM üyesiydi.

Bankanın 76 maddeden oluşan Nizamnamesinin 2. maddesinde bankanın amaçları şu şekilde belirtilmiştir.

“Tüm banka işlemlerini yapmak.

Tarımsal ve sınai faaliyetler ile madencilik ve bayındırlık faaliyetlerinde bulunmak.

Çeşitli eşyanın, araç ve gereçlerin üretimi veya temini için şirketler kurmak, bu alanlarda faaliyette bulunan şirketlere katılmak.

Çeşitli sınai ve ticari faaliyetleri gerek kendi ad ve hesabına, gerekse yerli yabancı kuruluşlarla ortaklaşa veya bu kuruluşlar ad ve hesabına üstlenmek ve uygulamak. Bu maddeye daha sonra ek yapılarak sigortacılık taşımacılık ihracat turizm ve enerji üretimi ile dağıtım faaliyetleri de sıralanmıştır. Yalnız faaliyet alanlarının bunlarla sınırlı olmadığı yine aynı maddede belirtilmiştir.” (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, 2002:45).

Banka bir yanda sanayi ve ticaret sektörlerinin kredi ihtiyacını karşılaması, öte yandan sanayi ve ticari girişimlerde bulunarak ülkenin ekonomik kalkınmasında önyak olmak fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için, devlet tarafından geniş ölçüde desteklenmiştir. 1926 yılında 2 milyon liraya çıkartılan bankanın itibari sermayesi 1927 yılında İtibar-i Milli bankasının aktif ve pasifi ile Türkiye İş Bankası'na katılmasıyla 4 milyon liraya 1930 yılında da 5 milyon liraya yükseltilmiştir (Akgüç, 1975:16).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ana bir ticaret bankası kurma kararı Türkiye İş Bankası'nın kurulmasıyla gerçekleşmiş oluyordu. Her ne kadar banka özel bir ticaret bankası statüsüne sahip olsa da, M. Kemal'in inisiyatifi ile kurulmuş olması, kurucularının ve özellikle yönetim kurulu üyelerinin siyasi iktidara yakın olmasının yanı sıra bankaya verilen görevler, Türkiye İş Bankası'nın yarı kamusal bir görünüme sahip olmasına yol açmıştır. 1930'lu yılların başında ABD'li uzmanların yaptığı bir çalışmada da bu durum doğrulanmıştır. Bu uzmanların hazırladıkları rapora göre bankalar üç sınıfa ayrılmıştır. İlk grupta sermayesi hem devlet hem de halk tarafından ödenmiş olan bankalar, ikinci grupta sadece devletin sermayesiyle kurulmuş bankalar ve üçüncü grupta da sadece halkın sermayesiyle kurulmuş bankalar vardır. Türkiye İş Bankası birinci grupta gösterilerek kuruluş sermayesi hem devlet hem halk olan ama aslında özel kesime ait olan bir banka olarak gösterilmektedir (Kocabaşoğlu, 2001:29).

İtibari sermayesi 1 milyon olan bankanın kuruluş sermayesi olan 250 bin liranın M. Kemal tarafından sağlandığına yukarıda değinilmişti. Fakat daha fazla sermaye bulmak için müessis (kurucu) hisselerin satılması gerekiyordu. Bu hisselerin alımına da pek kimse yanaşmıyordu. Celal Bey her biri bin lira değeriindeki bu müessis hisseleri kime teklif ettiyse daha önceki başarısız tecrübeler zikredilerek geri çevriliyordu. En sonunda Celal Bey gerek kendi ve gerekse M. Kemal'in nüfuzunu kullanarak kendilerine yakın 11'i mebus 25'i eşraf (tüccar ve sanayici) olan kurucuları teşkil etmiştir. Bu kurucuların ortak paydası zengin, yenilikçi ve yeni rejime yakın olmaktır. Mesela Aktarzade Rasim Bey (Rasim Aktar: 1881-1938) deri ve tiftik ticaretiyle uğraşıyordu. I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin isteğiyle İstanbul'a hububat sevkiyatı yapmıştır. Milli Mücadele'nin başında M. Kemal'i Ankara'ya davet

eden heyetin önde gelenlerinden birisidir. Diğer kuruculara da bakıldığında aralarında I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'ye yardım etmiş Milli Mücadele'ye destek vermiş ve en sonunda yeni rejimin yanında olan pek çok isme rastlıyoruz (Özbek, 2011: 51).

1929 yılı sonu itibariyle Türkiye İş Bankası'nın birinci, ikinci ve üçüncü tertip hisse senetleri nama, dördüncü tertip hisse senetleri hamiline “muharrer” olmak üzere 5 milyon lira kıymetinde 500 bin adet hisse senedi ile ayrıca “müessis” hisse senetleri vardı. Birinci ve ikinci ihraç hisse senetlerinden toplam 100 hissesi bulunanlar “defaten müessis hissedar” sayılmıştır. Türkiye İş Bankası 1924 yılındaki 4 aylık faaliyeti sonunda 17 bin lira civarında kâr elde etmiş fakat temettü vermemiş ihtiyat akçesini güçlendirmiştir. Türkiye İş Bankası'nın daha sonraki yıllarda dağıtmış olduğu temettü Tablo 3.1’de gösterilmiştir (Kocabaşoğlu, 2001:56)..

Tablo 3.1: Kuruluş Yıllarında Dağıtılan Temettü (1925-1928)

Yıllar	Beher Hisseye Düşen Temettü Tutarı	Kesilen Kazanç Vergisi	Müessis Hissesine Verilecek Temettü	Kesilen Kazanç Vergisi
1925	60	5,6	29	174
1926	150	10,5	60	450
1927	150	kesilmeyecek	25	kesilmeyecek
1928	150	kesilmeyecek	25	kesilmeyecek

1924-1928 yıllarındaki birinci, ikinci ve üçüncü ihraç hisse senetlerinin kimlere ve hangi yüzdelerle satıldığına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. 2 Eylül 1924 ve 16 Haziran 1928 tarihleri arasında 170'in üzerinde kişi ya da kurum 100'den fazla hisse senedi satın almış, almayı taahhüt etmiş ya da daha önce satın almış olanlardan devralmıştır. Söz konusu kişilerin % 70 e yakın bir bölümü milletvekilleridir. Milletvekillerinin taahhüt ettikleri sermaye tutarı 120.000 lirayı aşmaktadır. Tüzel kişiler arasında ise 10.000 hisse alan Maliye Vekâleti dikkat çekmektedir. Türkiye İş Bankası'na destek olmak için alınmış olan bu hisselerin 2.000'i bir müddet sonra İsmet Paşa'ya ferağ edilmiştir. 1929 yılında ihraç edilen 100.000 adet 1 milyon lira değerindeki hisse senedinin aynı yılın Ağustos ayındaki durumu şu şekildedir (Kocabaşoğlu, 2001:57).

Kurucu hissedarlar ve hisselerin dağılımından sonra ilk idare meclisini incelemek de bankanın profilini anlamak bakımından önem arz etmektedir. Kurucu hissedarları M. Kemal ve Celal Bey'in yakın çevresinin teşkil ettiği ifade edilmişti. Dokuz kişiden oluşan ilk idare meclisinin tamamını da yine siyasi otoriteye yakın olan mebuslar oluşturuyordu. İlk idare meclisi şu kişilerden oluşuyordu;

Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey Cebelibereket Mebusu İhsan (Eryavuz) Bey Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret (Onuralp) Bey Gaziantep Mebusu Kılıç Ali (Kılıç) Bey Rize Mebusu Fuat (Bulca) Bey Sivas Mebusu Rasim (Başara) Bey İzmir Mebusu Rahmi (Köken) Bey Ankara Tüccarından ve Ankara Mebusu Kınacı Şakir (Kınacı) Bey Bozok Mebusu Salih (Bozok) Bey

Bugünkü karşılığı yönetim kurulu olan *idare meclisi* “bankanın yönetiminde en geniş yetkili organdı ve genel kurul kararı gerektirmeyen ve genel müdürün yetkisi dışında kalan her konuda karar alabiliyordu.” İdare Meclisi'nin Başkanı olan Mahmut Soydan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Yönetim Kurulu üyesiydi ve milli mücadelenin başından beri M. Kemal'in yakın çevresine dâhildi. Salih Bozok ise M. Kemal'in başyaverliğini de yapmış daha sonra TBMM üyesi olmuştur. Ali Kılıç da M. Kemal'in en yakın sofrada arkadaşlarındandı ve bir yıl sonra Ankara İstiklal Mahkemesi üyeliğine getirilecekti. Fuat Bulca ise Sakarya Savaşı'ndan sonra Ankara komutanlığını yapmış M. Kemal'in güvendiği isimlerden biriydi. Şakir Kınacı da M. Kemal Ankara'ya ilk kez geldiğinde onu karşılayan Müdafaa-i Hukuk Heyeti içindeydi (Kocabaşoğlu, 2001:57).

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Türkiye İş Bankası kuruluş aşamasında çok ciddi bir siyasi desteği arkasında gerek hissedar olarak ve gerekse idare meclisinde vazifeli milletvekilleri olarak bulmuştur. Bu desteklerin neticesinde çok kısa bir zamanda sermayesini büyük oranda artırmış ve bankacılık alanında önemli bir rol üstlenmiştir.

Türkiye İş Bankası kuruluşundan sonra da kendisine verilen ayrıcalıklarla imtiyazlı konumunu pekiştirmiştir. Ek-1'de yer verilen belgelerde görüldüğü üzere bazen hazineye kalan bir maden ocağının hisseleri banka namına banka müdürü tarafından tebellüğ edilmiştir, bazen de demiryolu inşaatı finansmanı için bankaya

başvurulmuştur. Ormanların işletilmesi ve petrol arama ve çıkarma işindeki finansman için de yine Türkiye İş Bankası'na müracaat edildiği gözlenmektedir.

1927'de İtibar-ı Milli Bankası'yla birleşerek sahip olduğu muafiyetleri uhdesine alan Türkiye İş Bankası bunun gibi imtiyaz ve muafiyetlerle dönemin devlet tarafından desteklenen en önemli özel milli bankası olduğunu açıkça göstermektedir.

İdare Meclisinin ilk toplantısında alınan bir kararla Celal Bey (Bayar) Umum Müdürlüğe getirilmiştir. Bu resmi karardan önce de Umum Müdür gibi vazife yapmış olduğunu kuruluş öncesi çalışmalar anlatılırken vurgulanmıştı. M. Kemal'in Celal Bey'i seçmiş olması da diğer kurucu hissedarlar ve idare meclis üyeleri gibi M. Kemal'e yakınlıkla ilgiliydi. Bunun yanında Celal Bey'in Ziraat Bankası ve Deutsche Orient Bank tecrübeleri de vardı. Ayrıca İttihat ve Terakkinin Bursa ve İzmir kâtip-i mesul vazifelerinde de bulunmuştu. I. Dünya Savaşı sonunda Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti saflarında Milli Mücadele lehine çalışmıştı. Son Osmanlı Mebusan meclisinde Saruhan(Manisa) Mebusu olan Celal Bey İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya gelerek TBMM çatısı altında çalışmalarını yürütmüştür(1921-1924). İktisat komisyonu raportörlüğüyle işe başlayan Celal Bey 1921'de İktisat Vekilliğine atandı ve 1924 yılında Mübadele, İmar ve İskân Vekilliğini yürütürken Türkiye İş Bankası'nı kurmak için görevinden ayrıldı. Celal Bey Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü'nü 1932 yılında tekrar İktisat Vekilliğine getirildiği için bıraktı. 1932-1937 yılları arasında İktisat Vekilliği 1937-1939 yılları arasında Başvekillik yapan Celal Bayar II. Dünya Savaşı esnasında CHP Milletvekilliği görevini sürdürdü. 1946 yılında üç arkadaşıyla birlikte Demokrat Parti'yi kurdu ve partinin ilk genel başkanı oldu. 1950'de iktidar olan Demokrat Parti'nin iktidarlık dönemi boyunca Cumhurbaşkanı olarak görev yaptı. 1960 darbesiyle tutuklanıp idama mahkûm edilen Celal Bayar 1964 yılında serbest bırakıldı ve 1986 yılında İstanbul'da öldü (Şenşekerci, 2000: 2327).

İş Bankası'nın tarihinde önemli bir yer teşkil eden hadiselerden biri de hiç şüphesiz İtibar-ı Milli Bankası ile birleşmesidir. 1926 yılı sonuna gelindiğinde Türkiye'de milli olma özelliğiyle, kuruluşu ve hissedar yapısıyla birbirine benzeyen iki banka, İtibar-ı Milli Bankası ve Türkiye İş Bankası olarak faaliyet gösterir durumdaydı. İki bankayı birleştirerek bir yandan Türkiye İş Bankası'nı güçlendirmek, masrafları azaltarak daha

çok şube açabilmek, bir yandan da benzer nitelikte iki bankanın gereksiz rekabetinin önüne geçmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu birleşmenin daha deneyimli, teşkilatı daha geniş ve yalnızca yarısı ödenmiş de olsa sermayesi daha büyük olan İtibar-ı Milli'nin değil de Türkiye İş Bankası'nın bünyesinde gerçekleştirilmiş olması, iktisadi nedenlerden çok siyasi nedenlerle açıklanabilir. Zira İtibar-ı Milli geçmiş dönemin projesi iken, Türkiye İş Bankası yeni dönemin ve rejimin projesiydi.

1926 yılının sonunda İtibar-ı Milli'nin sermayesinin 2.027.220 liralık kısmı (% 50.68'i) ödenmiş durumdaydı. 2 milyon lira sermayesi olan Türkiye İş Bankası'nın ise sermayesinin tamamı ödenmiş durumdaydı. Bu durumda İtibar-ı Milli hisselerinin Türkiye İş Bankası hisseleriyle birebir değiştirilmesi tartışmalara yol açtı. Nihayetinde Türkiye İş Bankası genel kurulunun 20 Haziran 1927'de yaptığı olağanüstü toplantıda Türkiye İş Bankası'nın sermayesinin tamamının ödenmiş olması ve İtibar-ı Milli'nin sermayesinin yarısının ödenmiş olmasından dolayı iki İtibar-ı Milli Bankası hisse senedi bir Türkiye İş Bankası senedine eş tutulmuştur. Bu durum imzalanan sözleşme de şu şekilde yer almaktadır.

“İtibar-ı Milli'nin her biri on lira değerinde olan 400.000 hisse senedinin yarısının karşılığı olan beş lira ödenmiş olduğundan, İş Bankası'nın tamamı ödenmiş on lira itibari değere sahip bir hisse senedi, İtibar-ı Milli'nin iki hisse senedi ile değiştirilecektir.(Madde 9)” (Kocabaşoğlu, 2001:115).

İtibar-ı Milli'nin sermayesinin ancak yarısı olduğu için tümü ödenmiş olmak koşuluyla bu bankanın 200 hissesine sahip olanlara da bir adet Türkiye İş Bankası “müessis” hisse senedi verilmiştir. Değiştirme işi bittikten sonra Türkiye İş Bankası'nın “müessis hisse senetleri”nin sayısı 2482 olarak kesinleşmiştir. Burada müessis hisseler dışındaki hisselerin değişiminin tam yapılamadığı ve devletin bazı kurumlarının ve şahıs olarak bazı vatandaşların almış oldukları İtibar-ı Milli hisse senetlerinin Türkiye İş Bankası hisse senetlerine dönüştürülmediğine dair bazı tereddütler de vardır.

Ayrıca bu sözleşmenin 1. maddesinde İtibar-ı Milli'nin sahip olduğu tüm menkul ve gayrimenkul varlıklar ve İtibar-ı Milli'ye tanınmış bütün hak ve menfaatler Türkiye İş Bankası'na devredilmekteydi. Fakat bu ayrıcalıklı durum çok uzun sürmedi ve 1928 yılında çıkarılan bir kanun ile Türkiye İş Bankası'na tanınan bu ayrıcalıklar kaldırıldı. Yine aynı kanun ile Osmanlı Bankası'nın sahip olduğu ayrıcalıklar Türkiye İş Bankası

da dâhil olmak üzere diğler Ziraat, Sanayi ve Maadin, Emlak ve Eytam bankalarına da tanınıyordu. 1932 yılında TCMB'nin kurulmasıyla kaldırılacak olan ayrıcalıklar Şu Őekildeydi:

“Bankanın tüm bina ve depoları gayrimenkullerden alınan her türlü vergiden, Bankanın kazancı her türlü sermaye ve muamelat vergisinden ve hisse senetlerinin tabi olduğu her türlü resimden, Belirli koşullar altında damga resminden muaf tutulacaktır.”

Türkiye İŞ Bankası'nın kuruluş esnasındaki ayrıcalıklı konumunu inceledikten sonra bankalar içindeki genel durumuna bakmak dönemin bankacılık sektörünü anlamak açısından faydalı olacaktır. 1932 yılında yapılan kapsamlı bir çalıŐmaya göre 1932 yılında Türkiye'de TCMB dışında 54 banka bulunmaktaydı. Bu çalışmada bankalar sermayelerine göre üç gruba ayrılıyor; Kamu bankaları, Milli zel bankalar ve Yabancı bankalar. Bütün bu bankaların denmiŐ sermaye toplamları 67 milyonu aşmaktadır buda o zamanki gayr-i safi milli hasılanın yaklaşık % 6'sına tekabül etmektedir. Bu oranın 1998 yılında % 3.1 olduğu düşünüldüğünde bankacılık sisteminin o dönem için ekonomideki yerinin önemi anlaŐılacaktır. Toplam denmiŐ sermayenin %61.1'i dört kamu bankasında, % 18.7' si 40 adet milli özel bankada, kalan % 20.2'si ise 10 tane yabancı bankadaydı. Türkiye İŞ Bankası'nın diğler milli özel bankaların içindeki payı ise 5 milyonluk denmiŐ sermayesi ile % 39.5' i buluyordu. Bankanın aktif büyüklüklerinin GSMH'ye oranının hızlı bir Şekilde arttığı görülmektedir. 1924 yılında 300 bin civarında aktif büyüklüğü bulunan bankanın 1933 yılında 6.5 milyon aktif byklğe ulaŐtıđı gözlemlenmektedir.

Türkiye İŞ Bankası'nın büyük ölçekte yapmış olduğu kredi ve fonlama iŐlerinin yanında milleti tasarrufa alıştırmak gibi bir amacı aile ve fert planında da gütmüŐtür. 1929 yılında ilk defa olarak bankanın İstanbul Şubesinde bir tasarruf günü yapılmıştır. Bu trene özellikle anneler ve öğretmenler davet edilmiştir. Her çeŐit terbiyenin aile ve okulda başladığı düŐünülerek özellikle bu kesim davet edilmiştir (Kocabaşoğlu, 2001:165).

Törende konuŐma yapan İdare Meclisi Reisi Mahmut Bey Amerika ve Almanya'dan örnekler vermiş bu ülkelerde okullara dağıtılan kumbaralarda toplanan paraların 100

milyonları bulduğunu ifade ederek bireysel tasarrufun ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır (İğdemir, 1976:15).

Sonuç olarak dönemin en büyük özel milli bankası olan Türkiye İş Bankası *milli banka* düşüncesinin Cumhuriyet dönemindeki en önemli temsilcisidir. Dönemin iktidarı bankacılıkla ilgili politikalarını bu banka üzerinden icra etmiştir. Bunu yaparken de somut yasalar yerine bankayla olan yakın ilişkiler kullanılmıştır. Bankanın bu rakipsiz konumunu kendinden daha büyük olan İtibar-ı Milli'yle birleşmesi de tescillemiştir. Banka o dönemden bu zamana aynı isimle faaliyetine devam eden tek banka olma hususiyetiyle birlikte 2013 yılı itibariyle en büyük aktif büyüklüğe sahiptir (Türkiye Bankalar Birliği, 2013).

3.5. Taşrada Kurulan Mini Bankalar

İzmir İktisat kongresinde alınan kararlar milli bir ekonomi oluşturma yönünde kurulması istenen ana ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasıyla uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye İş Bankası (1924) ana ticaret bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası (1925) ana sanayi bankası olarak kurulmuşlardır. Bunların yanında mahalli bankacılık da gelişmiş birçok merkezde yeni milli bankalar kurulmuştur. Fakat bu yerel bankaların kurulması ve teşvik edilmesi için devlet hususi bir politika ve mevzuat takip etmemiş çoğu tek şubeli olan bu bankalar genel iktisadi şartlar içerisinde kurulmuş ve faaliyet yürütmüşlerdir.

Bankaların genel iktisadi şartlar içerisinde kuruluş ve gelişme gösterdiği 1933 yılı öncesi dönemde bankaları düzenleyici bir kurum olmadığından bankalar standart bir muhasebeye bile sahip değillerdi. Bunun sonucu olarak hem bugün o döneme ait bankaların karşılaştırılması güçleşiyor hem de o dönem yönetimi tarafından bankaların denetlenmesi mümkün olmuyordu. Açılan bankaların denetlenmediği bir ortamda yeni açılacak olan bankalara ait özel bir hüküm de yoktu. Bankalar da diğer şirketler gibi Türk Ticaret Kanunu'na tabi idiler. Bu durum banka kurmayı kolaylaştırıyordu. Bu dönemde kurulan bankaların bir diğer ortak özelliği de bankaların sadece bankacılık faaliyetleri yürütmek için değil de çeşitli iştirakler ile doğrudan reel iktisadi faaliyetlerde bulunmak üzere kurulmuş olmalarıydı (Kocabaşoğlu, 2001:166).

Bu dönemde (1924-1932) dördü İstanbul'da olmak üzere toplam 31 tane özel milli banka kurulmuştur. Bankaların şehirler ve bölgeler arasında dağılımına bakıldığında bunlardan Diyarbakır, Elazığ ve Trabzon haricindekiler Ankara, Ankara çevresi ve genel olarak Ege Bölgesi'nde kurulmuşlardır.

Bu dönemde kurulan milli özel bankaların itibari sermayeleri 7.1 milyondan 11.8 milyona çıkarken ödenmiş sermayeleri de 3.9 milyondan 8.7 milyona çıkmıştır. Reel rakamlarla ise itibari sermaye 6.1 milyondan 10.2 milyona çıkarken ödenmiş sermaye 3.4 milyondan 7.5 milyona çıkmıştır.

Meşrutiyet döneminde kurulan bankaların itibari sermayesi 1.9 milyonu ödenmiş olan 3.6 milyon liradır. Cumhuriyet döneminde Meşrutiyet döneminden kalan bankalara toplam 1.8 milyonu ödenmiş 1.9 milyon itibari sermaye artırımında bulunulurken Cumhuriyet döneminde kurulan bankalara 7.5 milyonu ödenmiş olan 10.2 milyon itibari sermaye artırımında bulunulmuştur.

Bu bankaların çoğu tek şubeli olarak ömürlerini tamamlamış ve 1940'lara gelmeden tasfiye olmuşlardır. Bu taşra bankaları içinde şubelerini artırarak uzun ömürlü olan, sermaye olarak da dikkat çeken banka Adapazarı İslam Ticaret Bankası'dır. Osmanlı döneminde kurulmuş olan bu bankanın ismi 1927 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin sebebi de şu şekilde ifade edilmiştir.

“Ruznameden anlaşılacağı veçhile maksadımız 1913 (1329) senesinde Hristiyanların teşkil ettiği Adapazarı Bankası'ndan tefrik için bankamızın unvanına konulan İslam sıfatına lüzum kalmadığından İslam kelimesinin necip milletimize izafeten Türk kelimesi ile tebdili ve şirket unvanının Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi'ne kalbidir.” (Kutluata, 1970:34).

Adapazarı Türk Ticaret Bankası'nın 1929 yılında İstanbul ve İzmir'de birer olmak üzere toplam 23 tane şubesi olmuştur. Yine bu bankanın da bankacılık faaliyetlerinden başka işleri de yürüttüğü şu cümlelerden anlaşılıyor “Bu müessese ticari bankacılığa ilaveten doğrudan doğruya ticaretle de iştigal etmektedir. İstanbul şubesi, dâhilden gönderilen mahsulatın satışını bir komisyon mukabilinde yapmaktadır.” (Hines vd. 1964:42).

Cumhuriyet döneminde kurulan en büyük taşra bankalarından birisi Akhisar Tütüncüler Bankası'dır(1924). Bankanın kuruluş sermayesi 500.000 TL'dir. 70.000 TL'lik hisse senedi Maliye Bakanlığı'na aittir. 1927 yılında bankada en çok hisse sahibi Maliye Bakanlığı ile Ziraat Bankası'dır (Ökçün, 1973:444). 1929 yılında banka sermayesinin tamamı ödenmiş durumdadır. Bu banka Akhisar bölgesindeki tütün üreticilerine ve tüccarlarına kredi veriyordu. Bunun yanı sıra üzüm, pamuk ve zeytin üreticisi ve tüccarlarına da kredi sağlıyordu. Bankanın Ziraat Bankası ve İstanbul, İzmir gibi büyük merkezlerdeki özel ve yabancı bankalarla kredi alış verişi yaptığı ve 1935'de kendisinin ve müşterilerinin zeytinini işlemek için bir zeytinyağı fabrikası kurduğu bilinmektedir (Silier, 1973: 498).

Bu dönemin sermaye olarak önemli diğer bir bankası da İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'dır (1928). Kuruluş sermayesi bir milyon olan bankanın sermayesinin yarısı ödenmiş durumdadır. Büyük hissedarlarını İzmir Özel İdaresi ve İzmir Tayyare Cemiyeti Reisi'nin yaptığı bankanın 11.116 hissedarı vardır. Bu hissedarlardan sadece 130 tanesinin hisse miktarı 500 TL'den fazladır. Bankanın diğer hissedarları incelendiğinde İzmir'in köylerine kadar uzanan küçük esnaf ve köylülerden mürekkep olduğu görülmektedir. Bankanın hisse senetleri Türk Vatandaşlarına münhasırdır.* (Silier, 1973:509) Banka 1959 yılında Egebank ismini almıştır. 2001 yılında TMSF'nin el koyduğu banka Oyak Bank ile birleştirilmiştir.

3.5.1. Milli bankacılık hakkındaki teşvikler

Milli bankaların konumlarını güçlendirmek için 1928 yılında çıkarılan bir kararname ile milli bankaların tümü “hükümetçe muteber” banka sınıfına dâhil edilmiştir. Böylelikle hükümet müzayede ve ihalelerinde istenilen teminat için milli bankaların aracı olması mümkün kılınarak bu alandaki etkinlikleri artırılmıştır. Yabancı bankaların teminat için aracı olmaları ise Bakanlar Kurulu'nun kararına bırakılarak bir nevi kısıtlama getirilmiştir.

Vilayet Müftülüğü'ne gönderilen bir tebliğde de Ziraat, İş, Emlâk ve Eytâm ile Sanayi ve Maadin milli bankalarının ve Selânik ve Osmanlı yabancı bankalarının teminatlarının şartsız kabulü diğer milli bankaların ise ödenmiş sermayesinin belli bir

oranda olması kaydıyla kabulü istenmiş ve bir ekle bankaların sermayeleri bildirilmiştir.

Milli bankaların faaliyetlerini tezyit (artırma) ve takviye için hazinece bazı iştirakler yapılmıştır. Mesela Ticaret Vekâleti İzmir Liman İşletmelerine iştirak etmek için Akhisar Tütüncüler Bankası ve İtibar-ı Milli Bankası senetlerini kullanmıştır. Daha sonra bu senetlerin bedeli hazinece ödenmiştir. Böylelikle milli sermaye teminat olarak kullanılmakta ve milli bankalara hazinece kredi sağlanmaktadır.

Milli bankalar için en önemli teşviklerden biri de sahip oldukları muafiyetlerdir. Çeşitli vergilerden muaf olmayı içeren bu muafiyetler 1928 yılının Mayıs ayında kaldırılmıştır. Fakat aynı yılın Haziran ayında eski muafiyetlerin yerini Osmanlı Bankası'nın sahip olduğu muafiyetlerin alması kararlaştırılmıştır. Bu kararla Osmanlı Bankası'nın muafiyetlerinin kaldırılacağı tarihe kadar milli bankaların da (Ziraat, Sanayi ve Maadin, Emlak ve Eytam ve Türkiye İş Bankaları) Osmanlı Bankası'nın muafiyetlerine sahip olmasına izin verilmiştir.

Genel olarak verilen bu teşviklerin yanında bankalara özel yardımlar da yapılmıştır. Mesela Adapazarı Türk Ticaret Bankası'nın mali bir sarsıntı geçirdiği dönemde Milli Bankalar Müdürleri Heyeti'nin incelemesinden sonra şöyle bir tespit yapılır:

“Bankanın buhranlı vaziyete düşmesinin su-i niyetten veya usulsüz muâmelâtan mütevellit (dolayı) olmadığı anlaşılmış ve memleket hayatı iktisâdiyesinde yer tutmuş olan bu müessesenin kuvvetli bir yardımla kurtarılması birçok cihetlerden faydalı ve lüzumlu görüldüğünden bu maksadın temini için Bankanın tezyid edilecek (artırılacak) sermayesine Millî Bankalarla birlikte Hazinesinin de iştirâki münâsip görülmüş”

Böylelikle bankanın içine düştüğü sıkıntılı durum hazinenin yardımıyla atlatılmıştır. Milli bankalar hakkındaki bu teşviklerden sonra dönemin dergi ve mecmualarında milli bankalar hakkındaki yazılardan bahsetmek uygun olacaktır. Bahtiyar Galip Hayat Mecmuası'ndaki yazısında kredinin ticaret için ne denli gerekli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Ticaretin terakki ve inkişafı (ilerlemesi ve gelişmesi) “itibar” denilen manevi sermayenin vücuduyla kaimdir. Bu esası mutlak olarak kabul etmek icab eder. Mübadele tarikiyle açılan ilk ticaret devresinde bile emniyet muhassılası olan (oluşturan) itibarın pek mühim bir rol oynadığı sabittir. Öteden beri cari bir

düstura göre nakit sermayesinin bir de itibari sermayesi vardır ki bu o tacirin piyasadaki marufiyeti (bilinirliği) iştigal ettiği şube-i ticaretteki vukuf ve ihtisası becerikliliği gibi amillerle ölçülür ve alekser (çoğunlukla) maddi sermayesinin iki üç misline baliğ olur (ulaşır). Beynettüccar (tüccarlar arasında) bu itibara sermaye havası derler. Frenkler bunu “kredi” kelimesiyle ifade etmektedirler. Bir memlekette kredi esasatı ne kadar geniş olursa o memlekette ticaret de o kadar terakki ve tevessü (ilerler ve genişler) eder.”

Yazının devamında kredinin de ticaret, üretim ve alım-satımın da fennileştiğini ve bunu dikkate alarak hareket edilmesi gerektiğini söyler. Sonrasında memlekette kredi müesseselerinin yetersizliğinin nedenlerini sıralar ve bu sorunun memleket bireylerine “tasarruf etme” ve bu tasarruflarını gayr-i menkul haricinde kredi müesseselerinde değerlendirme alışkanlığının verilmesiyle çözülebileceğinin üstünde durur (Bahtiyar, 1926: 15).

Milli bankaların insanları tasarruf etmeye teşvik etmesi de bu dönemin mecmualarında oldukça sık rastlanan bir haberdur. Mesela Türkiye İş Bankası 1928 yılında aldığı bir kararla yurtdışından kumbaralar getirterek tasarruf mevduatını artırmak için ciddi bir reklam kampanyası düzenlemiştir. Hatta bu tasarruf hesabı sahiplerinin içinden kura ile seçilen iki kişiye biner liralık ikramiye verileceği duyurulmuştur. Milliyet gazetesi “Tasarrufa Alışmalıyız” başlıklı yazısında olayı şöyle anlatıyor.

“Türkiye İş Bankası çok faideli bir harekete geçmiştir. Aileler arasında tasarruf fikrini tenmiye (artırmak) için bilhassa çocuklarımızı tasarrufa alıştırmak maksadıyla banka tarafından çok hoş bir vasıtaya müracaat edilmiştir. Bu vasıta da resmimizde gördüğümüz zarif kutudur. Herhalde her aile babası bu kutudan bir tane alırsa çocuğunu sevindirmiş olacaktır. Bu kutu, içerisine atılmış paranın çıkarılmasına imkân olmayacak surette yapılmış mükemmel bir kumbaradır.” (Kocabaşoğlu, 2001, 155)

3.5.2. Kuruluş yöntem ve gerekçeleri

Cumhuriyetin ilk on yılını kapsayan bu dönemde kurulan bankaların kuruluş yöntemleri iki başlıkta incelenebilir. Birinci grup siyasal iktidar tarafından veya siyasal iktidar çevresinde oluşum gösteren bankalardır. Bunlar arasında Türkiye İş Bankası (1924), Sanayi ve Maadin Bankası (1925), Emlak ve Eytam Bankası (1926) gibi çok büyük sermayeli bankalar vardır. Türkiye İş Bankası özel sermayeli bir banka olmasına rağmen arkasındaki sermaye ve kuruculara bakıldığında yarı özel yarı devlet bir hüviyet kazanarak diğer iki devlet bankasıyla dönemin en önemli bankalarını teşkil

etmişlerdir. Bunun yanında 1924 yılında Ziraat Bankası'nın yeniden örgütlenmesi çalışmaları da siyasal iktidarın bankacılık faaliyetleri üzerindeki doğrudan etkisini göstermesi açısından önemlidir (Ökçün, 1973:466).

İkinci oluşum ise II. Meşrutiyetle başlayan milli bankacılığın devamı niteliğindedir. Taşrada görülen bu tarz bankacılığın en yaygın biçimi belirli bir şehir veya kasabada bulunan tüccar veya toprak sahiplerinin, bir veya birkaç milletvekilinin öncülüğünde banka kurmalarıdır. Aksaray Halk İktisat Bankası (1924), Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası (1926) ve Eskişehir Bankası (1927) bu kuruluş biçimine örnek gösterilebilir. Bu oluşum Akhisar Tütüncüler Bankası'nda olduğu gibi milletvekillerinin, tüccar ve toprak sahiplerinin birkaç kasaba veya şehri kapsayacak şekilde büyük bir bölgeye yayıldığı şekliyle de gerçekleşebilmektedir. Eğer banka kurucuları içerisinde milletvekili bulunmuyorsa o zaman da muhtemelen kuruculardan bir veya bir kaç Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup kimselerdir (Ökçün, 1973:466).

Bankaların kuruluş gerekçelerine bakılacak olunursa; İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nın kuruluşu esnasında İzmir Vilayeti Mahalli İdaresi (İl Özel İdaresi) adına Vali Kazım Paşa'nın kaleme aldığı bildiriye bankanın kuruluş amacı hakkında şu satırlara yer verilmektedir. “İzmir Esnaf ve Ahali Bankası, toplumumuzun hususiyle, esnafımızın, sanatkârlarımız, tacirlerimizin, çiftçimizin, rençberimizin, işçilerimizin itibarlarını temin, her türlü gayretlerini arkalamak maksadıyla kuruldu.”

Yazının devamında Vali az miktarlarda paraya muhtaç olan vatandaşların faizcilerden yüksek faizlerle borç almak zorunda kaldıklarını ve perişan olduklarını dile getirdikten sonra bankanın yardımını ve arkalamasını talep etmeyenlerin bu sıkıntılarının devam edeceğini söylemektedir. Yazının sonunda ise hisse senedi sahibi olmanın çok önemli ve kazançlı bir iş olduğunu ve hisse senedi satışlarında büyük kolaylıklar gösterileceğini bu sebeple hiç değilse küçük çocuklar için her sene artırılmak üzere birer hisse satın alınması gerektiğini ifade eder. Kazım Paşa bildiriye “Esnaf ve Ahali Bankası mübarek bir feyiz kaynağı ve iktisadın, halkımızı koruyan çelik kalası olacaktır.” sözleriyle bitirmektedir (Ökçün, 1973:470).

Taşrada kurulan milli bankaların kuruluş gerekçelerini bizzat kuruldukları zaman açıkladıkları gerekçelerden başka TBMM'ye gönderilen dilekçelerden de öğrenebiliriz. Mesela dönemin Adana Mebusu Zamir Bey'in Adana'da milli bir banka kurulması gerekliliğini ifade ettiği dilekçesi şu şekildedir:

“Riyaseti Celileye

Hükümetimizin pek mühim pamuk yetiştiren bir vilayeti olan Adana'nın vaziyet-i hazırası itibariyle milli bir bankaya malik olmadığından elde ettiği pamuk istihsalatından halkımız müstefid olamadığı (istifade edemediği) gibi bir takım gayri milli sermayedarların tazyik-i ihtikârı (vurgunculuk baskısı) altında da ezilmektedirler.

Bu husus hakkında hükümetimizin esaslı çareler düşünmesi pek tabii olmakla beraber vakti zaman müstahsillerimizin (üreticilerimizin) zararına devam etmekte. Hiç olmazsa İtibar-ı Milli bankasının bir şubesinin de Adana'da küşadını (açılmasını) İktisat Vekâletimizin temin etmesini temenni ederim.”

3.5.3. Cumhuriyet kadrolarının rolü

Bu dönemde kurulan devlet bankalarının (Sanayi ve Maadin, Emlak ve Eytam) sermayece büyük çoğunluğu teşkil ettiği yukarıda ifade edilmişti. Bunlar hakkında iktidar kadrolarının etkin rolünü anlatmak pek bir şey ifade etmeyecektir. Bunun yanında Türkiye İş Bankası'nın da tam bir devlet bankası olmamasına rağmen yabancı araştırmacıların kendisine yarı-özel diyecekleri kadar iktidar kadrosuyla yakın ilişkiler içinde olduğu beyan edilmişti.

Bunların dışında kalan taşra bankalarına bakıldığında da aynen Meşrutiyet idaresinde olduğu gibi banka kurucularının ya bizzat dönemin yöneticilerinden olduğu veyahut da idarecilere yakın tüccar ve büyük toprak sahipleri oldukları görülür. Mesela 1927 yılında kurulan Eskişehir Bankası'nın en büyük hisseye sahip kurucusu Eskişehir Mebusu Emin Bey'dir. Emin Bey aynı zamanda büyük toprak sahibi bir tüccardır. 500 bin sermaye ile kurulan bankanın 70.400 lira sermayesi kendisine aittir. Ayrıca sermayenin 50 bin lirası Eskişehir Özel İdaresine 15 bini de Eskişehir Belediyesi'ne aittir (Ökçün, 1973:434).

1924 yılında kurulan Akhisar Bankası'nın 250 kurucusunun arasında da Akhisar, Manisa, Gördes, İzmir, İstanbul, Ankara, Kırkağaç ve Soma'dan tüccar, emlak ve arazi sahipleri ile mebuslar bulunmaktadır. Kuruluş sermayesinde Maliye Bakanlığı ve

Ziraat Bankası da önemli paylara sahiptirler. 1926 yılında kurulan Aksaray Halk İktisat Bankası'na bakıldığında da Aksaray Mebusu ve müftüsü etrafında toplanan eşraf, tüccar ve toprak sahiplerinin kurucular olarak öne çıktığı görülmektedir (Ökçün, 1973:443) 1931 yılında kurulup kısa bir süre içinde faaliyetine son verilen Diyarbakır Bankası'nın kurucuları şehrin Birinci Umumi Müfettişi İbrahim Tali Beyefendi ve yerel tüccarlardan oluşmaktaydı. Banka'nın kurulmasında ve denetlenmesindeki müfettişler devleti temsil ederken tüccarlar ise milli iktisadi unsuru temsil ediyorlardı (Özer, 2012: 387).

İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nın kurucuları ve en büyük hissedarları arasında da dönemin İzmir Valisi ve İzmir Tayyare Cemiyeti Reisi bulunmaktadır. Nevşehir Bankası (1927) ve Denizli İktisat Bankası'na bakıldığında yine bu bankalarda da Nevşehir ve Denizli Mebuslarının etrafında toplanan tüccarlar olduğu görülür. Bunların yanında kurucuları arasında Mebus veya Vali seviyesinde bir yöneticinin bulunmadığı taşra bankaları da mevcuttur. Mesela Ermenek Bankası (1927) ve Şarki Karaağaç Bankası (1927) bünyesinde böyle bir yönetici kesim bulunmamaktadır. Fakat kurucular detaylı olarak incelendiğinde bu bankaların kurucularının çoğunun Cumhuriyet Halk Fırkası mensupları oldukları görülmektedir (Ökçün, 1973:452).

3.5.4. Bankaların uğraşı alanları

İkinci bölümde Ökçün'ün 1909-1930 döneminde kurulan bankaları bizzat siyasi iktidarın kurduğu bankalar ve siyasi iktidarın desteğiyle eşraf tarafından kurulan bankalar olarak ikiye ayırdığı ifade edilmişti. Bu ayrıma göre siyasi iktidarın desteğiyle eşraf tarafından kurulan bankalar sınıfının çoğunluğunu Meşrutiyet dönemindeki bankaların oluşturduğunun bizzat siyasi iktidar tarafından kurulanların ise Cumhuriyet döneminde yoğunluk gösterdiğinin altı çizilmiştir. Buna göre bizzat siyasi iktidarın kurmuş olduğu bankaların uğraşı alanlarına bakıldığında her birinin altına Cumhuriyet döneminin yapı taşları olan bankalar gelmektedir. Dönem bankalarının uğraşı alanları (i) Ticari kredi, (ii) Sanayi kredisi ve (iii) Emlak kredisi veren bankalar olarak ayrıldığında bankaların alt başlıklarının bu dönemde kurulan bankalar ile doldurulduğunu görmekteyiz. Türkiye İş Bankası aynı İtibar-ı Milli gibi ticari krediyi ulusal planda örgütleme amacıyla kurulmuştur. Amaç dışında bazı

uygulama benzerlikleri de mevcuttur. Her iki bankada kuruluşlarını takip eden süreçte birer sigorta şirketi kurmuşlardır. Ayrıca özellikle madencilik alanında almış oldukları imtiyazlar ve yabancı sermaye ile belli oranda yapmış oldukları ortaklıklar benzerliklerini pekiştirmektedir.

Yazarın ikinci şıkka verdiği örnek de yine bu dönem de kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'dır (1925). Osmanlı döneminden devralınan devlet sanayi kuruluşlarını kurulacak yeni şirketlere devredene kadar işletmek, sınai iştirakler kurmak, maden işletmek ve maden veya sanayi alanında faaliyet gösteren işletmelere kredi vermek amaçlarıyla kurulan banka Türkiye'de ilk defa devletin sanayi kredisi ve sanayi iştiraklerini örgütleme çabası olarak ortaya çıkmaktadır. Son olarak üçüncü şık altında da Emlak ve Eytam Bankası gösterilmiştir. Emlak kredisini ulusal alanda örgütleme amacıyla kurulan banka uzun yıllar başkent Ankara'nın geliştirilmesi için çalışmıştır (Ökçün, 1973:473).

Meşrutiyetten Cumhuriyet'e geçişte bankaların uğraşı alanlarının büyük benzerlikler gösterdiklerini ifade etmekle birlikte ince bir farkın altını çizmekte fayda vardır.

Cumhuriyet dönemini bir önceki dönemden ayıran özellik, Meşrutiyet dönemindeki kısa vadeli tarım, ticaret ve esnaf kredisinin yanında Cumhuriyet'in sanayi kredisine yönelik çabalarıdır. Fakat bu çabaların arzu edilen seviyede olmadığı 1930 yılı Sanayi Kongresi raporlarından anlaşılmaktadır. Milli sanayi kuruluşlarının incelenmesinden sonra hazırlanan raporda sıkıntı şu şekilde dile getirilmektedir:

“Memlekette sanayi kredisi yoktur. İşletme kredisi her yerde ticari kredidir. Sanayimizin bugün kısmen istifade edebildiği kredi devlet sanayi müesseseleri müstesna olmak üzere yalnız bu ticari kredidir... bu ticari kredinin para şekli mahduttur (sınırlıdır). Daha ziyade müteamil (geçerli) olan emtia (mal) kredisidir. Kaldı ki sanayimizin istifade ettiği kredilerin faiz seviyesi de çok yüksektir”

Raporun devamında uzun vadeli sanayi kredilerine olan ihtiyaç dile getirilerek bu alandaki kredi mekanizmalarının düzgün çalıştırılması gerektiği söylenmektedir (Silier, 1973:512). Bir tahmine göre sınai kredilerin milli ve yabancı bankaların toplam kredileri içinde ancak % 20 gibi bir orana tekabül ettiği düşünülmektedir (Hamit ve Saka, 1930:84). Bunun sebebi de açıktır. Kredi mekanizmasının denetlenmediği bir

ortamda krediler en hızlı getiriye sağlayan ticari krediye yöneleceklerinden sanayi yatırımlarını finanse edecek olan kredilerin bulunması güçleşecektir. Bu girişimler yeterli olmamakla birlikte özellikle Büyük Buhranın etkisiyle devletin iktisadi alanda etkisini daha çok hissettirmesiyle artarak devam edecektir.

3.5.5. Büyük Buhran'ın bankacılık üzerindeki etkileri

I. Dünya Savaşı süresince görülen üretim kapasitesi artışının savaştan sonra da devam etmesi fiyatlarda önemli düşüöşlere sebep oldu. Bu durum aynı zamanda gelişmiş ölkelerin az gelişmiş ölkelerden ithal ettikleri tarımsal ürünlerin hacminde de gerilemeye sebep olmuştur. Bu nedenle genelde tarımsal üretime yoğunlaşmış ve tarımsal ihracat gelirleri düşen az gelişmiş ölkeler gelişmiş ölkelerden daha az sanayi ürünü talep etmişlerdir. Bu üretim fazlalığı ve talep düşüklüğü dünya üretiminin artmasına rağmen dünya ticaret hacminin azalmasına sebep olmuştur.

Bu durum Amerika'daki spekülatif mali faaliyetlerle beraber Büyük Buhranın zeminini hazırlamışlardır (Silier, 1973:494).

Buhran öncesi dönemde Türkiye'de olumlu hava koşullarının ve istikrarın da etkisiyle tarımsal üretim artmıştır. Özellikle belirli bölgelerde belirli ihraç malları üretimi hızla artmıştır. Öyle ki 1922 yılında Adana'da pamuk üretimi için kullanılan traktör sayısı 3 iken 1924 yılında 100'e ulaşmıştır. Daha önceleri tütüncülükte pek önemli olmayan Akhisar ilçesinde 1916 yılında tütün ekimine 2500 dönüm toprak ayrılırken 1927 yılına gelindiğinde 75.000 dönüm toprak ayrılmıştır (Tökin, 1990:67).

Bu tarımsal ürünlerin ihracatı için gerekli olan krediler genel olarak yabancı kredi kuruluşlarından temin edilmekteydi. İhracat finansmanının büyük oranda dış kaynaklardan sağlanması diğer ölkelerden etkilenmeyi kolaylaştırmıştır. Bu durum aynı zamanda İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük merkezlerdeki ihracat şirketlerinin ve büyük bankaların aşırı gelirler elde etmesine yarıyordu. Fakat bu durum diğer yandan üretimin kısa sürede bu kadar artmış olmasından dolayı normal şartlar altında büyük bankalarla rekabet edemeyecek olan yerel (taşra) bankaların da verimli hale gelerek mahalli bölgelerde ticaret ve tarım kredisi vererek belli karlar elde etmelerini sağlamıştır (Silier, 1973:497).

Genelde tek şubesi olan bu bankaların krediye olan aşırı ihtiyaçtan dolayı işlerlik kazandıkları ve bu ihtiyacın 1930'lardan sonra gerek devlet gerekse özel bankaların şubelerin yaygınlaşmasıyla azaldığı ve 1980'lere gelindiğinde bu dönemde kurulan bankalardan pek azının ayakta kaldığı ayakta kalanların da artık çok şubeli bankalar şeklinde faaliyet sürdürdükleri görülmektedir. Bu durum 1920'lerde tek şubeli olarak kurulan bankaların fazladan bir bankacılık karı elde etmekten çok Anadolu tüccar ve esnafını tefecilerin elinden kurtarmak amaçlı kurulmuş olmalarından kaynaklanmaktadır (Yılmaz, 2007).

3.6. Yeni Türk Devletinin Kuruluşu Sırasında Türkiye'de Bankacılık

İstanbul Emniyet Sandığı (1886) ve Ziraat Bankası'nın (1888) yanı sıra, 1923 yıl sonu itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren 16 yerel özel ve 13 yabancı banka vardı (Akgüç, 1975: 11-19).

Genellikle tek şubeli ulusal bankalar (tabloda listelenmiştir) yerel taleplere cevap vermiştir. Diğer taraftan, daha geniş bir faaliyet yelpazesine sahip diğer ulusal bankalar, ekonomideki kredi talebini karşılayamadı. Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketler büyük oranda yabancı bankalar tarafından finanse edilmiş olsalar bile, bu durum ulusal ekonominin gelişmesi için yeterli olmadı. Bu nedenle, ulusal bir endüstri oluşturmak için yeterli sermaye yoktu ve ticaret ortamı ülke genelinde yayılabilir.

Bankacılığın gelişimi, ülkelerin sanayinin ve ticaretin büyümesini besleyen kilit unsur olan yetersiz kredi hacminden kaynaklanan temel sorunların çözümü için hayati bir sorundur. Bu yapıyı değiştirmek ve ulusal bankacılığı geliştirmek için birçok girişimde bulunulmuştu. Zaman zaman Osmanlı devleti, bankacılık sektörünün ekonomik kalkınmadaki önemini tam olarak biliyordu. Bu sebeple, ulusal bir bankacılık sistemi yaratmaya yönelik bu girişimler, bu ekonomik kalkınmanın sağlanması için yeni Türk devletinin kurucusu tarafından da biliniyordu.

Şubat 1923'te düzenlenen İzmir Ekonomik Kongresi'nde, yeni Cumhuriyet'in ilk ve ekonomik sisteme ilişkin en önemli kararları alındı. Uygulanacak ekonomik politikalar, ülkenin ekonomik koşullarına ve ekonomik tarihine uyuyor. Bu nedenle,

ulusal bankacılık sisteminin kurulmasının bu kongrede en önemli önceliklerden biri olduğu görülmüştür.

Bu görüş, o dönemde Ekonomi Milletvekili Mahmut Esat Bozkurt tarafından açıklandı. “Büyük bir dikkat gösterdiğim sorun banka kuramazsak kredi sorunudur; yabancı sermaye tarafından ezilecektir. Bankalar, Türkiye'nin ekonomik sınırlarının önündeki bariyer olacak. Benim düşüncem, Türkiye ekonomik tarihinin bankalarla başlaması gerektiğidir. Banka özel girişimcilik tarafından kurulamaz. Hükümet bu konuda yardımcı olmalı. Ayrıca, tüccarların teklifiyle, Hükümetin katılımı ile ana ticaret bankasının kurulması İzmir Ekonomi Kongresi'nde oybirliği ile kabul edildi (Ökçün, 1968: 68).

Bu kongrede 1925 yılında alınan karar neticesinde Türkiye Sınai ve Maadin Bankası (Türkiye Sanayi ve Maden Bankası) kuruldu. ve ülkenin madencilik kaynaklarının geliştirilmesi, Türkiye'deki ilk Kalkınma Bankası olarak düşünülebilir. 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası (Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası) adını aldı ve faaliyetleri 1933 yılında Sümerbank'a (Türkiye'de tekstil sanayisini desteklemek için kurulmuş bir ulusal banka) devredildi.

1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası (İnşaat bankası) kuruldu ve konut kredisi vermekle görevlendirildi. Banka, uzun savaşların harap olduğu ülkedeki inşaat ve onarım işleri için kredi verecek. 1946'da adı Emlak ve Kredi Bankası olarak değiştirildi. 1923-1932 döneminde bankacılık sektöründeki önemli gelişmelerden biri de birçok bölgesel veya yerel bankanın kurulmasıydı. Bu bankaların kuruluşunun amacı, bölgesel kalkınmayı finansal krediler aracılığıyla desteklemektir. Genel olarak, bankaların kurucusu ya da sermaye sahibi, bankanın kredi müşterisi olacak yerel tüccarlar, sanayiciler ve esnaflardı.

Bu dönemde açılan bölgesel veya yerel bankalar aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 3.2: Cumhuriyet döneminde açılan bölgesel veya yerel bankalar

Banka Adı	Yeri	Tarihi	Açıklama
Akhisar Tütüncüler Bankası (Akhisar Tobacco Bank)	Akhisar	1924	Faaliyet Tütüncüler Bankası olarak devam etti.
T. Ticaret ve Sanayi Bankası (Turkish Trade and Industry Bank)	İstanbul	1925	1932 yılında faaliyetine son verdi.
Karaman Çiftçi Bankası (Karaman Peasant Bank)	Karaman	1925	1934 yılında faaliyetine son verdi.
İstanbul Esnaf Bankası (İstanbul Merchant Bank)	İstanbul	1925	1934 yılında faaliyetine son verdi.
Afyon Terakki Servet Bankası (Afyon Progress and Wealth Bank)	Afyon	1926	1978'de ismini Hisarbank'a değiştirdi ve 1983'te faaliyetlerini TCZB'ye devretti..
Aksaray Halk İktisat Bankası (Aksaray People economy bank)	Aksaray	1926	1936'da faaliyetine son verdi.
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bank (Niğde Peasant and Merchant Bank)	Niğde	1926	1939'da faaliyetlerine son verdi.
Eskişehir Bankası	Eskişehir	1926	Faaliyetlerine devam etti.
Akseki Ticaret Bankası (Akseki Trade bank)	Akseki	1927	1959 yılında faaliyetlerine son verdi.
Nevşehir Bankası	Nevşehir	1927	1948 yılında faaliyetlerine son verdi.
Ermenak Ahali Bankası (Ermenak People Bank)	Ermenak	1927	1948 yılında faaliyetlerine son verdi.
Kocaeli Halk Bankası (Kocaeli People Bank)	İzmit	1927	Türk Ekonomi Bankası olarak devam etti
Denizli İktisat Bankası (Denizli Economy Bank)	Denizli	1927	Türk İktisat Bankası olarak devam etti
Trabzon Tasarruf ve İkras Sandığı (Trabzon Bankası)	Trabzon	1928	1929'da adı Trabzon Bankası'na değiştirildi ve 1937'de faaliyetlerine son verildi..
Trabzon İktisat Ltd.Şirketi (Trabzon Economy Ltd.Co.)	Trabzon	1928	1929'da ismini Karadeniz Bankası olarak değiştirdi ve 1937'de faaliyetine son verdi..
Bor Esnaf Bankası (Bor Mercheant Bank)	Bor	1928	1950 yılında faaliyetlerine son verdi.
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bank. (Ürgüp Trader Bank)	Ürgüp	1928	1949 yılında faaliyetine son verdi.
Şarki Karaağaç Bankası	Ş.Karaağaç	1928	Adı 1962'de Sağlık Bankası'na değiştirdi ve 1975'te faaliyetlerine son verdi
Türkiye İmar Bankası (Turkish Housing Bank)	İstanbul	1928	Faaliyetlerine devam etti.
İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank)	İzmir	1928	Faaliyet Egebank olarak devam etti.
Elazığ İktisat Bankası (Elazığ Economy Bank)	Elazığ	1929	1980 yılında Odibank adını değiştirdi ve 1983 yılında faaliyetlerini TCZB'ye devretti..
Lüleburgaz Birlik Ticaret (Lüleburgaz Trade Unity)	Lüleburgaz	1929	1964 yılında faaliyetine son verdi.
Mersin Ticaret Bankası (Mersin Trade Bank)	Mersin	1929	1940 yılında faaliyetine son verdi.
Üsküdar Bankası	İstanbul	1929	1933 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası ile birleşti.

Kastamonu Bankası	Kastamonu	1930	1938'de faaliyetine son verdi.
Diyarbakır Bankası	Diyarbakır	1931	1939'da faaliyetlerine son verdi.
Kırşehir Ticaret Bankası(Kırşehir Trade Bank)	Kırşehir	1931	1939'da faaliyetlerine son verdi.

Kaynak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, TBB. Publications

Ayrıca, Türkiye yerel ulusal bankaları, Banque Chrisovelon (Bükreş Romanya), Genel Dış Ticaret Bankaları (Paris, Fransa), SSCI, Dış Ticaret Bankası (Moskova Sovyet Rusya), İtalyan Orient Bankası (Milan, İtalya) gibi bazı yabancı bankalar ve Bank - Franco Asiatic (Paris, Fransa), 1924-1929 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde şubeler açmıştır (Akgüç, 1975: 70).

3.6.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kuruluşu

Cumhuriyet döneminde bankacılık sektöründe atılan en önemli adımlardan biri, 1930'da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulmasıydı. Merkez Bankası, devlet ekonomisinin düzgün çalışması ve devletin işlemesi için gerekli bir kurum olarak kabul edildi. mali işlemlerini yapmak. Büyük Buhran'ın olumsuz etkileri Türkiye'de ekonomik sorunlara neden oldu. Para ve kredi işlemlerini kontrol etmek için bir kurum eksikliğinin üstesinden gelinmesi çok önemliydi. Döviz işlemlerini yönetmek ve spekülasyonları önlemek için ulusal bir merkez bankası kurulması gerekiyordu. Nitekim, 1929 krizlerinde TL'nin hızlı değer kaybetmesi, Merkez Bankası'nın kurulmasını hızlandırdı. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 11 Haziran 1930 tarihinde 15 milyon TL sermaye ile kuruldu. 1 Ocak 1932'de banka faaliyete başladı. Bankanın yönetimi, farklı partileri bankanın sermayesine katılmaya teşvik ederek özerk bir statü kurmaya çalıştı.

Yeni Merkez Bankası'nın kurulması ana fikri, Türk para sisteminde devletin para düzenleyicisi olarak görev yapan Osmanlı Bankası'nın hâkim yapısını kaldırmaktı.

Bu nedenle, Eldem'in belirttiği gibi, Osmanlı Bankası, bu gelişmelerin (devletin para düzenleyicileri olarak kalmaları) büyük ölçüde tutulduğu bir dönem olmuştur. Merkez bankasının kurulması, Osmanlı Bankası'nın geçici durumuna son vermiştir. 5 Haziran 1933'te Osmanlı Bankası, Türk hükümeti ile yeni bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma

bankanın imtiyazını 1 Mart 1952 tarihine kadar uzattı. Bankanın imtiyazlarına ilişkin olağan yazılar için hepsi ortadan kalktı.” (Eldem, 1999:418-419)

3.6.2. Belirli Görevlerle Kurulan Devlet Bankaları Dönemi: 1933-1944

1923-1929 yılları arasında kabul edilen ekonomik politikalar, özel sektörün ve girişimciliğin gelişmesine dayanıyordu. Bunu destekleyerek, Türkiye'de ekonomik gelişme teşvik edilmiştir. Bununla birlikte, zamanın ekonomik politikaları, özel sektörün sermaye birikimindeki güçlük, yetersiz altyapı ve teknik bilgi birikimi ve savaşlardan kaynaklanan yoksulluk gibi faktörler nedeniyle güçlü bir özel sektör kurmamıştır. 1929'daki büyük depresyonun yıkıcı sonuçları, Osmanlı Kamu Borçları'nın ağır ekonomik yükü, devlet tarafından yönlendirilen makro ekonomik politikaların devlet tarafından özel yönelimli devlete kaydırılmasına da katkıda bulundu. Bu nedenle, bu ana politikalar 1930'ların ortalarında terk edildi ve devlet ekonomiye müdahale etmeye ve ekonomide öncü bir rol üstlenerek kalkınmaya doğru ilk adımları atmaya karar verdi. Devletin temel işlevi, endüstriyel kurumlar kurmak, ekonomik ve sosyal altyapıya gerekli yatırımları yapmak ve özel şirketler için uygun bir ortam hazırlamaktı.

Ekonomik devletçilik stratejisi bankacılık sistemini büyük ölçüde etkiledi. Bu dönemde Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (Belediye Bankası) (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937), Halk Bankası ve Halk Sandıkları (Halk Bankası ve Halk Fonları) (1938) devlet tarafından kuruldu. Belirli görevleri olan bankalar ve sanayileşme planlarında gerekli işletmeleri kurmak, yönetmek ve finanse etmekle görevlendirildi (Türkiye Bankalar Birliği. 2009).

Bu kapsamda Sümerbank, sanayi tesislerinin kurulmasında, maden sahalarındaki Etibank ve şehirlerde, kasabalarda ve köylerde altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde Belediyeler Bankası'na önemli bir rol üstlenmiştir. Denizbank denizcilik işletmeleri kurulmasında ve onlara fon sağlamada önemli bir işlev yerine getirirken, Halk Bankası küçük esnaf ve sanatkarlara kredi sağladı. Bu dönemde, kamu işletmelerinin artan ihtiyaçlarının ve II. Dünya Savaşı nedeniyle savunma

harcamalarının artmasının bir sonucu olarak, hükümetin bankacılık sektöründen kredi talebi artması, hükümetin uzun vadede faydalanmasına yol açacaktır.

Dünya ekonomik krizi nedeniyle tarım sektörünün gelirindeki ve ticari faaliyetlerdeki düşüş, yerel bankaların çoğunluğunun tek şubeli ve 1930'ların başlarında kapanmasına neden olmuştur. Yine 1930 yılında, daha sonra Türkiye'nin en önemli özel bankalarından biri olacak olan Türk Dış Ticaret Bankası, Hazine'nin katılımıyla Adapazarı İslam Ticaret Bankası (Adapazarı İslam Ticaret Bankası) yerine kuruldu. Öte yandan, Ziraat Bankası, mahsul fiyatlarının sübvansede edilmesinde ve küçük ölçekli üreticilere kredi sağlanmasında önemli bir işlev yerine getirmiştir. Bankanın sermayesi 1937'de bir kez daha arttırılmış ve statüsü bir devlet ekonomik girişimi olarak değiştirilmiştir.

3.6.3. Özel Bankaların Gelişme Dönemi: 1945-1960

Savaş sonrası dönem her millet için yeni bir dönemdi. Savaştan sonra bir patlama dönemi başladı. Durum Türkiye için de aynıydı. 1950'de çok partili siyasal sisteme geçişin ardından Türkiye, ilk kez o dönemin ekonomisi için faydalı olacak olan 50 milyon USD Marshall Planı yardımını aldı.

Türkiye'de ticaret ve yerel sanayide önemli bir artış oldu. Özellikle hızlı mekanizasyona dayanan tarım sektöründeki gelişme çok etkileyiciydi. Bu dönemin en önemli özelliği, ülkeyi devlet yoluyla sanayileştirmeyi amaçlayan ekonomik etatist politikaların yerini, ekonomik kalkınmayı özel sektörün teşviki ile hızlandırılmasını teşvik eden bir politika oluşturmasıydı. Batı dünyasında olduğu gibi, liberalleşme, Türkiye'nin temel amaçlarından biriydi. Türk ekonomik sisteminin devletten devlete geçişinden liberal sisteme dönüşümünün gerçekleşmesini sağlamak için, ülkede yeterince büyük veya güçlü bir finans kurumu yoktu.

Tarım, sanayi, ticaret ve ulaştırma ve inşaat sektörlerine yapılan yatırım GSYİH'de bir artış ve parasal sisteme dayalı nispeten çağdaş bir ekonomi yarattı. Bu çabalar bankacılık sisteminde hızlı büyümeye neden oldu.

Örneğin, Akbank'ın kurulması bu gelişimin sonucunun iyi bir örneği olarak görülebilir. En önemli bölgelerden biri de o dönemde hızlı gelişme göstermiştir Adana şehridir. Yerel çiftçilerin işbirliği ile 37 il ve Kayseri kent sanayileşmesi girişimciler başladı. Özellikle pamuk üretimi ve dokuma keten endüstrisi bu işbirliğinin bir sonucu olarak çarpıcı bir gelişme göstermiştir.

Adana ve Kayseri kentinin önde gelen sanayicilerinden bazıları tarafından geliştirilen dokuma tekstil endüstrisinin finans problemini çözmek gerekiyordu. Ömer Sabancı, Bekir ve Ahmet Sapmaz, Nuri Has, Behice Nuri Yazgan, Mustafa Özgür ve İbrahim Tekin gibi bölgedeki sanayileşmeye öncülük eden aileler işbirliğine girmeye karar verdi (Toprak, 1998:21).

1944-1960 yılları arasında kurulan (birleştirilenler dahil) 30 bankanın sadece üçü Denizcilik Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Türkiye Öğretmenler Bankası (Deniz Ticaret Bankası, Türkiye Vakıf Bankaları ve Türkiye Öğretmen Bankası) devlet sermayesi altında kurulmuştur. özel bir yasa. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (1950) bu dönemde kurulan bankalar arasındaydı. Bankaların şubeleri 1944'te 405'ten 1959'un sonuna kadar dört katına çıkmıştır. Ayrıca, 1958'de, bankacılık mesleğinin gelişimi için çalışmalar yürütmek, işbirliğini sağlamak amacıyla 1958 yılında kurulmuştur (Akgüç. 1989: 48).

Bu dönemde, şube bankacılığı ve mevduat tahsilatına bağlı olarak rekabet, faiz oranları ve bankanın komisyon yüzdesi hükümet tarafından belirlendiğinden ve döviz işlemlerini gerçekleştirmeye yetkili tek bankanın Merkez Bankası olması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Mevduat tahsilatı konusundaki bu yoğun rekabet ortamında tanıtım ve reklam bankalar için en önemli araç haline geldi. Türk bankacılık sektöründe ilk defa, Yapı ve Kredi Bankası, mevduat sahiplerinin paralarını dışarıdan bankanın hesaplarına aktarmalarını sağlamak için ikramiye veya piyango sistemi planlamıştır.

Bankanın mevduat müşterilerine verdiği ödül, her yıl piyango çekilişiyle kazanılan bir apartman dairesiydi. Diğer bankalar tarafından yönetilen bu çok başarılı bir icattı. Bir

dairenin yanı sıra, altın, YKB, Akbank ve İş Bankası gibi bankalarca verilen mevduat sahipleri için de popüler bir hediye oldu. Belli bir süre sonra, banka hesaplarına daha fazla çekmek için mevduat kalmıştı. Görev tamamlandı.

1944-1960 arasındaki dönemin bankacılık yapısına bakarsak, sistem Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası ve T. Sınai Kalkınma Bankası dahil olmak üzere 27 özel bankanın ve 3 kamu bankasının girişi ile yapılandırılmıştır. 1958 itibariyle, sistemde 62 banka vardı. Banka şubelerinin sayısı 1959'da hızla artarak 1759'a ulaştı (Akgüç, 1989:62-63).

1958, Türk hükümeti için kriz yılıydı. Türkiye, yabancı para eksikliğinden dolayı darboğazda kaldı ve ardından ithalatta kısıtlamalar getirildi. Ulusal Koruma Kanunu bir kez daha yürürlüğe girdi, Banka kredileri dondu, ancak bu önlemlere rağmen, ekonomik ve finansal sorunlar çözülemedi. IMF ile müzakerelerin sonunda, Türkiye ekonomisini istikrara kavuşturmayı amaçlayan bir istikrar programı 4 Ağustos 1958'de kabul edildi. Ancak, yeni kurulan bankaların çoğu sistemde uzun süre kalmamış ve 10 küçük Türk bankası ve 1945-59 arasında dört yabancı banka tasfiye edildi. 1944-1960 arasında 16 bankanın net girişi ve mevcut bankalar arasında az sayıda birleşme olması durumunda, 1960 sonunda sistemdeki toplam banka sayısı 59'du (Denizer, 1997: 5).

Ekonomik aktivitedeki yavaşlama, 1950'lerin sonuna, 1958'deki durgunluğa ve İstikrar Programının daha da başarısız olmasına yol açtı. 1960-1964 yılları arasında Esnaf Kredi Bankası, Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, Doğubank ve Tutum Bankası gibi 15 küçük banka daha iflas etti.

Bu dönemde yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle, bu dönemin sonuna doğru yeni önlemler alınması gerektiği anlaşıldı. Devlete, önceki dönemde olduğu gibi ekonomide de önemli bir rol oynama çağrısında bulunulmuştur.

3.6.4. Planlanan Dönemde Bankacılık: 1960-1980

Liberal bir ekonomi politikasını uygulamak için harcanan çabalara rağmen, özel sektörün elinde yeterli sermayenin bulunmaması, ülkenin İkinci Dünya Savaşı

koşullarından gelen bölgenin savaşı konjonktürüyle daha da kötüleşen ekonomik ve mali koşulları Türkiye'de özel sektörün hızlı gelişmesinin yolunu açmıyor.

Bu nedenle, Türk devleti, 1960'ların başında planlı bir kalkınma modeli başlatmaya karar verdi. Planlanan dönemde, yerli mallar ile nihai malları üretmeyi ve eskiden insan gücü ile üretmeyi amaçlayan bir sanayileşme politikası planlandı.

1963 yılında planlı bir kalkınma stratejisinin başlaması bankacılık ve finans politikasında önemli değişiklikler getirmiştir. Hedeflere ulaşmak için kamu kesimi kaynakların tahsisinde ve mobilizasyonunda giderek daha büyük bir rol üstlendi. Bu nedenle bankacılık sektörü büyük ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altındaydı. Krediler ve mevduatlarda kullanılacak faiz oranları, banka komisyonları yüzdeleri ve kredi limitleri, devlet tarafından planlanan kalkınma sistemine uygun olarak belirlenmiştir. Mevcut bankalar yeni şubeler açmaya teşvik edildiler ve sabit masraflarını azaltmak için küçük ölçekli bankaları birleştirme çabaları sarf edildi. 1960'ların başında, birçok bankanın iflas ettiği ya da faaliyetlerinin durduğu bir dönem oldu. Bu nedenle bankacılık sektöründen büyük miktarda mevduat çekildi.

Planın önerisi doğrultusunda, hükümet, 1962-1975 yılları arasında, mevduat toplama yetkisi olmayan 4 yeni kalkınma ve ihtisas bankası kurulmasına izin vermiştir. 1962-80 döneminde, güçlü düzenleyici giriş engelinin varlığını gösteren yalnızca üç yeni ticari banka kurulmuştur. Diğer taraftan, daha önce belirtildiği gibi, 1960-80 döneminde 23 banka ya tasfiye edildi ya da birleşti; bu, banka sayısını 1959'un sonunda 59'dan 1980'e kadar 43'e düşürdü.

Kalkınma bankaları T.C. 1962'de kurulan Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (Endüstriyel Yatırım ve Kredi Bankası), 1963'te, Devlet Yatırım Bankası (Devlet Yatırım Bankası), 1964'te, Türkiye Maden Bankası (Türkiye Maden Bankası), 1968'de kuruldu ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976 yılında kurulan Devlet Sanayii ve İşçi Yatırım Bankası); Ticari bankalar 1964 yılında kurulan Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası) ve 1977 yılında Arap-Türk Bankası'dır.

Bankacılık açısından bu dönemin önemli özelliklerinden biri, ticari bankaların çoğunluğunun bu dönemde devlet tarafından teşvik edilen holding bankalarına dönüştürülmesidir. O zamanın planlanan ekonomik kalkınma modeline paralel olarak, Türkiye, çoğunlukla ithalat rekabet eden sektörlerde, altyapı ve ağır sanayilerde hem kamu hem de özel sektör yatırımlarının önderliğinde güçlü bir büyüme odaklı stratejiyi tercih etti.

Kamu kesimi yatırımları, bütçe açıklarını paraya çevirerek finanse edildi, çoğunlukla kamu emeklilik fonları ve banka mevduatları tarafından satın alınan düşük getirili tahvilleri ihraç etti. Hükümetin büyük yatırımları için sermayeye erişimi olmasına rağmen, özel sektör yoktu. Sermaye piyasasının olmaması durumunda, yatırımlarını finanse etmek için banka kredilerine güvenmek zorunda kaldılar. Kamu bankaları öncelikle kamu yatırımlarını finanse ettiğinden, özel sektör yatırımlarını finanse etmek için banka kurma veya edinme konusunda tüm teşviklere sahipti. Sonuç olarak, kısıtlı girişle, büyük gruplar daha önce kurulmuş olan bankaları almaya başladı ve 1970'lerin başında neredeyse tüm büyük özel bankalar holding gruplarına aitti.

Bu dönemde, yatırımlar için orta ve uzun vadeli finansal ihtiyaçlar, devlet bütçesinden transferler, kamu borçlanmaları, özel sektör tasarruflarından elde edilen kaynaklar ve Merkez Bankası kredileri ile karşılandı. Kümülatif olarak, 1960-1980 arasındaki 23 bankanın çıkışıyla birleştiğinde finansal ve düzenleyici kısıtlayıcı politikaların karşılıklı olarak pekiştirilmesi, yüksek derecede yoğun bir piyasa yapısına ve fazla dallanmış, verimsiz bir bankacılık sistemine yol açtı.

1980 yılına kadar ilk beş banka mevduatın% 7.0'ını, varlıkların% 64'ünü ve tüm şubelerin% 6.0'ını elinde tuttu ve aynı zamanda mevduat hesaplarının% 10'undan fazlasını kontrol etti.

1970'lerin sonuna bakarsak, Türk finansal sistemi yine ciddi bir döviz krizinin ortasındaydı. Enflasyon son derece yüksek bir seviyeye çıktığında, döviz kaynakları bulunmadığından ekonomik faaliyet durdu. Finansal piyasalar küçük kalırken, finansal kuruluşlar finansal olarak zayıf kaldılar ve piyasa rekabetsiz olduğu için yetersiz kaldılar ve uluslararası bankacılık kurallarına ve rekabetlerine maruz kalmadılar.

Özetle, 1980 öncesi Türkiye ekonomisi planlı bir ekonomi olarak yapılandırılmıştı. Devlet kurumları, ekonomik kararda, kaynaklar ve kullanımları için stratejiler belirttiği hükümetlerin ekonomik kalkınma planları aracılığıyla önemli bir rol oynadı. Devlet, ekonomik faaliyetlerin hemen hemen tüm alanlarında çoğunluk payına sahipti. Diğer tüm fiyatlarda olduğu gibi, faiz oranları da devlet tarafından kontrol edilmekte, bu nedenle bankacılık sektörü devletin faaliyetlerine büyük ölçüde bağımlı olmuştur. Sermaye piyasasının yokluğunda, özel sektör yatırımlarını finanse etmek için banka kredisine bağımlıydı. Fakat kamu bankaları öncelikle özel yatırımlardan ziyade kamu yatırımlarını finanse ettiğinden, özel sektör yatırımlarını finanse etmek için banka kurma veya satın alma konusunda tüm teşviklere sahipti. Başlangıçta, özel bankaların kurulması yerel ya da bölgesel ticaret tabanına dayanıyordu, ardından ticari bankaların çoğunluğu yatırımları finanse etmek için yetersiz sermaye tabanından yoksun olduğu için bankaları tutuyordu.

3.6.5. 1980-1990 Bankacılıkta Serbest ve Dışa Açılım Dönemi

1978-1979 yıllarında Türkiye’de ki ekonomik bunalımın etkileri artmış ve bunun sonucu olarak hazırlanan ekonomik kalkınma planları uygulanamaz hale gelmiştir. Mevcut hükümet, 24 Ocak 1980 tarihinde piyasaların işleyişine göre oluşan fiyatların baz alındığı bir takım ekonomik kararlar almıştır. Bu bağlamda 1 Temmuz 1980 tarihinde kredi ve mevduat faizlerinin serbest bırakılması neticesinde ülkemizde bankerlik sistemi gelişmiş ve 1982 yılında banker krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan kriz neticesinde 900 banker batmış ve 150 bin tasarruf mevduatı sahibi 52 Milyar TL kaybetmiştir.

01.01.1983 tarihinden itibaren faizler tekrar kontrol altına alınmış daha sonra 1987 yılında yeniden serbest bırakılan faizlerin aşırı rekabet nedeniyle yükselmesi sonucunda 1989 yılında faizlere üst sınır uygulaması getirilmiştir.

1980 yılından itibaren başlayan yeni dönemde bankacılık sektöründe finansal serbestleşmeyi sağlayan düzenlemeler yapılmıştır. Serbest ve dışa açılım döneminde belirli zamanlarda geri dönüşler yapılsa da piyasa mekanizmasının düzenleyici etkilerini güçlendirmeye ve bankacılık kesiminde rekabeti sınırlayan koşulları ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemeler uygulanmıştır. Finansal sistemde serbest piyasa

koşulları oluşturulmaya çalışılırken bankaların etkinliklerini sağlıklı biçimde sürdürmelerini sağlamak, olumlu değişiklikler yapılmıştır.

1980 öncesindeki dönemde kaynakların aktarılmasında söz sahibi olmak ve banka sayısını kontrol altında tutmak amacıyla yabancı banka kurulmasına izin vermezken, 24 Ocak 1980 kararlarından sonra ülkemizde yabancı banka kurulmasına ve şube açmalarına getirilen kısıtlama kaldırılmıştır. Bu nedenle yabancı bankaların sayısında hızlı bir artış olmuş ve çok sayıda ticaret bankası kurulmuştur. Kurulan 19 tane ticaret bankasının 8 tanesi yabancı sermayeye sahiptir. Ticaret bankalarının yanı sıra yine bu dönemde 4 tanesi yabancı sermaye kaynaklı toplam 8 tane yatırım bankası açılmıştır. Ayrıca Türk bankaları da yurt dışına açılarak buralarda şube veya temsilcilik açmış yada kurulu bankalara iştirak etmişlerdir.

Bankacılık sektörüne girişteki engellerin ortadan kaldırılarak serbest bırakılması sektör içinde rekabetin artmasına neden olmuştur. Sektöre katılım arttıkça sektör payı sabit kalmış buna karşılık banka başına düşen payda azalma meydana gelmiştir. Bankerler, fon fazlası olanlarla fon talep eden arasında aracılık etmektense bankalarla fon piyasaları arasında aracılık işlemlerini yapmışlardır. 1982 yılında “Bankerler Krizi” denilen bankerlik kuruluşlarının arasındaki faiz savaşı bir süre sonra Ponzi Finansmanı (borç alınan paranın faizini ödemek için daha yüksek faiz ile borçlanmak) şekline dönüşmüş bu da sistemin çöküşüne yol açmıştır. Serbest faiz politikasının ve banker iflaslarının bireysel bankaların uygulamaları ile yönetim tarzlarının birleşmesinin bir sonucu olarak çok sayıda banka ekonomik olarak sıkıntı yaşamıştır. 1983 ve 1984 yıllarında 6 tane milli banka faaliyetine son vermiştir. 1983 yılında İstanbul Bankası, Hisarbank, Ortadoğu İktisat Bankası Ziraat Bankasına devredilirken, İşçi bankası tasfiye edilmiştir. 1984 yılında ise İstanbul Emniyet Sandığı Ziraat Bankası ile birleşmiş, Türkiye Bağcılar Bankası ise bankacılık faaliyetlerine son vermiştir.

1985 yılında kamu iç borçlanmaya önem vermiştir. Hızla piyasaya sürülen Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) bankalar için de ideal bir yatırım aracı olmuştur. Artan faizlerin kredi faizlerine yansması bankaların kredi vermek yerine DİBS alımına neden olmuş ve kamu finanse edilerek özel kesim sektörden dışlanmış.

1989 yılında alınan kararlar ile Türk lirasının, diğer paralara veya altına hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın çevrilebilmesinin (konvertibilite) yolu açılmıştır. Sektörün uluslararası piyasalara açılması ve özellikle uluslararası piyasalardan kaynak edinmesinin serbestleşmesi gündeme gelmiştir.

Para piyasaları ve döviz piyasaları kurulmuş ve yatırımcılar Türk lirasından çıkıp dövize yönelmeye başlamıştır. Ancak Hazine ve TCMB bu yeni oluşumu tamamlayacak düzenlemelerde yetersiz kalmışlardır. Hazırlıksız yakalanan bankacılık sektörü de düzenlemeye uygun bir aktif-pasif yönetimi gösterememiş, bankalar likidite yönetiminin temel ilkelerini göz ardı ederek yabancı para cinsinden kaynaklara yönelmişlerdir.

Özetle, 1980 yılından sonra ülkemizde ekonomik ve finans anlamında yaşanan değişiklikler bankaların yapısının değişmesine neden olmuştur. İMKB'nin kurulması, dış ticaretin artması, bankalar arası TL ve döviz piyasalarının kurulması bankaların döviz işlemlerine, fon yönetimine ve menkul kıymet işlemlerine önem vermesine neden olmuştur. Bu durum bankacılık sektöründe otomasyon sisteminin gelişmesine neden olmuştur. ATM ağının kurulması, bilgisayarlaşma, döviz ve mevduat alışverişlerinin artması ve fon yönetim birimlerinin oluşturulması bu dönemde sektörde gerçekleşen gelişmelerdir.

3.6.6. 1990-2002 Holding Bankacılığı, Bankacılıkta BBDK-TSMF Dönemi

1980'li yıllarda ekonomik piyasalarda yaşanan gelişmelerle birlikte bankalar 1990 sonrasında daha farklı bir yapıya kavuşmuşlardır. Sektörde teknolojik yatırımlar yapılmış, para ve sermaye piyasalarının kurumsallaşması gerçekleşmiştir. Bütün bu yapısal gelişmelere ek olarak, 1989 yılının Ağustos ayında yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 sayılı karar ile birlikte kambiyo rejiminde yaşanan serbestleşme bankaların döviz işlemlerine ağırlık vermelerine ve artık yurt dışından kaynak bulmalarına da olanak sağlamıştır.

32 sayılı kararın getirdiği serbestleşme, 1990'ların başlarında kamu açıklarının giderek büyümesi ve buna bağlı olarak ihraç edilen yüksek faizli hazine bonoları ve devlet tahvilleri bankaları kolay yoldan para kazanmaya itmiştir. Faizlerin yükselmesi ve

sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, faiz-kur makasının açılmasına ve Türkiye'ye kısa vadeli sermaye girişinin artmasına, diğer bir ifadeyle bankaların açık pozisyonlarının büyümesine yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler bankaların kur riskini arttırmıştır.

1990 yılının başında Merkez Bankasının ilk kez uygulamaya koyduğu para programı bankanın hazineye verdiği avansların ve kendi bilanço büyüklüğünün kontrol altına alınmasına yöneliktir. Parasal hedef olarak Merkez Bankası parası belirlenmiş kontrol amaçlı olarak ise temelde açık piyasa ve döviz işlemlerini kullanmıştır. 1991 yılında Körfez krizinin patlaması ve ülkemizde alınan erken seçim kararı para politikasının uygulanmasını engellemiştir.

Körfez kriziyle birlikte piyasalardan ciddi anlamda TL ve döviz çıkışı olmuş, beliren likidite sıkıntısı bankalarda ekonomik krize neden olmuştur. 1991 yılında yapılan seçimlerle birlikte genişleyici para politikaları ortaya çıkmış bu genişleme 1993 yılına kadar devam etmiştir. Uluslararası piyasalarda fon talebine olan artış bu piyasalardan daha düşük maliyetli fon bulma yarışını hızlandırmış ve bu durum uluslararası piyasalarda faizlerin artmasına neden olmuştur. Yine genişleyen maliye politikaları kamu kesimini borçlanmaya itmiş, merkez bankası kaynaklarının kamu açıklarını kapatmak için kullanılması yurt içi piyasada faiz ve enflasyonun artmasına neden olmuştur. Buna karşılık döviz kurlarının yeterli oranda arttırılmaması TL'nin önemli ölçüde değer kaybetmesine neden olmuştur. Uygulanan yanlış ekonomik politikalar ve uluslararası rating kuruluşlarının kredi notumuzu düşürmesi 1994 yılı başında ekonomik krizin çıkmasına yol açmıştır. Bankacılık sektörünün 1990 yılında 1.8 Milyar dolar olan açık pozisyonu 1993 yılı sonunda 4.8 milyar doları aşmıştır.

Bozulan iktisadi dengeleri kurmak ve finansal olarak istikrarı sağlamak amacıyla alınan 5 Nisan kararlarıyla döviz kurları serbest bırakılmıştır. Kurların serbest bırakılmasıyla kur üç gün içinde neredeyse iki katına çıkmıştır. Merkez Bankası piyasada gecelik faizi %1000'e çıkarmıştır.

Kriz döneminde mali sorumluluklarını yerine getiremeyen ve mali bünyesi bozulan Impexbank, TYT Bank ve Marmara Bank tasfiye edilmiştir.

Sektörde sistemik mevduat çekişmesini önlemek amacıyla bütün mevduatlara %100 devlet güvencesi verilmesi bankacılık sektöründe haksız rekabetin ve ahlaki bozulmanın oluşmasına neden olmuştur.

Tablo 3.3: Bankacılık Sektörü Açık Pozisyonu (1991-2000, Milyar TL)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
YP Aktifler	855.699	1.782.681	3.995.052	8.795.231	13.755.739	27.459.529	36.764.586
YP Pasifler	899.351	1.967.864	4.274.182	9.809.852	16.094.542	34.598.942	48.386.470
Net Pozisyon (Milyar TL)	-44.142	-185.183	-279.130	-1.014.621	-2.338.803	-7.139.413	11.621.884
Net Pozisyon (Milyon \$)	-1.215	-4.946	-4.920	-9.690	-11.722	-13.219	-17.301

Kaynak: 1991-1998 dönemi Günal (2012) ve TCMB farklı bültenler; 1999-2000 dönemi TBB

1990 sonrası dönemde Türkiye’de ki yabancı banka ve şube sayısı artmış ve Türk bankacılığının yurt dışına açılması hızlanmıştır. İlk kez bir kamu bankası özelleştirilmiştir. Etibank bankın bankacılık işlemleri ayrılmış, banka Etibank, AnadoluBank ve DenizBank olmak üzere üçe ayrılmıştır. Devlet üç bankanın isim haklarını satmıştır. Yine bu dönemde bazı bankalar yabancı gruplar tarafından satın alınmış, bazı bankalar el değiştirmiş, bazılarının ise ünvanı değişmiştir.

Bu dönemin önemli gelişmelerinden bir tanesi de Anayasa Mahkemesinin Bankalar Hakkındaki KHK’nin dayandığı yetki yasasını iptal ederek 1999 yılının sonlarında çıkarılan 4389 Sayılı kanun ve bu kanun üzerinde değişiklik yapan 4491 sayılı kanundur.

Çıkarılan kanunla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF) nun bankalara el koyması düzenlenmiş ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) kurulması ön görülmüştür.

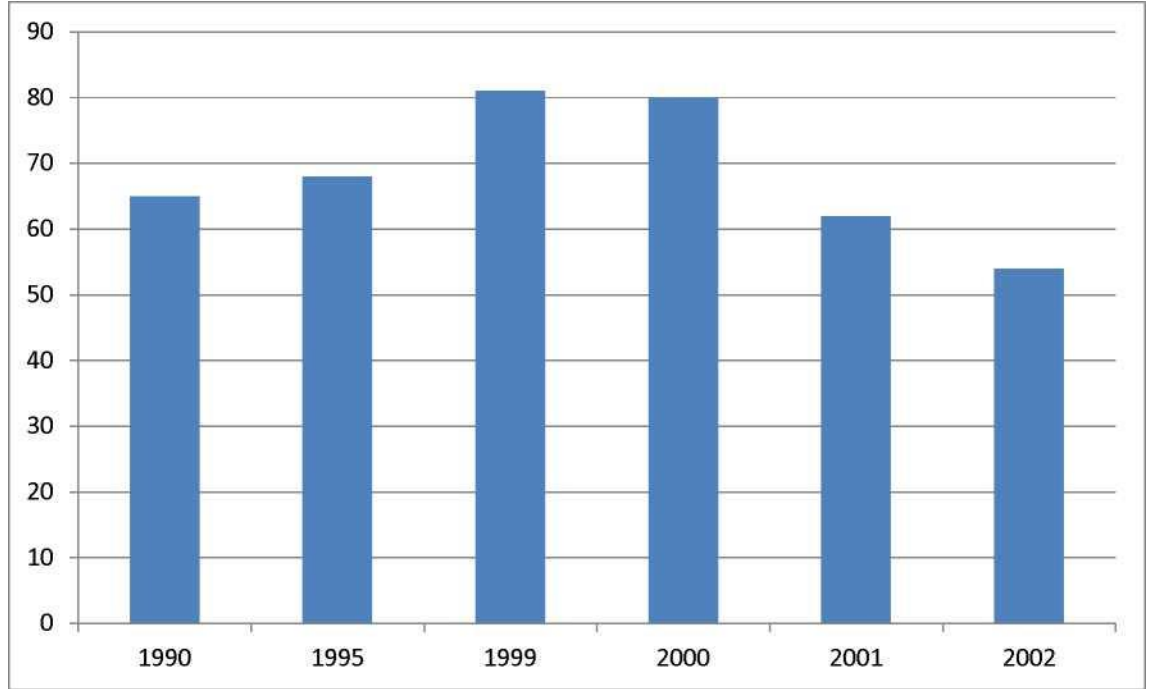
Kanun çıkarıldıktan sonra TSMF beş tane bankanın daha yönetimine el koymuş ve daha önce el konulan bankalarla birlikte fon yönetiminde olan banka sayısı sekize yükselmiştir. El konulan bankaların sorunlu kredilerinin büyüklüğü bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiş

1999 yılı sonunda takipteki kredilerin, toplam kredilere oranı %10’ nun üzerine çıkmıştır. 2000 yılının Aralık ayında TSMF’nin DemirBank’a el koymasıyla birlikte fon yönetimindeki banka sayısı onbire yükselmiş fakat daha sonra özelleştirme

çalışmalarıyla beş banka Sümerbank çatısı altında birleşmiştir. Bu gelişmeler neticesinde uygulanmaya çalışılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sorunları çözmemiş ve takip eden yıllarda fon tarafından bankalara el koyma işlemi devam etmiştir.

Bankacılık sisteminde 2000 yılında başlayan gerileme ve şube sayılarında olan azalma 2003 yılına kadar devam etmiştir. Banka sayısı elliye kadar düşmüştür. Bu bankaların tamamı ticaret bankası grubundadır. Bu dönemin sonunda bankalarda çalışan personel sayısı 123 bin bankaların şube sayıları ise 6 bin civarındadır.

Şekil 3.2: Banka Sayısı (1990-2002)

Kaynak: TBB Bankalarımız 2004 s,37

Kısacası, 1990 sonrası dönem, bankaların açık pozisyonlarını artırarak, risksiz yüksek faiz geliri sağlayan kamu kağıtlarına yatırım yaptığı ve gerçek bankacılık faaliyetlerinden uzaklaştığı bir dönem olmuştur. Bu durum bankacılık sektöründe bugün yaşanan sorunların temel nedenidir. Dönemin diğer özelliği ise, dönemin sonlarına doğru Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun değişik zamanlarda on bir

bankanın yönetimine el koyması olmuştur. 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun çıkarılması ve buna bağlı olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun kurulması önemli olmakla birlikte, bunların etkisi o dönemle sınırlı olmuştur. Bu dönemde bankalar, internet bankacılığı ile tanışmışlar ve elektronik bankacılık hizmetleri sunmaya başlamışlardır (Günel, 2012).

3.6.7. 2000 Sonrası Yeniden Yapılanma Dönemi ve Mevcut Durum

2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonominin büyümesini yeniden tesis etmek amacıyla, hedeflenen enflasyonda döviz kurları içeren enflasyon programı döviz kurlarına olan talebi artırmış, faiz oranlarındaki düşüş yüksek faizli kaynakların uzun süre bağlanmayacağı algısı yarattı. Bankalardaki gelişmeler neticesinde bankaların bir kısmı kısa vadeli döviz ve uzun vadeli Türk Lirası yaptı. Sistemde faiz, likidite ve kur riskine karşı duyarlılık artmıştır. 2000 yılı Kasım ayında yaşanan ekonomik krizle birlikte faiz oranları önemli ölçüde artmış ve bu durum bankaların finansal yapılarının gecelik borçlanma gereği ile TSMF'de bozulmalarına neden olmuştur. Şubat krizi nedeniyle bankacılık sektörü kur riski nedeniyle zarar görmüştür. Şube sayısı 2004 yılına kadar olan dönemde krizin ardından düşen bankaların bozulması ve birleşmesi nedeniyle azalmıştır.

2004'ten sonra, banka sayısındaki düşüş nedeniyle ters orantılı olarak şube sayısında% 55 oranında bir artış olmuş ve buna bağlı olarak personel sayısında artış olmuştur. Şubat krizinin ardından, Mayıs 2001'de yürürlüğe giren Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı ile devlet bankalarının TSMF yönetimi altındaki bankaları analiz ederek, özel bankacılık sistemini güçlendirerek ve denetimini artırarak devlet bankalarına iyi niyet ve yeniden yapılandırma mektubu verildi. ve bankacılık sektörünün etkinliği. Gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması amaçlanmaktadır.

Türk bankacılık sistemine 1984 yılında girilerek, 1999 yılı sonuna kadar bankacılık yasasından çıkarılan Özel Finans Kurumlarının imtiyazları, 1999 yılında çıkarılan 4389 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. 2000 yılında bankacılık sektöründe yeniden yapılandırılması ve

denetlenmesi için Kanunda belirtilen amaçlara uygun olarak. BDDK, bağımsız ve bağımsız bir kurul tarafından yapılan denetimlerin gerçekleştirilmesinin yanı sıra sisteme olan siyasi müdahaleyi azaltmayı hedeflemektedir.

2005 yılında, BASEL II düzenlemelerine ve AB sürecinin getirdiği uyum yasalarına uygun olarak hazırlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu yürürlüğe girmiş ve özel finans kurumlarının adı ile Katılım Bankası olarak değiştirilmiştir. Kanun. Ayrıca, banka sahibi olma, sisteme giriş, denetleme ve denetleme BDDK'ya bırakılmış ve TCMB yarı bağımsız olarak düzenlenmiştir.

IMF ile ilgili bu düzenlemelerin amacı, bankacılık sektörünü siyasi baskıdan arındırılmış kontrol ve düzenlemelerle yapısal olarak sağlamlaştırmaktır.

Türkiye ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte Türk bankacılık sektörü açılma eğiliminde olmuş ve Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermaye bankalarının sayısı artmıştır. Ülkemizde 2005 yılı sonunda faaliyet gösteren 47 bankanın 13'ü yatırım bankasında, 2'si TSMF'dedir. Kalan 32 bankanın 14'ü yabancı sermayeli banka, 4'ü yabancı sermayeli bankadır.

Bankacılık sektörünün yapısal konsolidasyonu, sektörün 2000'li yıllarda bilişim ve iletişim teknolojilerinde ilerlemesine ve tekn internet bankacılığı Bankacılık adlı yeni bir hizmet türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmenin en somut örneklerinden biri, her türlü bankacılık işleminin ATM'lerden gerçekleştirilmesidir.

2005 yılında, altyapı sistemlerini yüksek teknolojiye uygun olarak daha güçlü hale getirmek için Merkezi Kayıt Bürosu kuruldu. Böylece para ve para ile bağlantılı her türlü işlem elektronik ortamda yapılmakta ve gözlemlenmektedir. Bir kredi bürosu kuruldu ve bu ofiste tüketici kredisi ve kredi kartı hesapları veritabanları toplandı.

Kredi kartı dolandırıcılığını önlemek amacıyla Bankalararası Kart Merkezi, 1 Ekim 2009 tarihinden itibaren tüm ATM'lerden para çekmek için kart sahipleri tarafından kullanılacak bir sistemdir ve hesaplar kontrol edilebilir.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının ardından, daha güçlü bir yapı elde edildi ve finansal sağlık göstergeleri arttı. Sektördeki güçlü sermaye yeterliliği

finansal dalgalanmalar karşısında onu güçlü kılmıştır ve Türk Bankacılık sektörü 2008 krizinden öncekinden daha az etkilenmiştir. Serbest sermayenin özkaynak üzerindeki etkisi 2010'dan bu yana% 80'e ulaştı.

3.7. AB Bankacılık Sektörü ve Türk Bankacılık Sektörü

Türkiye cumhuriyeti kuruluş tarihinden itibaren Avrupa ülkeleriyle sürekli bir siyasi ve ticari ilişki içerisinde olmuştur. Özellikle finans ve bankacılık sektöründe Türkiye AB üyesi olmamasına rağmen AB üyesi olan ülkelere geride kalmamış ve sürekli yenilik ve inovatif faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle basel kriterlerine uygunluk hususunda Türkiye birçok Avrupa ülkesinden daha hızlı hareket ederek bu kriterlere uyuma çok yakın bir ülke konumundadır (Sümer, 2016:497-504).

Bankacılık ve finans sektöründeki uluslararası kuruluşlar ve yapılan düzenlemeler konusunda Türkiye gelişmiş AB üyesi veya diğer dünya devletlerinden hiçbir konuda geri kalmamış, düzenleme, uygulama ve yenilikleri vakit geçirmeden uygulamıştır. Örnek vermek gerekirse Basel I, II ve III kriterlerine uygunluk konusunda Türkiye birçok ülkeden daha yakındır (Sümer, 2016:497-504).

Türk Bankacılık Sektörü verileri ülkenin kalkınmışlık düzeyi, düşük tasarruf oranı ve GSYH oranının etkisi ile diğer gelişmiş Avrupa ülkeleri bankacılık sistemine göre bankacılık sektör verilerinde daha düşüktür (Sümer, 2016:497-504).

Tablo 3.4: Türk Bankacılık Sektörü verileri-Avrupa ülkeleri bankacılık sektör verileri

	Aktif / GSYH (%)		Kredi / GSYH (%)		Mevduat / GSYH (%)	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Lüksemburg	1.966	1.969	844	792	925	922
Malta	668	664	198	184	261	305
İrlanda	567	571	201	172	215	185
G.Kıbrıs	498	521	353	372	290	279
Danimarka	414	420	251	248	113	118
Birleşik Krallık	435	399	211	181	195	170
Fransa	372	383	205	205	185	187
Hollanda	346	370	195	200	160	173
Avrupa Birliği	314	311	171	164	161	157
İsveç	279	290	159	162	91	94
İspanya	306	286	177	166	198	192
Finlandiya	259	282	130	133	90	91
Belçika	260	275	120	119	157	155
Portekiz	303	271	167	150	181	164
Almanya	267	268	157	150	159	155
Avusturya	283	267	171	161	158	153
İtalya	252	249	148	149	143	145
Yunanistan	223	222	135	132	146	136
Hırvatistan	133	134	103	101	81	83
Letonya	128	230	90	83	60	59
Çek Cumhuriyeti	122	126	73	74	82	82
Slovenya	129	117	90	77	90	81
Türkiye	111	114	67	71	60	60
Bulgaristan	113	111	79	73	74	74
Macaristan	115	109	65	75	62	61
Estonya	105	107	86	93	70	74
Polonya	92	92	63	63	58	59
Slovakya	83	85	56	57	61	62
Litvanya	69	70	54	59	45	50
Romanya	63	60	45	41	36	37

Kaynak: G. Sümer, (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 497-504

AB ve Diğer Avrupa Ülkelerinin Seçilmiş Bankacılık Göstergeleri Tablosu incelendiğinde; Türk Bankacılık Sektörü'nün aktif büyüklüğünün 2013 yılında GSYİH'nın % 111'den % 114'e çıktığı görülmektedir. Türk Bankacılık Sektörü'nün yıllar içinde büyümesini sürdürmesine rağmen, AB üyeliğine kıyasla hala oldukça geride kalmış görünmektedir. Türkiye, bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü / GSYH oranı sadece, Bulgaristan, Macaristan, Estonya, Polonya, Slovakya, Litvanya ve Romanya'dan daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Sümer, 2016:497-504).

Tablodaki kredi / GSYİH segmenti incelendiğinde; 2013 yılında kredilerin Türkiye'ye oranı % 67 iken, bu rakamın 2014 yılında % 71 olduğu görülmektedir. 2014 yılında Türkiye için bu kriterler göz önüne alındığında, yalnızca Polonya, Slovakya, Litvanya ve Romanya üzerinde yer almıştır. 2014 yılında kredi / GSYH oranı Malta'da% 184, Birleşik Krallık'ta% 181, İtalya'da% 149, İrlanda'da% 172, Almanya'da% 150, İspanya'da% 166 ve Hollanda'da% 200 olarak gerçekleşmiştir (Sümer, 2016:497-504).

Tablonun mevduat/GSYH bölümü incelendiğinde ise; Türkiye için 2013 yılında %60 olan mevduatların GSYH'ya oranının 2014 yılında da %60 seviyesinde stabil kaldığı görülmektedir. Bu kriter için bakıldığında 2014 yılında Türkiye sadece Letonya, Polonya, Litvanya ve Romanya'nın üzerinde yer almıştır. 2014 yılında mevduat/GSYH oranı Malta'da %305, İrlanda'da %185, Birleşik Krallık'ta %187, Hollanda'da%173, İspanya'da %192, Almanya'da %155 ve İtalya'da %145 düzeyindedir

Tablonun mevduat / GSYH bölümü incelendiğinde; Türkiye'nin 2013 ve 2014 yıllarında mevduatların GSYH'ya oranı % 60 olarak sabit kaldığı görülmüştür. Türkiye için bu kriterler göz önüne alındığında, yalnızca Letonya, Polonya, Litvanya ve Romanya üzerinde yer aldığı ifade edilebilir. 2014 yılında mevduat / GSYH oranı Malta'da% 305, İrlanda'da% 185, İngiltere'de% 187, Hollanda'da% 173, İspanya'da% 192, Almanya'da% 155 ve İtalya'da% 145 olarak gerçekleşmiştir (Sümer, 2016:497-504).

Tablo 3.5: AB ve Diğer Avrupa Ülkelerindeki Kişi Başı Aktif, Kredi ve Mevduat (Bin Euro)

	Kişi Başı Aktif		Kişi Başı Kredi		Kişi Başı Mevduat	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Lüksemburg	1.703	1.752	732	704	802	820
İrlanda	222	234	79	71	84	76
Danimarka	187	193	113	114	51	54
Hollanda	134	146	75	79	62	68
Birleşik Krallık	139	140	68	63	62	59
İsveç	127	129	73	72	41	42
Fransa	120	124	66	66	60	61
Malta	119	124	35	34	47	57
Finlandiya	97	106	49	50	34	34
G. Kıbrıs	104	106	74	76	61	57
Avusturya	108	103	65	62	60	59
Belçika	92	98	42	43	55	55
Almanya	93	97	55	54	56	56
İtalya	68	66	40	40	39	38
İspanya	67	64	39	37	44	43
Portekiz	49	45	27	25	29	27
Yunanistan	37	36	22	22	24	22
Slovenya	22	21	16	14	16	15
Çek Cumhuriyeti	18	19	11	11	12	12
Estonya	15	16	12	14	10	11
Letonya	14	15	10	10	7	7
Hırvatistan	14	14	11	10	8	8
Slovakya	11	12	8	8	8	9
Macaristan	12	11	7	8	6	6
Polonya	9	10	7	7	6	6
Türkiye	8	9	5	6	4	5
Litvanya	8	9	6	7	5	6
Bulgaristan	7	7	5	4	4	4
Romanya	5	5	3	3	3	3

Kaynak: G. Sümer, (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 497-504

Yukarıdaki tabloya göre, 2013 yılında Türkiye’de kişi başı aktif 8 bin Euro iken, 2014 yılında bu miktar 9 bin Euro’ya yükselmiştir. Bu rakamlar doğrultusunda Türkiye sadece Bulgaristan ve Romanya’yı geçerken Litvanya ile aynı seviyede yer almaktadır. Ayrıca 2013 yılında kişi başına 5 bin Euro kredi düşerken 2014 yılında bu rakam 6 bin Euro’ya yükselmiştir. 2014 yılındaki bahis konusu Türkiye’nin AB ve diğer Avrupa ülkeleri arasından sadece Bulgaristan ve Romanya’dan fazladır (Sümer, 2016:497-504).

Tablo 3.6: Kişi Başı Milli Gelir (AB-Türkiye)

	2013	2014	2015		2013	2014	2015
Lüksemburg	115,109	118,204	101,994	Slovenya	23,164	24,050	20,732
Danimarka	60,494	61,508	52,114	Portekiz	21,625	22,159	19,122
İrlanda	51,873	54,411	51,351	Yunanistan	21,773	21,593	18,064
İsveç	60,005	58,590	49,866	Estonya	19,130	20,144	17,288
Birleşik Krallık	42,325	46,313	43,771	Çek Cumhuriyeti	19,810	19,526	17,257
Avusturya	50,738	51,433	43,724	Slovak Cum.	18,124	18,524	15,992
Hollanda	51,442	52,225	43,603	Litvanya	15,697	16,529	14,210
Finlandiya	49,766	50,038	41,974	Letonya	14,936	15,656	13,619
Almanya	46,386	47,716	40,997	Polonya	13,773	14,332	12,495
Belçika	46,728	47,518	40,107	Macaristan	13,564	14,007	12,240
Fransa	44,132	44,289	37,675	Hırvatistan	13,569	13,490	11,573
İtalya	35,704	35,239	29,867	Türkiye	10,821	10,381	9,437
İspanya	29,397	29,782	25,865	Romanya	9,568	9,995	8,906
Malta	24,133	25,322	22,829	Bulgaristan	7,685	7,875	6,832
G.Kıbrıs	27,963	27,289	22,587				

Kaynak: G. Sümer, (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 497-504

Kişi Başına Milli Gelir rakamlarının incelendiği tabloda, Türkiye'nin kişi başına düşen gelir rakamlarını 2013 yılı 10821 dolar iken, 2015 yılı 9437 dolara gerilemiştir. Lüksemburg, kişi başına milli gelir başına 101994 dolar ile listenin başında yer almaktadır. Ardından Danimarka, 52114 dolar ve İrlanda'yı 51351 dolar olarak takip etmektedir (Sümer, 2016:497-504).

SONUÇ

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Tanzimat etrafında şekillenen, merkezi otoriteyi güçlendiren ve dünya ekonomisine entegre olmayı kolaylaştıran bir dizi kurumsal değişime şahit olmuştur. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise daha önce askıya alınmış olan Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı'da önceki asrın liberalizmine tepki olarak, milliyetçi akımların ve savaşların da etkisiyle çok önemli kurumsal bir yapı değişikliği gerçekleşmiştir. Bu kurumsal yapı değişikliğinin iktisadi alandaki karşılığı ise “milli iktisat” olmuştur. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçişte imparatorluktan ulus devlete geçilmesi saltanatın kaldırılıp Cumhuriyetin ilan edilmesi gibi çok büyük siyasi inkılaplar olmasına rağmen milli iktisat geçiş dönemi boyunca sürekliliğini koruyarak iktisadi faaliyetler üzerindeki etkisini devam ettirmiştir. Bu durum milli iktisadın önemli kurumları olan kapitülasyonlar, Kanun-ı Esasi ve gümrük politikalarının milli iktisat fikriyle beraber Cumhuriyet dönemine nasıl taşındığı incelenerek gösterilmiştir.

Bir defa şekillendikten sonra değişmesi kolay olmayan kurumsal yapının iktisadi faaliyetler üzerindeki etkilerinin sürekliliğini milli iktisadın II. Meşrutiyet ve Cumhuriyetin erken yıllarındaki iktisadi faaliyetler ve politikalar üzerindeki etkisine bakarak görmek mümkündür. Mesela sanayisini koruyup geliştirmek için Sanayi Teşvik Kanunu çıkaran ve yeni oluşan sanayi kollarını korumak için savaş şartlarından faydalanarak spesifik gümrüklere geçen bir yönetimi Sanayi Teşvik Kanununu güçlendirerek yenileyen ve Lozan'ın bağlayıcılığı sona erer ermez spesifik tarifelere geçen bir yönetim izlemiştir. Dış ticarete de II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı'nın uzun yıllar ihracatı caydırıcı ithalatı teşvik edici tutumunun yerine milli iktisada zarar vermeyecek ve fiyatların da aşırı yükselmesine sebep olmayacak koruyucu bir dış ticaret rejiminin benimsendiği görülür. Tarım alanında ise İttihatçıların köylünün yükünü hafifletmek için âşâr vergisini kaldırmak, köylüyü topraklandırmak ve tarım kredisini bollaştırmak şeklindeki politikalarının savaşlar sebebiyle gerçekleştirilemediğini Cumhuriyet kadrolarının bu politikaları kısmen gerçekleştirdiğini dile getirmek gerektir. Bundan dolayı bu alandaki süreklilik icraata geçmeyip fikir düzeyinde kalmıştır.

Yabancı sermayeye karşı tutum her iki dönemin bakanları ve iktisatçılarının söylemlerine bakıldığında neredeyse hiç değişmeden “milli menfaatlere zarar vermedikten sonra yabancı sermayeye kapılarının açık olduğu” şeklinde ifade edilebilir. Milli bir burjuvazi oluşturma çabaları her iki dönemde ortak bir amaç teşkil ederken para emisyonu ve borçlanma konusunda farklı bir tutum sergilenmiştir. Daha doğrusu savaşımlardan dolayı sergilenmek zorunda kalınmıştır. Bab-ı Âli'nin savaş masraflarını karşılamak için girişmiş olduğu para emisyonu ve aşırı dış borçlanmanın yol açtığı enflasyon ve bütçe açıklarından cumhuriyet kadroları önemli dersler çıkarmış ve bu alandaki politikalarını “sağlam para, denk bütçe” şeklinde belirlemişlerdir.

Milli iktisadın sektörler bazındaki bu sürekliliği milli iktisadın önemli bir şubesi olan milli bankacılık içinde geçerli olmuştur. II. Meşrutiyet öncesi dönemden kalan yabancıların hâkimiyetindeki borçlanma bankacılığının yerini milli bankacılık almaya başlamış ve bu durum Cumhuriyet'te de güçlenerek devam etmiştir. Bu kurumsal değişimin en önemli aktörleri yukarıda bahsedilen anlamıyla birer organizasyon olan milli bankalardır. Milli banka organizasyonlarının girişimcileri İttihat ve Terakki önderliğindeki siyasi organizasyonların kurumsal yapıda yapmış olduğu değişikliklerle milli iktisada yönelik teşvikin de etkisiyle milli bankacılık kurumunu hızla güçlendirmiş ve geliştirmişlerdir.

İttihatçılar banka ve kredinin ekonomi için ne derece hayati olduğunu iyi idrak etmişlerdi. Öyle ki kredisiz bir ekonomiyi kanı olmayan bir vücuda benzetiyorlardı. Balkan Savaşları milliyetçi akımları körüklediği gibi milli iktisada olan yönelişi de güçlendirmiştir. Özellikle Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye'nin bu süreçte takınmış olduğu olumsuz tavır dönemin iktidarı olan İttihat ve Terakki'yi milli bir emisyon bankası kurmak yolunda cesaretlendirmiştir. Savaşın henüz bitmediği bir dönemde kurulan İtibar-ı Milli Bankası tamamen milli sermaye ile kurulan ve ileride

Osmanlı Bankası'nın yerine geçmesi düşünülen milli bir kredi müessesesiydi. Bu bankayı kurmakla İttihat ve Terakki savaşın bütün olumsuzluklarına rağmen milli bankalara ve kredinin millileştirilmesine ne kadar önem verdiğini ortaya koymuştur. Cumhuriyet kadroları da benzer kaygılarla dönemin en önemli bankası olan yarı-özel

sermayeli Türkiye İş Bankası'nı kurmuştur. Her iki banka da kurucuları, sermayelerinin yerel olması, iktidara olan yakınlık ve almış oldukları imtiyazlar yönünden çok büyük benzerlikler göstermektedirler.

İtibar-ı Milli'nin kuruluş sermayesini teşkil etmek için halka arz edilen hisse senetlerinden arta kalan senetleri Maliye Nezareti almıştır. Türkiye İş Bankası'nın kuruluş sermayesi de bizzat M. Kemal'in bir yönüyle devlete ait olan Milli Mücadele'den kalan parayla oluşturulmuştur. Bankaların hisse sahiplerinin ve banka çalışanlarının da yerel halktan olması istenmiştir. Ayrıca her iki bankaya dönemin iktidarları tarafından çok büyük imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlar bazen bazı vergilerden muaf olmak şeklinde; bazen de belli bir işletmenin idareciliğinin bankanın uhdesine verilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bir başka ortak yön de emisyon yetkisinin Osmanlı Bankası'ndan alınarak kendilerine verilmesi düşüncesidir. İtibar-ı Milli daha kurulurken böyle bir amaçla kurulmuştur. Türkiye İş Bankası'nın da Merkez Bankası'nın kurulma çalışmaları esnasında emisyon yetkisi alarak Merkez Bankası'na dönüşmesi dillendirilmiş ve fakat bu yol tercih edilmemiştir. En sonunda gerek amaç gerekse kuruluş bakımından birbirleriyle süreklilik içerisinde olan ve kuruldukları dönemdeki iktidarların çocukları hükmünde olan bu iki milli banka birleştirilmiştir. Bu birleşmeyle çıkabilecek bazı küçük farklılıklar da bertaraf edilerek bu süreklilik daha belirgin hale getirilmiştir.

İki dönem arasındaki süreklilik İtibar-ı Milli ve Türkiye İş Bankası'nın karşılaştırılmasıyla görülebileceği gibi her iki dönemdeki taşra milli bankalarının karşılaştırılmalarıyla da görülebilir. II. Meşrutiyet döneminde İtibar-ı Milli'den başka yirmi tane Cumhuriyet döneminde de Türkiye İş Bankası haricinde otuz tane taşra milli bankası kurulmuştur. Gerek Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet dönemi dergi ve mecmualarında yerel sermayeyle kurulan bu bankalar teşvik edilmiş ve bu yerel bankaların memleketin iktisadi menfaatleri açısından hayati öneme sahip oldukları vurgulanmıştır. Mecmualarla teşvik edilen bu girişimler devletin bu bankalara vermiş olduğu desteklerle de perçinlenmiştir. Nitekim bu bankalardan bazıları “devletçe muteber banka” ilan edilmiş; bazıları da geçirmiş olduğu mali krizlerden devlet desteğiyle kurtarılmıştır.

Her iki dönemde kurulan bu taşra bankalarının kuruluş amaçları da hemen hemen aynıdır. Yabancıların ve yabancı bankaların faizcilik, stokçuluk ve tekellilik yaparak yerel tüccar ve çiftçi üzerine yapmış oldukları baskıyı kaldırmak veya en azından hafifletmek için kurulmuş olan bu taşra bankaları bankacılık faaliyetleri dışında bizzat işletmecilik yapmaları noktasında da aynı tavrı sergilemişlerdir. Bu bankaların kuruluş yöntemlerine bakıldığında büyük toprak sahibi ve tüccarların öncülüğünde siyasi kadro desteğiyle kurulan bankalar veya başı siyasi iktidarın çekmesiyle kurulmuş bankalar oldukları görülür.

Bankaların kurucu üyelerinin ve büyük hisse sahiplerinin profilleri incelendiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin II. Meşrutiyet dönemi taşra bankalarına Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da Cumhuriyet dönemi taşra bankalarına damgalarını vurdukları açıkça görülmektedir. Öyle ki bazı bankaların neredeyse tamamı içlerinde tüccar ve toprak sahipleri de bulunan dönemin yönetim kadrosunun elindedir.

Bankaların uğraşı alanlarını oldukça geniş olarak çizmeleri savaşlar ve mübadeleden dolayı oluşan iktisadi boşluğu doldurmak ve milli sermaye oluşumuna destek vermek amacıyla. Bu nedenle bankalar sadece kredi alanında kalmayıp ticaret, madencilik, depoculuk ve işletmecilik gibi alanlarda da faaliyet göstermişlerdir. Kredi alanında kısa vadeli tarım ve ticaret kredisinin her iki dönemde en çok başvurulan kredi olduğu görülmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet döneminde II. Meşrutiyet'ten farklı olarak sanayi ve emlak kredisi alanında bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Fakat sanayi ve emlak kredisinin yeterli seviyeye gelmesi Büyük Buhran sonrasında devlet müdahalelerinin artmasıyla ancak mümkün olabilmiştir.

Sonuç olarak milli bankacılık milli iktisadın alt bir şubesi olarak gerek sermaye gerekse sayı itibarıyla Cumhuriyet öncesinde de varlığını göstermiştir. Bunu savaş döneminin yüksek enflasyonu dikkate alınarak hesaplanan reel sermayelerde bile görmek mümkündür. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçişte süreklilik arz eden milli iktisat kurumsal yapısı milli bankacılığın da geçiş dönemi boyunca süreklilik arz ederek gelişmesine zemin teşkil etmiştir. Bu durum da gerek Türkiye İş Bankası ile İttihat-ı Milli Bankası gerekse her iki dönemde kurulan taşra bankaları pek çok yönden karşılaştırılarak gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1999). *İttihatçılıktan Kemalizme*. Çev. Fatmagül Berktaş. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akgüç, Ö. (1975). *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.
- Akgüç, Ö. (1992). *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Altay, N. O. (2010). Türkiye'de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri. *Ege Akademik Bakış*.
- Aralov, S. İ. (1967). *Bir Sovyet diplomatının Türkiye hatıraları*. Çev. Hasan Âli Ediz. İstanbul: Burçak yayınevi.
- Arslan, R. (2008). Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35
- Atasagun, Y. S. (1939). *Türkiyede Ziraî Kredi*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, 1982.
- Aydemir, N. (2005). *Dünden Bugüne Türkiye'de Bankacılık*. Ankara: Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası.
- Aysan, M. (1980). *100. doğum yıldönümünde Atatürk'ün ekonomi politikası*. İstanbul: Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü.
- Bahtiyar, G. (1926). *Milli Ticaret ve Kredi*, Hayat, sayı 2, 9 Kanun-ı Evvel.
- Battal, A. (2004). *Sorularla banka hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Birdal, İ. (1993). *Banka işletmeciliği*. Yıldız Teknik Üniversitesi. Çelebicin, G. (1984). Bankalarda sermaye yeterliği sorunu. Türkiye Bankalar Birliği
- Blanchard, R. F. ve Galloway, R. L. (1994). Quality in retail banking. *International Journal of Service Industry Management*, 5(4), 5-23
- Boratav, K. (2006). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2007). *Dünden Bugüne İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Gelişimi*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayını.
- Candemir, A. (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler: Bir Uygulama*, Yased Yayınları.
- Cerrahoğlu, A. (1975). *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*. İstanbul: May Yayınları.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi, (2002). *1923-2000, Cilt 1 1923-1940*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı.

- Çondur, F. (2000). *Kamu Bankaları Ve Özelleştirilmeleri*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Aydın.
- Denizer, C. (1997). *Policy Making Resarach Working Paper 1839, The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market structure and competition in Turkey*, The World Bank Development Research Group; Nov.
- Derin, H. (1940). *Türkiye'de Devletçilik*. İstanbul: Çituri Biraderler.
- Duğru, M. ve Dinçsoy, E. E. (2014). Bankacılık Hizmetlerinin Pazarlanmasında Bölgesel Müşteri Profiline Önemi Üzerine Bir Alan Çalışması, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi Aralık* 3(2), 46-72
- Eldem, E. (1999). *Osmanlı Bankası Tarihi*. Çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Eldem, V. (1994). *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Ergin, A. & Aypek, N. (1997). *Ticari Bankalarda Etkinlik ve Verimlilik*. 3. Verimlilik Kongresi Bildiri Kitabı.
- Ergin, F. (1982). *Kredi Sistemi*, İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Ferid, H. (2008). *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi*. Mehmet Hakan Sağlam. Cilt 3. İstanbul: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayını.
- Gökalp, Z. (2008). *Türkçülüğün Esasları*. Muhammet Cüneyt Özcan. İstanbul: Kitapzamanı.
- Grubel, H. G. (2014). A theory of multinational banking. *PSL Quarterly Review*, 30(123)
- Gücenme, Ü. (1994). *Türkiye'de sermaye piyasasındaki son gelişmeler*. Türkiye Bankalar Birliği
- Günel, M. (2012). *Para Banka ve Finansal Sistem*, Ankara, Berikan Yayıncılık.
- Güran, T. (2006). *Osmanlı Kamu Maliyesi 1839- 1918*. Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler. Dü. Mehmet Genç ve Erol Özvar. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Hines, W. D. vd. (1964). *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi bir Tetkiki 1933 - 1934*. Ankara: Köy Öğretmeni Basımevi.
- İğdemir, U. (1976). *Türkiye İş Bankası'nın Teessüs ve inkişafının Tarihçesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İlkin, S. ve Tekeli, İ. (1981). *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*. Ankara: TCMB.
- İnan, A. (1989). *İzmir iktisat kongresi, 17 Şubat-4 Mart 1923*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Karaş, Z. (2016). 2008 Küresel Krizi Karşısında Merkez Bankalarının Etkinliklerinin Analizi. *Journal of International Social Research*, 9(47).
- Kaya, F. (2012). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*, İstanbul: Beta yayıncılık.
- Keskin, E. vd. (2008). *50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958 - 2007*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Keyder, Ç. (1990). *Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası, Geçiş Sürecinde Türkiye*. Der. Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak. Çev. Nail Satlıgan. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. vd., (2001). *Türkiye İş Bankası Tarihi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, O. (2001). *Atatürk'ün Bankası Türkiye İş Bankası*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Köse, E. (2008). *Kamu Bankalarının Ülke Ekonomisi ve Finansal Sistem Üzerindeki Etkileri*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Kutluata, M. (1970). *Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası*. İstanbul-Adapazarı: Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi.
- Ocal, A. (1981). Certificates of Deposit in French Law. *Banka Huk. Dergisi*, 11, 13.
- Oktar, S. ve Varlı, A. (2009). İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8.
- Öcal, T. (1973). *Türk Banka Sistemi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Öçal, T., Çolak, Ö. F., Togay, S., & Eser, K. (1997). *Para Banka Teori ve Politika*. Gazi Kitabevi, Ankara
- Ökçün, A. G. (1968). *Türkiye İktisat Kongresi 1923 - İzmir*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Ökçün, A. G. (1973). *1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar*. Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Ökçün, A. G. (1997). *İktisat Tarihi Yazıları Bütün Eserler 3*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurumu Yayınları.
- Ökçün, G. (1968). *Türkiye İktisadi Kongresi*. Ankara
- Özbek, M. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Ekonomiye Geçiş Çabaları - İş Bankası Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özcan, M. E. & Hazıroğlu, T. (2000). *Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı*. Bereket Dergisi, Yıl, 3
- Özer, M. H. (2012). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Yerel Banka Teşebbüsü: Diyarbakır Bankası (1930-1939)*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 387.
- Öztin, A. (1975). *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Öztin, A. (1989). *Yüz Soruda Türkiye'de Bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2nd Edition.
- Özulucan, A. & Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11)
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. Çev. Gökhan Aksoy. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2009). In the Absence of Domestic Currency: Debased European Coinage in the Seventeenth-Century Ottoman Empire. *The Journal of Economic History*, 57(2), 353-356
- Parvus, E. (1977). *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*. Der. Muammer Sencer. İstanbul: May Yayınları.
- Sabır, H. (2006). *Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı*. Sayıştay Dergisi, 6.
- Sarısr, S. (2009). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği*. Türklük Bilimi Araştırmaları.
- Sevim, A., Öztoprak İ. ve Tural, M. A. (2006). *Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Silier, O. (1973). *1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü*. Türkiye İktisadi Tarihi Semineri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Suiçmez, H. (1990). *Türkiye'de kalkınma ve yatırım bankacılığında proje değerlendirme ve verimlilik*. Millî Prodüktivite Merkezi
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508
- Şahingiray, Ö. (1956). *Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1920-1953)*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Şaylan, İ. ve Tekeli, G. (1987). *Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi*. Toplum ve Bilim.

- Şeşekerci, E. (2000). *Türk devriminde Celal Bayar, 1918-1960*. İstanbul: Alfa yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2003). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tahsin, H. ve Saka, R. (1930). *Sermaye hareketi*. İstanbul: Amedî Matbaası.
- TBB Bankalarımız 2004, <https://www.tbb.org.tr>
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, M. (2001). *Yıllık Rapor 2000*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Anonim Şirketi
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (1998). *Bir geleceğin Geçmişi 1948'den 1998'e Akbank Tarihi*. İstanbul: Akbank T.A.Ş. Reklam ve tanıtma Müdürlüğü.
- Toprak, Z. (1999). *II. Meşrutiyet'te Toplumsal Proje: Tesanüt, Meslek ve Milli İktisat*. Eren, Güler. Osmanlı 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Toprak, Z. (2003). *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*. İstanbul: İletişim.
- Türkiye Bankalar Birliği, 2009
- Varlı, A. (2010). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Parasal Alanda Kurumsal Düzenlemeler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Varlı, A. ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 131.
- Varol A. (1997). Yatırım Bankacılığı, *Bankacılar Dergisi*, 97
- Yağcılar, G. G. (2011). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, BDDK Kitapları, Ankara.
- Yılmaz, N. (2007). *1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüzcün, A. (1982). *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Zarakolu, A. (1974). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Zürcher, E J. (2004). *Turkey: A Modern History*. New York: IB Tauris Publishers.
- Zürcher, E. J. (2001). *Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*. Çev. Özgür Gökmen. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

07.08.1991 Yılında Tekirdağ'da doğdum.

İlkokul ve Ortaokul ailemin yanında Hayrabolu İlçe'sinde okudum.

2005-2009 yılları arasında liseyi Tekirdağ Namık Kemal Anadolu Lisesi'nde okudum.

2009-2013 yılları arasında üniversiteyi Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü mezunu olarak bitirdim.

Üniversite bittiği yıl 2013 te Tekirdag Namık kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadi bölümünü 2019 yılında bitiriyorum.

2015 yılından beri halen Garanti Bankası Tekirdağ Şubesinde Uzman müşteri Danışmanı olarak görev yapmaktayım.

ÖZGE GÜVEN